

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE
AND LITERATURE IN THE BALKANS
بalkanlardaki Türk Dil ve Edebiyatı
Araştırmaları

balted

YAZ-SUMMER 2022

ISSN: 2667-6699

4/2

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
تۈرك دۈيۈمۈ بۆلۈمۈ
ARAŞTIRMALARI
balted

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE
AND LITERATURE IN THE BALKANS
EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

KURUCU / Founder

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

YAYIN SAHİBİ / Owner

Doç. Dr. Atıf AKGÜN

EDİTÖR / Editor

Doç. Dr. Alpay İĞÇİ

Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ

İngilizce Editörü

Doç. Dr. Pınar FEDAKÂR

YAYIN KURULU / Editorial Board

Prof. Dr. Edina SOLAK (Zenica Ü./Bosna Hersek)

Prof. Dr. Mustafa İSEN (Emekli-Gazi Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Nazım İBRAHİM (Üsküp A. Kiril Met. Ü./K.Makedonya)

Prof. Dr. Oktay AHMED (Üsküp A. Kiril Met. Ü./K.Makedonya)

Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ (Kırklareli Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR (İ. Demokrasi Ü./Türkiye)

Doç. Dr. İbrahim Kelağa AHMET (Trakya Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Neriman HASAN (Köstence O. Ü./Romanya)

Doç. Dr. Nevriye ÇUFADAR (Şumnu Ü./Bulgaristan)

Doç. Dr. Ömer AKSOY (Trakya Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Xhemile ABDIU (Tiran Ü./Arnavutluk)

Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU (İ. Medeniyet Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Harun BEKİR (Filibe Ü./Bulgaristan)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZKAN (A. Kocatepe Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emre ÇELİK (Ondokuz Mayıs Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Rabia UÇKUN (Emekli-Ege Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KURT (Çanakkale O.M.Ü./Türkiye)

Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK (Prizren Yunus Emre Ens./Kosova)

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Agiemin BAUBEC (Bükreş Ü./Romanya)

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN (Trakya Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Alena CATOVIĆ (Saraybosna Ü./Bosna Hersek)

Prof. Dr. Arif AGO (Emekli/K.Makedonya)

Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ (Kırkkale Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Bülent BAYRAM (Kırklareli Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Ekrem ÇAUŞEVIĆ (Zagreb Ü./Hrvatistan)

Prof. Dr. Fadıl HOCA (U. Vizyon Ü./K.Makedonya)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Halil ÇELTİK (Gazi Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Hamdi HASAN (Emekli/K.Makedonya)

Prof. Dr. Haşim AKİF (Şumnu Ü./Bulgaristan)

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH (Erciyes Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM (Ankara Ü./Türkiye)

Prof. Dr. İrfan MORİNA (Priştine Ü./Kosova)

Prof. Dr. İrina SARAİVANOVA (Kliment Ohridski Ü./Bulgaristan)

Prof. Dr. Lindita XHANARI LATIFI (Tiran Ü./Arnavutluk)

Prof. Dr. Mahmut ÇELİK (İştip Gotse Delçev Ü./K.Makedonya)

Prof. Dr. M. Dursun ERDEM (Ul. Balkan Ü./K.Makedonya)

Prof. Dr. Melahat PARS (Ankara Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Mirjana TEODOSIJEVIĆ (Belgrad Ü./Sırbistan)

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH (Erciyes Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Mustafa BALCI (İstanbul Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Nedret MAHMUT (Köstence Ü./Romanya)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (BAL-TAM/Kosova)

Prof. Dr. Recai ÖZCAN (Düzce Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Rıdvan CANIM (Trakya Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Sevim PİLİÇKOVA (Emekli/K.Makedonya)

Prof. Dr. Suzan CANHASI (Priştine Ü./Kosova)

Prof. Dr. Tacida HAFIZ (BAL-TAM/Kosova)

Prof. Dr. Tuba İşinsu İSEN DURMUŞ (TOBB Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Yavuz KARTALLOĞLU (Gazi Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Yusuf HAMZAOĞLU (Emekli/Türkiye)

Prof. Dr. Zeynep ZAFER (Ankara Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Aktan AGO (Halkbilim Ens./K.Makedonya)

Doç. Dr. Atilla JORMA (Ul. Vizyon Ü./K.Makedonya)

Doç. Dr. Éva CSÁKI (Pazmany Peter Katolik Ü./Macaristan)

Doç. Dr. Ergin JABLE (Priştine Ü./Kosova)

Doç. Dr. İrina DRİGA (Bilimler Akademisi/Ukrayna)

Doç. Dr. Liubovi CİMPOEŞ (Hitit Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Meryem SALİM (Şumnu Ü./Bulgaristan)
Doç. Dr. Nuran MALTA MUHAXHERİ (Priştine Ü./Kosova)
Doç. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ (İnönü Ü./Türkiye)
Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA (Sakarya Ü./Türkiye)
Doç. Dr. Sibel BAYRAM (Düzce Ü./Türkiye)
Doç. Dr. Terane Turan REHİMLİ (Pedagoji Ü./Azerbaycan)
Doç. Dr. Tudora ARNAUT (Kiev Taras Şevçenko Ü./Ukrayna)
Doç. Dr. Zeki GÜREL (Gazi Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir HAYBER (Gazi Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet SAÇKESEN (S. Zaim Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Albana TAHIRI (Tiran Ü./Arnavutluk)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÖZBAY (Gazi Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Melinda BOTALIĆ (Tuzla Ü./Bosna Hersek)

Dr. Öğr. Üyesi Menent ŞÜKRİYEVA (Şumnu Ü./Bulgaristan)
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Rana GÜREL (Gazi Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Nurcihan GÜNEŞ (Muş Alparslan Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ozaj SULİMAN (Hatay M.Kemal Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Selma SOL (Trakya Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL (İ.Kâtip Çelebi Ü./Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Vejdî HASAN (Şumnu Ü./Bulgaristan)
Dr. Öğr. Üyesi Zehra KADERLİ (Hacettepe Ü./Türkiye)
Öğr. Gör. Dr. Gözde ÖZLEM (Uludağ Ü./Türkiye)
Öğr. Gör. Dr. Güllü KARANFİL (İ. Aydın Ü./Türkiye)
Öğr. Gör. Cuneys NURESKİ (Trakya Ü./Türkiye)
Öğr. Gör. Emine HALİL (Emekli/Bulgaristan)
Öğr. Gör. Feyyaz SAĞLAM (Emekli/Türkiye)

BU SAYININ HAKEMLERİ / Referees of this issue

Prof. Dr. Melahat PARS (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Nadejda ÖZAKDAĞ (A. Kocatepe Ü.)
Prof. Dr. Recai ÖZCAN (Düzce Ü.)
Doç. Dr. Erhan SOLMAZ (Uşak Ü.)
Doç. Dr. Erol SAKALLI (Uşak Ü.)
Doç. Dr. İlyas YAZAR (Dokuz Eylül Ü.)
Doç. Dr. Nevin AKKAYA (Dokuz Eylül Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Elsev BRİNA LOPAR (Prizren Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Fatma RODOPLU YILDIRIM (Trakya Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZKAN (A. Kocatepe Ü.)

Dergimize gelen tüm yazılar, bilimsel etiğe uygunluk yönünden ön kontrol aşamasında

programıyla denetlenmektedir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

ISSN No: 2667-6699

BALTED KURUMSAL

BALTED, yılda iki kez yayımlanan ve DergiPark sisteminde yer alan uluslararası, hakemli bir dergidir.

Corporate Identity

BALTED is a scientific referee journal which is published twice a year and takes part in DergiPark system.

DERGİMİZİN TARANDIĞI İNDEKSLER VE VERİ TABANLARI

Indexes and Databases That Our Journal is Scanned

ProQuest

Index Copernicus (ICI)

Modern Language Association (MLA Bibliography)

Academic Resource Index (ResearchBib)

Directory Of Research Journal Indexing (DRJI)

Open Science Aggregated (Paperity)

OCLC WorldCat

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)

Türk Eğitim İndeksi (TEİ)

idealonline

Scilit

CiteFactor

SEKRETARYA / Secretariat

Raziye Ayşenur ÖZAYDIN

HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM / Public Relations

Arş. Gör. Elif ALAKUŞ

Kübra BİŞKİN

GÖRSEL TASARIM / Visual Design

Arş. Gör. Ali BALCI

DİZGİ / Typography

Ali Onur KARA

YURT DIŞI HABERLEŞME ÜYELERİ

ABD – Ali EMİNOV

ARNAVUTLUK – Albana TAHIRI

AZERBAYCAN – Terane Turan REHİMLİ

BOSNA HERSEK – Samir VİLDİÇ

BULGARİSTAN – Harun BEKİR

FİNLANDİYA – Okan DAHE

FRANSA – Remy DOR

GÜRCİSTAN – Makvala KHAREBAVA

HOLLANDA – F. De JONG

İNGİLTERE – Arthur HATTO

KIBRIS - Mustafa YENİASIR

KOSOVA – Taner GÜÇLÜTÜRK

K.MAKEDONYA – Yıldız ŞARE

MACARİSTAN – Atilla JORMA

MOLDOVA – Todur ZANET

GAGAUZYERİ – Güllü KARANFİL

ROMANYA - Tahsin CEMİL

RUSYA – Dimitry VASİLYEV

UKRAYNA – Vasili KELİOGLU

YUNANİSTAN – Mümin MÜMİN

E-YAYIN / E-publication

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/baltec>

Yayın Tarihi: 31 Temmuz 2022

YAZIŞMA ADRESİ / Correspondence

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları

Enstitüsü, 35100 / Bornova – İZMİR / TÜRKİYE

E-posta / E-mail: baltec2019@gmail.com

YAYIN POLİTİKASI

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları ve kısa adıyla *BALTED*, Balkan sahasında Türk dili ve edebiyatı konulu akademik çalışmaları, ilgili alan uzmanlarının değerlendirmesine sunmak ve yine bu alanda çalışan diğer bilim insanları ile söz konusu yayımları buluşturmayı amaçlayan uluslararası-hakemli-açık erişimli bilimsel bir dergidir. Yazar ve okuyucularından herhangi bir ücret talep etmez. Dergiye yayın başvurusunda bulunan makaleler ön kontrol aşamasında bilimsel etiğe uygunluk bakımından intihal programıyla denetlenir. Makale gönderimi DergiPark sistemi üzerinden yapılmakta ve makalelerin değerlendirme süreci DergiPark sistemi üzerinden nesnel ölçütler dikkate alınarak tamamlanmaktadır. Aday makale 15 gün içinde ön değerlendirmeye alınır. Ön değerlendirme sonrası *BALTED* yayın ilkelerine uymayan çalışmalar yazarlarına iade edilir. Olumlu sonuçlanan ön değerlendirme sonrasında iki hakem ataması yapılan makalenin hakemde bekleme süresi 30 gün, uzatma süresi ise 7 gündür. Hakem değerlendirmesinde bir olumlu, bir olumsuz rapor çıkması durumunda aday makalenin yayın kararı 3. hakem değerlendirmesi ve 3/2 olumlu çoğunluğun sağlanması ile verilir. Dergide yer alan yazıların içerikleriyle ilgili her türlü sorumluluk yazarlarının uhdesindedir. Yayımlanan makalelerin tüm yayın hakları *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*'na aittir.

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
دراسة اللغة والأدب التركي في البلقان

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları
Studies on Turkish Language and Literature in the Balkans
Cilt 4/Sayı 2/Yaz 2022 - Volume 4/Issue 2/Summer 2022

İÇİNDEKİLER
CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Muvaffak DURANLI

**Sovyet Rusya'da Balkan Çalışmaları Alanında Etkin Bir Kurum:
Slav Çalışmaları Enstitüsü**

Effective Institute for Balkan Studies in Soviet Russia: Institute for Slavic Studies

ss/pp: 103 - 115

•

Güllü YOLOĞLU

**Dobruca Tatarlarının "Bayböri Ulı Beyrek Batır" ve "Kitab-ı Dede Korkut"
Destanlarının Aynı Kökten Kaynaklanması**

*Dobrudja Tatars Origin of "Bayböri Ulı Beyrek Batır" and "Kitab-ı Dede Korkut" Epics from
the Same Source*

ss-pp: 117 - 124

•

Salih OKUMUŞ

Türkçem Dergisinde Yayımlanan Anlatı Türleri ve Okul Çağındaki Çocuklara Katkıları
*Narrative Types Published in Türkçem Magazine and Its Contributions
to School-age Children*

ss-pp: 125 - 140

•

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
الدراسات في اللغة التركية والأدب في البلقان

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları
Studies on Turkish Language and Literature in the Balkans
Cilt 4/Sayı 2/Yaz 2022 - Volume 4/Issue 2/Summer 2022

Cemre Sena YILDIZ

**Balkan Türk Mutfağında “Ayvar”, “Pite”, “Börek” ve Makedonya
Çevresindeki Durumları Üzerine**

*On “Ayvar”, “Pite”, “Börek” in Balkan Turkish Cuisine and
Their Situation Around Macedonia*

ss-pp: 141 - 155

•

Yasin YAVUZ

Türk Şiirinde Bir Derkenar: Recep Küpçü ve Şiirlerinin Tematik Tahlili
An Apostille In Turkish Poetry: Recep Küpçü and a Thematic Analysis of His Poems

ss-pp: 157 - 181

•

Saygıdeğer Okuyucu,

2022 yılında Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları'nın ikinci sayısını sunmaktan memnuniyet duyuyoruz. Dördüncü cildin bu ikinci sayısı dünyanın salgın sonrası atmosferine açılıyor. Yaz sayısı insanların yazına da tanık olsun.

Yeni sayısıyla akademi dünyasının istifadesine sunulan BALTED, Balkan Türkolojisinin Türkiye merkezli bilimsel ihtisas yayını olmayı sürdürüyor. Balkan Türklerinin dili ve edebiyatı alanında akademik çalışmaları ile temayüz etmiş Türkiye ve Balkanların değerli akademisyenlerini dergimiz Yayın Kurulu ile Bilim ve Danışma Kurulunda bir araya getirmenin onurunu her sayımızda daha da büyüterek yaşıyoruz. Ulusal ve uluslararası birçok dizinde taranmaya devam eden dergimizin yayıncılığı, TÜBİTAK-Ulakbim DergiPark altyapısı ile Türkiye'nin en saygın bilimsel süreli yayıncılık platformunda devam ediyor. Bu bağlamda büyük bir titizlikle sürdürdüğümüz yayınların TR Dizin'de taranması hedefimize taviz vermeden, hassasiyetle ve ısrarla odaklanmayı sürdürüyoruz. Türkiye'nin en saygın dizini TR Dizin'de yer aldığında dergimizin ulusal ve uluslararası akademideki yerini sağlamlaştıracağına, Türkiye'den ve diğer Balkan ülkelerinden birçok araştırmacı için daha değerli bir yayın ortamına dönüşeceğine inanıyoruz.

Sabır ve titizlikle yürütülen değerlendirme süreçlerinden sonra bu sayımızda yayımlanması uygun görülen makaleler önceki sayılarda olduğu gibi Balkan Türkolojisine kendi konularında ışık tutan çalışmalardır. Doç. Dr. Muvaffak Duranlı, "Sovyet Rusya'da Balkan Çalışmaları Alanında Etkin Bir Kurum: Slav Çalışmaları Enstitüsü" adlı makalesinde Balkan çalışmalarının Rusya merkezli kurumunu Türk dili ve edebiyatı faaliyetleri bağlamında ele alıyor. Dede Korkut hikâyelerinin Romanya'nın Dobruca bölgesindeki bir varyantına odaklanan Prof. Dr. Güllü Yoloğlu, "Dobruca Tatarlarının 'Bayböri Ulu Beyrek Batır' ve 'Kitab-ı Dede Korkut' Destanlarının Aynı Kökten Kaynaklanması" başlıklı makalesini özgün bir iddianın üzerine inşa ediyor. Prof. Dr. Salih Okumuş ise Kosova'nın en uzun soluklu Türkçe süreli çocuk yayını "Türkçem" dergisini "Türkçem Dergisinde Yayımlanan Anlatı Türleri ve Okul Çağındaki Çocuklara Katkıları" başlıklı makalesinde eğitim bilimsel değerine odaklanarak inceliyor. Cemre Sena Yıldız'ın yazarı olduğu "Balkan Türk Mutfağında 'Ayvar', 'Pite', 'Börek' ve Makedonya Çevresindeki Durumları Üzerine" başlıklı makalede Balkan yemek kültüründeki önemli ve sembolik üç öge için incelemede bulunuluyor. Bulgaristan Türk şiirinin zirve şahsiyeti Recep Küpçü ve şiirleri, Yasin Yavuz tarafından hazırlanan "Türk Şiirinde Bir Derkenar: Recep Küpçü ve Şiirlerinin Tematik Tahlili" başlıklı makale ile ilgililerin dikkatine sunuluyor.

Her yeni sayısıyla tecrübesini ve bilinirliğini artıran BALTED'in 4. cildinin 2. sayısında; Balkan genelini, Dobruca'yı, Kosova'yı, Kuzey Makedonya ve çevresini, Bulgaristan'ı konu alan çalışmalar yer almıştır. Yeni sayımızın Balkan sahası araştırmalarına, Türkçeye yönelik incelemelere yararlı olması dileklerimizle...

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
تۈرك دۈني و ادبي ي اراشديرمه كۈري
balted
ARAŞTIRMALARI
IN THE BALKANS
تۈرك دۈني و ادبي ي اراشديرمه كۈري

Sovyet Rusya’da Balkan Çalışmaları Alanında Etkin Bir Kurum: Slav Çalışmaları Enstitüsü

*Effective Institute for Balkan Studies in Soviet Russia:
Institute for Slavic Studies*

Muvaffak DURANLI*

Öz

Balkanlar ve bu bölgedeki halkların incelenme tarihi, Rus bilim tarihinde XIX. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır. Bu döneme ait ilk çalışmalar, Balkan topraklarında görevli bulunan Rus diplomatlar ve devlet görevlileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha çok sayısal veriler üzerinde duran, gelenek ve kültürel alandaki verilerin sınırlı olduğu bu çalışmaların temel özelliği Rusça literatürde “Slav Kardeşliği” olarak tanımlanan Panslavist ideolojiye hizmet etmeleridir. Rus bilim insanlarının bu alandaki çalışmaları Sovyetler Birliği döneminde Kurulan “Slav Çalışmaları Enstitüsü” ile akademik özelliği dönüştürülmüştür. Ne yazık ki, Slav Çalışmaları Enstitüsü’nün çalışmaları, önceki dönem çalışmalarda olduğu gibi, daha çok Balkanlardaki Slav kökenli ve Hristiyan toplulukları üzerinde yoğunlaşmıştır. İki dönem arasındaki temel fark, Çarlık Rusya’sı döneminde baskın olan inanç faktörünün yerini Sovyet döneminde politik faktörün almış olmasıdır. Yeni dönemde de Balkan topraklarını yurt edinmiş Türk kökenli veya İslamiyet inancını benimsemiş halk ve topluluklar her zaman ikinci planda kalmış, onlar üzerine çok yönlü müstakil çalışmalar yapılmamıştır. Bu durum genel olarak Rusya’da Balkanlarla ilgili çalışmaların Slavistik adının gölgesinde kalmasına neden olmuş, Balkan araştırmaları ve bu alandaki her türlü etkinlik Slavistik kavramı içinde gösterilmiştir. Bu makalede Sovyet Rusya döneminde kurulan Slav Çalışmaları Enstitüsü’nün tarihsel süreci, yapısı ve Enstitü tarafından yayınlanan çalışmalar ve süreli yayınlar ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Slavistik, Panslavizm, Balkan, Hristiyan, Türk.

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Edebiyatları Ana Bilim Dalı, İzmir/TÜRKİYE, m_duranli@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4529-2700

Abstract

The history of the study of the Balkans and the peoples of this region dates back to the middle of the 19th century in the history of Russian science. The first studies of this period were carried out by Russian diplomats and statesmen who were on duty in the Balkan lands. The main feature of these studies, which are mainly focused on numerical data and have limited data in the field of tradition and culture, is that they serve the Slavic ideology, which in Russian literature is defined as the "Slavic brotherhood". The work of Russian scientists in this area has acquired an academic character thanks to the "Institute of Slavic Studies", created during the Soviet Union. Unfortunately, the studies of the Institute of Slavic Studies, as in previous studies, have mainly focused on the Slavic and Christian communities in the Balkans. The main difference between the two periods is that the religious factor that dominated during the Tsarist Russian period was replaced by the political factor during the Soviet period. In the new period, people and communities of Turkic origin or those who adopted the Islamic faith, settled in the Balkan lands, always remained in the background, and no multifaceted independent research was carried out on them. This situation led to the fact that in Russia the name of Balkan studies was eclipsed by the name of Slavic studies, Balkan studies and all activities in this area are shown within the framework of the concept of Slavic studies. This article will review the historical process and structure of the Institute of Slavic Studies, established during the period of Soviet Russia, as well as research and periodicals published by the Institute.

Keywords: Slavistics, Pan Slavism, Balkan, Christian, Turkish.

Rusya'da Slavistik Çatısı Altında Kaybolan Balkan Çalışmaları

Balkanları daha çok Slav halklarının yerleştiği bir bölge, bu nedenle de Slavistik çalışmalarının bir yan kolu olarak inceleme konusunu yapan Rus bilim tarihinde akademik yönlü Slavistik çalışmalarının geç bir dönemde başladığı görülmektedir. Slavistiğin XIX. yüzyılın başında Rusya'da oluştuğunu belirten Şanova, bu bilim dalının kurucusu olarak Aleksandr Hristoforoviç Vostokov'u (1871-1864) göstermekte ve Vostokov'un 1820 yılında yayınlanan "Rassujdenie o Slavyanskom Yazıke" (Slav Dili Hakkında Görüş) adlı çalışmasının ardından Rus Bilim Akademisi'nin üyesi olduğunu belirtmektedir. (Şanova, 2015, s. 59). Araştırmacı V. V. Vinogradov, "Vostokov'un 'Rus Grameri' şüphesiz, büyük Lomonosov ile temelleri atılan Ulusal Rus gramer biliminin devamı gelişimidir" (Vinogradov, 2019, s. 14) diyerek Vostokov'un Slavistik çalışmalarındaki önemini belirtmektedir. Gerçekten de Vostokov'un çalışmaları Slavistik alanında itici bir güç olmuş ve 1835 yılında Petersburg, Moskova, Harkov ve Kazan üniversitelerinde Slav lehçeleri edebiyatı ve tarihi bölümleri açılmıştır. Bu dört üniversite arasında 1847-1880 yılları arasında bölüm başkanlığını İsmail İvanoviç Sreznevskiy'in (1812-1880) yürüttüğü Petersburg Slav Filoloji Bölümü ilk sırada yer almıştır. Sreznevskiy'in çabaları sonucunda bu alanda yayınlanan ilk dergi başlangıçta (1852-1863 yılları) "İzvestiya İmperatorskoy Akademii Nauk po Otdeleniyu Russkogo Yazıka i Slovesnosti" adıyla, daha sonra 1896-1916 yılları aralığında "İzvestiya Otdeleniya Russkogo Yazıka i Slovesnost İmperatorskoy Akademii Nauk" adıyla yayın hayatına devam etmiştir.

Sreznevskiy'in iki bini aşkın kitabı hem bu bölümün ve bu bölümün bağlı olduğu Petersburg Üniversitesi ve Bilimler Akademisi Kütüphanesini zenginleştirmiştir. 1930 yılına gelindiğinde Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nin kapatılması, Petersburg Üniversitesi'ndeki Slavistik bölümünün eski gücünü kaybetmesine neden olmuştur (Şanova, 2015, s. 59-60).

Kısa Ömürlü Bir Enstitü

Slavistik bölümünün işlerliğini kaybetmesi üzerine bu bölümde çalışan Akademisyen Nikolay Sevastyanoviç Derjavin (1877-1953), 1930 yılında Bilimler Akademisi'nin görevlisi olarak Türkiye'ye ve Bulgaristan'a gitmiş, İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün kütüphanesinde çalışmış ve bu Enstitü'nün muhabir üyesi olmuştur. Yaklaşık bir yıl sonra ülkesine dönen Derjavin'e SSCB Bilimler Akademisi yönetimi Leningrad'da Slav Araştırmaları Enstitüsü'nün kurulma çalışmalarını yürütme görevini verir.

Kısa adı "İnslav" (İnstitut Slavyanovedeniya) olan Enstitü'nün kuruluşu 13 Temmuz 1931 tarihinde onaylanır. Kurucu komisyonda Derjavin dışında, Vyaçeslav Petroviç Volgin (1879-1962, tarihçi), Boris Mihayloviç Lyapunov (1862-1943, Slav dilbilimci), Vladimir Nikolayeviç Peretts (1870-1935, edebiyat tarihçisi, filolog) yer alır. Enstitü'nün çalışacağı konular dönemin ruhuna uygun olarak Bilimler Akademisi tarafından dikte edilmiştir. Örneğin Enstitü'nün tüzüğünde "SSCB Bilimler Akademisi Slavistik Enstitüsü'nün temel görevi, materyalist metodoloji temelinde Slav halklarının tarihi, ekonomik yaşamı, dil, edebiyat ve gündelik yaşamını çok yönlü olarak incelemektir" (Robinson, 2005, s. 223) ifadesi yer almaktaydı, ayrıca tüzüğün bu ilk maddesine ek olarak verilen dipnotta "Rus halkının tarihi, ekonomisi, dili, edebiyatı ve gündelik yaşamı Slavistik Enstitüsü'nün inceleme alanına girmemektedir" (Robinson, 2005, s. 223) şeklindeki açıklama, Enstitü'nün çalışmalarının Rusya dışındaki Slav halklarına yönelmesi gerektiğini belirtiyordu. Ayrıca bu ifadenin altında yatan başka bir neden ise "Sovyet insanı" yaratmayı planlayan yeni sistemin tek bir milleti ön plana çıkarmamak ya da ön planda tutmamak amacı olarak açıklanabilir.

Yeni kurulan Enstitü'nün bünyesinde beş bölüm yer alıyordu. Bunlar, Slavistik Bibliyografyası ve Tarihi, Metin Çalışmaları, Dil ve Edebiyat Tarihi, Folklor ve Etnografi, Tarih ve Ekonomi adlı bölümlerdir (Aksenova, 2000, s. 65-66)

1931 yılında çalışmaya başlayan Enstitü, varlığını sürdürdüğü kısa süre içinde (1931-1934) makale, bildiri gibi çalışmalara sadece iki cilt olarak "Trudi İnstituta slavyanovedeniya Akademii Nauk SSSR" adlı süreli yayın bünyesinde yer verdi (Temuşçev, 2009, s. 370). Bu süreli yayın dışında Enstitü çalışanları bazı monografik çalışmalar da yayınladılar. Bunlar arasında N. S. Derjavin'in, Vasiliy Nikiforoviç Korablev'in (1873-1936), V. G. Çernobayev'in, İ. İ. Sokolov'un çalışmaları ilk sırada yer almaktaydı (Aksenova, 2000, s. 72).

Petersburg Slavistik Enstitüsü'nün Kapatılma Nedeni

Leningrad'daki Slav Çalışmaları Enstitüsü hükümet tarafından yeterli çalışmayan bir kurum olarak görülmüş, Enstitü Müdürü Derjavin'in çalışmaları arttırmak için Enstitü bünyesine Marksist yönelimden uzak olan Grigoriy Andreyeviç İlinskiy (1876-1937) ve Afanasiy Matyeviç Selişçev (1886-1942) gibi Slavistleri davet etmiş olması ise bardağı taşıran son damla olmuştur (Aksenova, 2000, s. 74).

1933-1934 yıllarında hükümetin Leningrad Slav Enstitüsüne yaklaşımı oldukça kötüleşmişti. Başta Enstitü çalışanları olmak üzere, pek çok kurumdaki aydınlara baskılar oluştu. Özellikle Slavist olarak tanımlanan pek çok araştırmacı karşı devrimci olmakla, sosyalizme ihanet etmekle suçlandı. Enstitü çalışanlarından D. D. Dmitrov, V. N. Korablev, V. V. Drozdovskiy tutuklandı. 1933 yılının sonunda Derjavin Bilimler Akademisi'nin resmi yayın organı olan "Za Sotsialistiçeskuyu Nauku" (Sosyalist Bilim İçin) gazetesinde Enstitü faaliyetinin sistematik bir şekilde azalmaya başladığı şikâyetinde bulundu (Aksenova, 2000, s. 75) Bununla bağlantılı olarak da SSCB Bilimler Akademisi yönetiminin 10. 06. 1934 tarihli kararı ile Enstitü kapatıldı, enstitünün kütüphane ve arşivinin Bilimler Akademisi Merkez Kütüphanesi Slav Halklarının Dil, Edebiyat ve Tarihi bölümüne taşınmasına karar verildi (Şanova, 2015, s. 62).

Moskova'da Slavistik Enstitüsü

Petersburg'da kısa süreli bir ömrü olan Slavistik Enstitüsü'nün kapatılmasının ardından belirli bir süre Balkan alanında çalışan bilim adamları çalışmalarını üniversitelerin bünyesinde yer alan "Rus Dili ve Edebiyatı" tarzındaki küçük bölümler bünyelerinde sürdürdüler.

Ocak 1947 tarihi Rusya'da Slavistik çalışmaları için yeni bir dönemin başlangıç tarihi olarak tanımlanabilir. Bu tarihte Moskova'da yeni bir Slavistik Enstitüsü faaliyete geçmiştir. Elbette 1939-1945 yılları arasında bütün dünyada etkili olan İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminin ardından Rusya bilim kurumlarında bazı revizyonlara gitme kararı almış ve araştırma enstitülerinin kurulmasına uygun ortamlar hazırlanmaya çalışılmıştır.

Yeni kurulan Slavistik Enstitüsü, 1934 yılında kapatılan Leningrad Slavistik Enstitüsü'nün kütüphanesindeki zengin koleksiyonu bünyesine almıştır. Leningrad Slavistik Enstitüsü'nün kapatılması sonrasında Derjavin'in Slavist Memnon Petroviç Petrovskiy (1833-1912) ve oğlu Slavist Nestor Memnonoviç Petrovskiy'in (1875-1921) kitaplarından oluşan zengin kütüphaneyi Bilimler Akademisi kütüphanesine devredilmesini sağlaması, bu zengin kütüphanenin dağılmamasını ve daha sonraki araştırmalara kaynaklık etmesini sağlamıştır (Kolmakova, 2017, s. 16).

Yeni Enstitü'nün kuruluş sürecini araştırmacı Elena Petrovna Aksenova, şu şekilde ifade etmektedir:

“30 Mayıs 1946 tarihinde Bilimler Akademisi Prezidyumu ‘Bu alandaki bilimsel araştırma çalışmasını bir araya toplamak’ amacıyla Moskova’da bir Slavistik Enstitüsü kurulması ilke kararını kabul etti... Yeni enstitü Tarih Enstitüsü Slav Araştırmaları Bölümünü, Rus Dili Enstitüsü Slav Dili Bölümünü ve Slav Komisyonu’nu bünyesine aldı... Enstitünün profiline uygun olarak bir kütüphane kuruldu. Bilimsel kadroların hazırlanması yüksek lisans ve doktora programları sayesinde sağlanacaktı... Slavistik Enstitüsü’nün ilk müdürü Boris Dmitriyeviç Grekov (1882-1953), müdür yardımcısı akademisyen Sergey Petroviç Obnorskiy (1888-1962)...” olarak belirlendi (Aksenova, 1996, s. 26).

Bu arada Leningrad’da da Enstitü’nün bir şubesinin kurulma kararı Bilimler Akademisi yönetimi tarafından 7 Haziran 1950 tarihinde kabul edilmiş, Nikolay Sevastyanoviç Derjavin’in başkanlık ettiği çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmıştı (Aksenova, 1996, s. 27).

Bu başarısız girişiminden sonra tek kurum olarak kalan Moskova Slavistik Enstitüsü’nde 1947 yılında 21 kişi eğitim görüyordu (dokuz tarihçi, beş edebiyatçı, altı dilci), 1948 yılında Enstitü bünyesinde doktora programı açılmış ve böylece Enstitü’nün bilim kurulu Slavistik alanındaki doktora tezlerinin savunmalarına katılma hakkı elde etmiştir (Aksenova, 1996, s. 28).

Enstitü, 1968 yılına kadar “SSCB Bilimler Akademisi Slavistik Enstitüsü” (İnstitut Slavyanovedeniya Akademii Nauk SSSR) adını, 1968-1991 tarihleri arasında “Slav ve Balkan Çalışmaları Enstitüsü”, 1991-1997 tarihleri arasında “Rusya Bilimler Akademisi Slav ve Balkan Çalışmaları Enstitüsü” adını kullanmıştır. 1997 tarihinden günümüze dek ise Enstitü’nün adı “Rusya Bilimler Akademisi Slav Çalışmaları Enstitüsü” olarak geçmektedir.

Yıllar içinde değişik adlar kullanılan Enstitü bünyesinde zaman zaman Balkan çalışmalarına özel bir önem verildiği görülmektedir.

“(1968) Bilimler Akademisi Prezidyumunun Slav ve Balkan Araştırmaları Enstitüsü’nün Enstitü olarak reforme edilmesi kararıyla ülke sınırlamasının kaldırılması ve bölgelere yönelik araştırma çalışmalarına geçilmesi için mantıklı bir adım atılmıştır. Enstitü bünyesine Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Yunanistan tarihi alanında çalışan ve başarılarında ünlü Yugoslavya uzmanı Yuriy Alekseyeviç Pisarev’in (1916-1993) de olduğu uzmanlar katılmıştır. Bu uzmanlar arasında Grigoriy Lvoviç Arş (1925-2017), Genrih İosifoviç Senkeviç (1846-1916) adları da yer almaktadır.” (Vinogradov, 1996, s. 106).

Enstitü bünyesinde 12 ana bilim dalı ve 10 merkez yer almaktadır. Ana bilim dalları şu adları taşımaktadır:

Arkeografya Komisyonu, Doğu Slavlığı, Slav Halklarının Kültür Tarihi, Dünya

Savaşlarında Slav Halklarının Tarihi, Yeni Dönemde Merkezi Avrupa Slav Halklarının Tarihi, Yeni Dönemde Güney-Doğu Avrupa Slav Halklarının Tarihi, Orta Çağ Tarihi, Slav Dilbilimi, Orta ve Güney Doğu Avrupa Halklarının Çağdaş Tarihi ve Sosyo-Politik Problemleri, Tipoloji ve Karşılaştırmalı Dilbilim, Etno-Lingüistik ve Folklor.

Ayrıca “Toplumsal Düşünce ve Bilim Tarihinde Rusya ve Slav Halkları”, “Bölgesel Dilbilim”, “Baltık-Slav Araştırmaları”, “Slav Edebiyatları Tarihi”, “Lingo-Kültürel Araştırmalar-Balcanica”, “Doğu Avrupa’da Stalinizm Dönemi İncelemeleri”, “Çağdaş Balkan Krizi İncelemeleri”, “Merkezi ve Güney Doğu Avrupa Çağdaş Edebiyatları İncelemeleri”, “Slav-Germen Araştırmaları”, “Slav-Yahudilik Araştırmaları” adlarını taşıyan merkezler yer almaktadır.

Günümüzde Enstitü’nün müdürlük görevini Konstantin Vladimiroviç Nikiforov sürdürmektedir. Daha çok çalışmaların Sırbistan tarihi üzerinde yoğunlaştıran Nikiforov’un 1987 tarihinde aynı enstitüde savunduğu doktora tezi “XIX. Yüzyılın 40’lı-50’li Yıllarının Başında Sırp Prensiğinin Dış Politikası”, 2000 yılındaki doçentlik çalışması ise “Bosna Krizi ve Rusya’nın Konumu (1992-1995)” adlarını taşımaktadır.

Nikiforov’un 1995 yılında genişletip ek bölümler ilave ettiği doktora tezi, “Serbiya v Seredine XIX v. Naçalo Deyatelnosti Po Obedineniyu Serbskih zemel”, (XIX. Yüzyılın Ortalarında Sırp Topraklarını Birleştirme Faaliyetinin Başlangıcında Sırbistan) adıyla Enstitü yayınları arasında çıkmıştır.

Nikiforov’un çalışmasının “Sonuç” bölümünde yer alan yargısı onun soruna yaklaşımının niteliğini kısmen de olsa açıklayacak özelliktedir:

“Daha önce de belirtildiği gibi, hemen hemen XIX. yüzyılın bütününde Rusya Osmanlı boyunduruğundaki Hristiyan halkların kurtuluşu davasında objektif-ilerici bir rol oynamıştır. Fakat bazı aşamalarda bu temel yönelimden uzaklaşmalar ve sapmalar olmuştur. 40’lı ve 50’li yılların başlarında Rusya diplomasisinin faaliyetlerinin analizi, I. Nikolay’ın politikasındaki kaba metotların pek çok yönden Rus-Sırp ilişkilerinin zayıflamasına neden olduğu, bunun sonucunda da çarlığın Kırım Savaşının başlamasından önce prenslikteki dominant etkisini kaybetmesine ve karşılarında duran ulusal sorunların çözümünde Peterburg’a destek vermeyi reddetmesine neden olmuştur. Sırp Prensiği de dâhil olmak üzere, Kırım Savaşı öncesinde Balkanlardaki Rus politikası Nikolay rejimini iflase sürükleyen pek çok nedenden biri olmuştur.” (Nikiforov, 1995, s. 178).

Makalede çoğunlukla Slavistik Enstitüsü olarak tanımlamamızın temel nedeni Enstitü adının Rusçada “İnstitut Slavyanovedeniya” olarak yer almasıdır. Enstitü’nün tanıtımını içeren web sayfasında İngilizce adı “Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences” olarak geçmektedir. Günümüzde Enstitü kadro-

sunda 161 bilim çalışanı olmak üzere toplam 172 çalışan bulunmaktadır. (1 Ocak 2022). <https://inslav.ru/page/ob-institute>, E.T. 28.02.2020).

Enstitü'nün Süreli Yayınları

Enstitünün 1965 yılına gelinceye dek süreli yayın geleneği olmamıştır. Ancak 1965-66 yılları arasında "Kratkie Soobşçeniya" (Kısa Bilgiler/Mesajlar) ve "Uçenie Zapiski" (Bilim Notları) adlı iki süreli yayına geçildiyse de bunlar düzenli yayınlanmamıştır. Bu başarısız denemeden sonra süreli yayın çalışmalarına önem vermeye başlanmıştır (Aksenova, 1996, s. 31).

Slavistik Enstitüsü, günümüze değin Slavistik ve Balkan araştırmaları alanında pek çok yayın yapmıştır. Bu yayınların bir kısmı Rusçada "Sbornik" ifadesiyle tanımlanan belirli bir konuda farklı yazarların yazılarını içeren, derleme kitap niteliğindeki çalışmalardır. Bunların yanı sıra bir yazara ait müstakil çalışmalar, kongre bildiri kitapları da Enstitü tarafından yayınlanmıştır.

Enstitü'nün Temel Yayın Organı: Slavyanovedenie Dergisi

Ocak 1965 tarihinden beri yayın hayatına devam eden "Slavyanovedenie" adlı dergi yılda altı sayı olarak yayınlanmış ve 1965 yılından 1992 yılına dek "Sovetskoe Slavyanovedenie" adını taşımıştır. 1992 yılı ikinci sayısından günümüze değin dergi "Slavyanovedenie" adını kullanmaktadır.

Derginin ilk sayısında İvan İvanoviç Kostyuşko (1919-2018) baş redaktör, İgor Fedoroviç Belza (1904-1994), Lyubomir Borisoviç Valev (1915-1981), Dmitriy Fedoroviç Markov (1913-1990), İlya Solomonoviç Miller (1919-1978), Aleksandr İvanoviç Nedorezov (1919-2001), Yuriy Alekseyeviç Pisarev (1916-1993) yardımcı redaktörlerdir. İlk sayıda redaktör heyeti derginin genel amacını açıklamış ve kendilerinin diğer kapitalist ülkelerdeki Slavistik merkezlerinden farklı olduklarını vurgulamıştır:

"Son yıllarda Moskova ve Sofya'da gerçekleştirilen uluslararası Slavistik kongreleri Slav araştırmalarının bütün dünyada yaygınlaştığını göstermektedir. Büyük kapitalist ülkelerin her birinde bazıları küçük, bazıları önemli onlarca Slav araştırma merkezleri bulunmaktadır. Fakat onların hepsi gerçek anlamda bilimsel bir karaktere sahip değildir, pek çoğu sosyalizmi benimseyen Slav halklarına yönelik düşmanca propagandayı Slavistik görünümüyle örtmektedirler" (Ot redaktsii, 1965, s. 5).

Redaktör grubunun düşüncesine göre, "Bir bilim dalı olarak Marksist Slav Araştırmaları Slav halklarının Slav olmayan halklarla muhalefete girmesine ve yapay bir izolasyonun oluşumuna karşıdır" (Ot redaktsii, 1965, s. 7).

Günümüzde adı geçen derginin Baş Redaktörü olan ve tipoloji ve karşılaştırmalı dilbilim alanında çalışan İrina Aleksandrovna Sedakova,

“BALCANİCA Dil-Kültür Araştırmaları Merkezi'nin başkanlık görevini de sürdürmektedir. Daha çok Bulgar folkloru üzerinde yoğunlaşan Sedakova'nın 1984 yılında savunduğu doktora tezi “Bulgar Yeni Yıl Törenlerinin Leksiği ve Sembolleri”, 2007 yılındaki doçentlik tezi ise “Bulgarlarda Yerel Dilin Dil-Kültür Temelleri” başlığını taşımaktadır. (<https://inslav.ru/people/sedakova-irina-aleksandrovna>, E.T. 15.02.2022).

Derginin 1985 yılı dördüncü sayısı dışındaki bütün sayıları pdf formatında enstitüsü sayfasında yer almaktadır. Bu sayı hakkında açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, bu makale kaleme alınırken sayfada yer alan son sayı 2021 yılı beşinci sayıydı ve toplamda 340 sayıdan oluşan zengin içerik Enstitü web sayfasında araştırmacıların kullanımına sunulmuştur. (<https://inslav.ru/node/20>, E.T. 12.01.2022).

1965 yılından itibaren yayınlanan derginin sayılarına bakıldığında Balkan topraklarında ve Doğu Avrupa'da yaşayan Slav ve Hristiyan halklara ağırlık verildiği görülmektedir, elbette Slav kökenli bir halktan bahsederken Türk ve Müslüman kavramlarına değinilmiştir.

Derginin 2021 yılı beşinci sayısında yer alan iki makalenin künyesini vermemiz derginin taşıdığı önemi veya başka bir deyişle Türklere/Müslümanlara bakışı göstermesi açısından yararlı olacaktır.

İlk makale O. V. Koçukova ve S. A. Koçukov adlı araştırmacılar tarafından yazılmış olan (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Zamanında Rus Basınında Yer Alan Şiirlerde Konstantinopol Karakteri) başlıklı makale , L. M. Arjakova tarafından kaleme alınan İosif Brodskiy'in ‘İstanbul’a Seyahat’ adlı eserinde Konstantinopol başlığını taşıyan diğer makale. Her iki makalenin adında yer alan “Konstantinopol” ifadesi Rusya'da Slavistik çalışmalarındaki yönelimleri göstermesi açısından önem arz etmektedir.

“Slovene” Uluslararası Slav Araştırmaları Dergisi

Enstitünün diğer bir süreli yayını “Slovene. Mejdunarodniy jurnal po slavistike//Slovene. International Journal of Slavic Studies” (Slovene. Uluslararası Slav Araştırmaları) dergisidir. Dergi 2012 yılından itibaren yılda iki sayı olarak yayınlanmaktadır. Enstitü web sayfasında 2020 yılı 1. Sayı da dâhil olmak üzere bütün sayıların pdf formatları yer almaktadır. (<http://slovene.ru/ojs/index.php/slovene>, E.T. 14.01.2022).

Dergi “Slav Araştırmaları” adını taşısa da dergide Batı Avrupa dilleri ile ilgili araştırma yazılarına yer verileceği belirtilmiştir. Derginin editörü Fyodor Borisoviç Uspenskiy, İskandinav filolojisi uzmanıdır. Uspenskiy'in 2000 yılında savunduğu doktora tezinin adı “Dil Verileri Temelinde Hristiyanlık Dönemi Slav-İskandinav İlişkileri”dir ve 2005 yılındaki doçentlik tezi “İskandinavya ve Rusya'da Hanedanlık Adı” başlığını taşımaktadır.

Slavyanskiy Almanah

Enstitünün bir diğer süreli yayın organı, redaktörlüğünü Enstitü'nün müdürü de olan Konstantin Vladimiroviç Nikiforov'un yürüttüğü "Slavyanskiy Almanah"tır. 1997 tarihinden itibaren yayınlanan bu dergi 2015 yılından itibaren dört sayı olarak (her dergi iki sayı içermektedir) yayınlanmaya başlamıştır. Dergi içerik olarak "Slavyanovedenie" dergisinden pek ayrılmaya da dergide daha çok din, folklor ve belirli oranda edebiyat araştırmalarına yönelik yazılar yer aldığı görülmektedir. Derginin sayıları Enstitü web sayfasında yer almaktadır. (<https://inslav.ru/publication/slavyanskiy-almanah-1996-2016-0>, E. T. 27.12.2021).

Balkan Okumaları Dergisi

"Balkanskije Çteniya" (Balkan Okumaları), Enstitü'nün Balkan adını taşıyan diğer bir süreli yayınıdır. 1990 yılından başlayarak Enstitü'nün iki yılda bir gerçekleştirdiği Balkanistik Uluslararası Kongresinde sunulan bildirimlerin yayınlandığı bu süreli yayın, bugüne kadar 15 sayı olarak yayınlanmıştır. Her sayı, o yıl yapılan kongrenin bildirimlerinin yayını içerir. Dergi, Enstitü bünyesinde yer alan "Balcanica". Dil-Kültür Araştırmaları Merkezi'nin süreli yayını olarak tanımlanmaktadır.

Örneğin 2019 yılı Mart ayında Moskova'da gerçekleştirilen "Balkan Okumaları" kongresinin ana teması "Balkanlarda Karışık Toplumlar İletişim" başlığını taşımaktadır.

Dergi sayılarının bir kısmı Enstitü'nün web sayfasında yer almaktadır. (<https://inslav.ru/balkanskije-çteniya>, E. T. 23.02.2022).

Bu kongrelerde sunulmuş olan ve Türkçenin Slav ve diğer dillere etkisini ele alan yazıları görmek mümkündür. Örneğin 18-20 Nisan 2017 tarihinde Moskova'da gerçekleştirilen "Tezaurus: Vzglyad Na Balkanı İzvne i İznutri" (Tesarus: Balkanlara İçeriden ve Dışarıdan Bakış) adlı sempozyumda sunulmuş iki bildirimden biri Helmut W. Schaller'in (Marburg) "Turkish and Its Influence on Balkan Languages: The Case of Bulgarian", (Tezaurus: Vzglyad Na Balkanı İzvne i İznutri. Balkanskije Çteniya, 14, Tezisi i Dokladı, Moskova, 2017, ss. 115-118) adlı İngilizce bildiri, diğeri ise S. A. Sidneva'nın (Moskova), "Funktsii Turtsizmova v Romane Marı Meymaridi 'Koldunı Smirni'" (Mara Meimaridi'nin 'İzmir Büyücüleri' Romanında Türkizmlerin İşlevleri), (Tezaurus: Vzglyad Na Balkanı İzvne i İznutri. Balkanskije Çteniya, 14, Tezisi i Dokladı, Moskova, 2017, s. 119-122) adlı Rusça bildirisi, Türk kültür unsuruna yer vermeden Slavistik çalışmanın pek de mümkün olmadığını göstermektedir.

Slav ve Balkan Dilbilimi

Enstitü'nün bir başka süreli yayını ise 1975-2012 yılları arasında çıkan "Slavyanskoe i Balkanskoe Yazıkovanie" adlı yayındır. Adından da anlaşılacağı

gibi, derginin temel çalışma alanı dilbilim konularını içermektedir. Yıl ve sayılarına bakıldığında Enstitü'nün en düzensiz yayını olan bu yayının yıllara göre dağılımı şu şekildedir.

1975 (1), 1976 (2), 1977 (3), 1977 (4), 1979 (5), 1981 (6), 1983 (7), 1983 (8), 1984 (9), 1986 (10), 1989 (11), 1993 (12), 1999 (13), 2003 (14), 2012 (15). (<https://inslav.ru/publication/slavyanskoe-i-balkanskoe-yazykoznanie-1975-2012>, E. T. 25.01.2022).

Bu süreli yayının 1975 tarihli ilk sayısında T. B. Menskaya'nın "Bulgarcada Alıntı Türkçe Fiil Çatıları Üzerine Gözlemler" adlı makale yer almaktadır. Dergide benzer nitelikte yazıları bulmak mümkündür.

Balkan Araştırmaları

Enstitünün diğer bir süreli yayını olarak değerlendirilebilecek çalışması olan "Balkanskie İssledovania" (Balkan Araştırmaları) adlı yayın, genel olarak yılda bir sayı (bazı yıllarda iki sayı) olarak yayınlanmıştır. Oldukça düzensiz yayın hayatı olan bu derginin 1, 7, 11, 13 no'lu sayıları Enstitü sayfasında yer almamakta, bu sayılara farklı internet sitelerinden ulaşılabilmektedir.

Enstitü sayfasında pdf dosyası olmayan ve 1974 yılında yayınlanan birinci sayının başlığı "Balkanlarda Uluslararası İlişkiler" başlığını taşımaktadır.

1976 tarihli ikinci sayının başlığı "Kültür ve Tarih Problemleri"dir. Bu sayının 338-343 sayfaları arasında 1973-1974 yıllarında SSCB'de Balkanistik alanında çıkan çalışmaların bibliyografyası, 344-349 no'lu sayfalar arasında bu yıllar içinde farklı ülkelerde Balkanistik üzerine yapılan kongre, sempozyumlar hakkında bilgiler verilmiştir.

1978 yılında yayınlanan üçüncü sayının başlığı "Balkanlarda Özgürlük Hareketleri" ve aynı yıl içinde yayınlanan dördüncü sayının başlığı "1877-1878 Yılları Rus-Türk Savaşı ve Balkanlar" şeklindedir. 1979 yılında yayınlanan beşinci sayının başlığı "SSCB'de Balkan Araştırmalarının Temel Problemleri", 1980 yılında yayınlanan altıncı sayı "Yeni Zamanda Balkan Halkları Kültürü", 1982 yılında yayınlanan sekizinci sayı "XVIII. Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başında Balkan Halkları ve Avrupa Hükümetleri (Belgeler ve İncelemeler)", 1984 yılında yayınlanan dokuzuncu sayı "Güney Doğu Avrupa'nın Sosyal, Politik ve Kültürel Tarihi Sorunları", 1987 yılında yayınlanan onuncu sayı "SSCB Halklarının Toplumsal ve Kültürel Bağlantıları ve XVIII-XX. Yüzyıllarda Balkanlar" başlığını taşımaktadır.

1994 yılında yayınlanan on ikinci sayı "Balkanlarda Devrimler ve Reformlar", 1992 yayın tarihli on dördüncü sayı "Bir Bilim Adamının Yolu (Doğumunun 90. Yılında S. A. Nikitin)" başlığını taşımaktadır. Moskovalı tarihçi Sergey Aleksandroviç Nikitin'e ayrılmış olan bu sayıda Nikitin'i ve eserlerini değerlendiren on bir araştırmacının yazısına yer verilmiştir.

Burada verilen tarihler tekrar tekrar kontrol edilmiş, fakat 1994 yılında on ikinci sayı, 1992’de ise on dördüncü sayının yayınlanmış olduğu kesinleştirilmiştir. Burada baskı gecikmelerinden kaynaklanan karışıklık söz konusu olmalıdır.

On beşinci sayı “Rusya ve Slavlar: Politika ve Diplomasi”, 1997’de yayınlanan on yedinci sayı “Slav Halklarının Tarihinde Kilise”, aynı yıl içinde yayınlanan on sekizinci sayı “I. Aleksandr, Napolyon ve Balkanlar” başlıklarını taşımaktadır.

Her sayının başka bir bilim adamı tarafından editörlüğünün yapıldığı bu yayının bazı sayılarında Rusya’da veya başka bir ülkede Balkanistik üzerine yapılan kongre, sempozyumlarda sunulan bildirimlere yer verirken bazen de on dördüncü sayı örneğinde olduğu gibi tek bir konu üzerinde farklı bilim adamlarının yazılarına yer verdiği anlaşılmaktadır.

Enstitüde bu tanıtmaya çalıştığımız süreli yayınlar dışında “seri” olarak adlandırılan bazı çalışmaların da Balkanları kapsadığı görülmektedir. Örneğin bunlar arasında önemli bir yeri olan ve 1971-2011 yılları arasında yayınlanan “Slavyanskiy i Balkanskiy Folklor” adlı yayını da zikretmek gerekmektedir. On bir sayıdan oluşan bu yayında Balkan folklor kavramının içine Türkler/Müslümanlar dahil edilmemiş ve Balkan topraklarındaki Slav kökenli halkların inanç ve ritüelleri üzerinde durulmuştur.

Slavistik Enstitüsü Tarafından Düzenlenen Kongreler

Yukarıda tanıtmaya çalıştığımız süreli yayınların, seri yayınların dışında Slavistik Enstitüsü farklı tarihlerde ve bazen kendisi bazen de diğer kurumlarla ortak sempozyum, kongre düzenlemekte ve araştırmacıların konferanslarına da destek vermektedir. Örneğin 15 Eylül 2020 tarihinde Rusya Bilimler Akademisi Slav Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen Uluslararası kongre “Rossiya-Turtsiya-Gretsiya: Vozmojnosti Dialoga na Balkanah” (Rusya-Türkiye-Yunanistan: Balkanlarda Diyalog Olanakları) adını taşımış ve etkinlik çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir. Program akışında 24 katılımcının yer aldığı bu kongre, uluslararası düzeye ulaşmamıştır.

Kongre iki oturum olarak planlanmış, açılış konuşmalarının ardından “Tarihi Bakış Açısında Rus-Türk-Yunan İlişkileri” başlığını taşıyan birinci oturumda dokuz katılımcı yer almış olup hepsi Moskova’daki akademik kurumlarda görevli Rus araştırmacıdır.

“Çağdaş Eapta Rusya, Türkiye, Yunanistan: İş birliği ve Ortaklık Olanakları” başlığını taşıyan ikinci oturumda 15 katılımcı yer almıştır. Bu on beş katılımcıdan on üçü Rusya Federasyonu’ndan (sekiz katılımcı Moskova, iki katılımcı Kirov, üç katılımcı diğer şehirlerden: Perm, Peterburg, Saratov), bir katılımcı Karadağ’dan ve Türkiye’den de Bursa Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Kader Özlem katılmıştır. Özlem, bu kongrede çevrim içi olarak “A Comparative Analysis of the Policies of Turkey, Russian Federation and Greece

Towards the Kosovo Issue (1999-2008)” başlıklı bildirisini sunmuştur.

Sonuç

Bu yazı, temelde Moskova’daki Slavistik (Slav Araştırmaları) Enstitüsünü tanıtmayı amaçlamaktadır. Rusya’da Balkan çalışmaları elbette Moskova’daki bu Enstitü’nün tekelinde değildir. Rusya’nın farklı üniversitelerinde gerek çarlık döneminde gerekse Sovyet döneminde Balkanlar üzerine çalışan bilim insanları farklı çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Yayınları ve tarihsel sürecini genel hatları ile tanıtmaya çalıştığımız enstitüyü farklı kılan temel özellik, her zaman Rusya’nın Balkanlarla ilgili politikalarını çalışmalarına hatta kurum ismine bile yansıtmiş olmasıdır.

Kurulduğu tarihten 1968 yılına kadar kuruluş adında “Balkan” ifadesine yer vermeyen Enstitü, 1968-1991 tarihleri arasında “Slav ve Balkan Çalışmaları Enstitüsü” şeklinde adını kullanmaya başlamıştır. Rusya’da 1990’lı yıllarda yaşanan değişim sonrasında Enstitü’nün adı 1991-1997 tarihleri arasında “Rusya Bilimler Akademisi Slav ve Balkan Çalışmaları Enstitüsü” olarak kayıtlarda geçmiş, 1997 yılından sonra ise kurum adından “Balkan” ifadesi çıkarılmıştır. Özellikle 1960-1990’lı yıllar, Balkanlarda Rusya ile ilişkilerini sıcak tutan ve siyasi yapıda Rusya’ya yakın politikalar izleyen devlet oluşumlarının varlığını sürdürdüğü dönem olarak tanımlanabilir. Günümüzde dünyanın pek çok bölgesinde olduğu gibi, Balkanlardaki devletlerin kendi bağımsız politikalarına göre çalışmalar yürütme isteği, bu devletlerin Rusya’dan belirli ölçüde uzaklaşmasına neden olmuştur.

Enstitü’nün çalışmalarını temel alarak soruna bakıldığında ise, Rusya için Balkanistik çalışmalarının her zaman Slavistik çalışmalarının gölgesinde kaldığı, Balkan araştırmaları ile kastedilenin Balkan topraklarında varlığını sürdüren ya Slav kökenli ya da Hristiyanlık inanç sistemini benimsemiş halklar olarak ele alındığı görülmektedir. Bu, bugüne kadar Rusya’da sürdürülen Balkan çalışmalarının tek yönlü gelişiminin temel nedenidir.

Burada belirtilen bu tek taraflılığa karşın Türkiye’de yürütülen Balkanlar ile ilgili çalışmalarda adı geçen Enstitü’nün yayınlarının da kaynak olarak kullanılması, bu tek yönlülüğü daha net ortaya koymakla kalmayacak, aynı zamanda ülkemiz Balkan çalışmalarına zenginlik de katacaktır.

Kaynakça

Aksenova, E. P. (1996). 50 Let Institutu Slavyanovedeniya i Balkanistiki RAN. Slavyanovedenie, 6, 26-44.

Aksenova, E. P. (2000). Oçerki İz İstorii Oteçestvennogo Slavyanovedeniya. 1930-e godı. Moskova.

Kolmakova, M. V. (2017). Biblioteka M. P. i N. M. Petrovskih v 20-30-e godı XX v. Slavyanskiy Mir: Obşçnost i Mnogoobrazie, (23-24 May 2017. Teizsi Molodejnoj Nauçnoy Konferentsii). Moskova, 15-16.

Kolmakova, M. V. (2018). Biblioteka M. P. i N. M. Petrovskih v 20-330-e Godı XX v. Slavyanskiy Mir v Tretyem Tıyaçetii, 13, 172-180.

Robinson, M. A. (2005). K İstorii Sozdaniya İnstituta Slavyanovedeniya v Leningrade (1931-1934 gg.). Slavyanskiy Almanah, 210-239.

Şanova, Z. K. (2015). İstitut Slavyanovedeniya (1931-1934) v Stenah Biblioteki Akademii Nauk. Peterburgskaya Biblioteçnaya Şkola, 4, 59-63.

Temuşçev, S. N. (2009). Jizn i Tvorçestvo v Dvuh İzmereniyah i Epohah (Kak Soproyojdenie Pereizdaniya Monografii Sovetskogo Slavista Akademika N.S. Derjavina). Rossiyskie i Slavyanskije İssledovaniya, 4, Minsk, 369-377.

Vinogradov, V. N. (1996). Balkanskije İssledovaniya Po İstorii Novogo Vremeni. İstitut Slavyanovedeniya i Balkanistiki 50 let, Moskova, 105-115.

Vinogradov, V. V. (2019). Sintaksiçeskie Vozzreniya i Obobşçeniya A. H. Vostokova, İh Znaçeniya v İstorii Russkogo Yazıkoznaniya. Sovremenniy Russkiy Yazık. Hrestomatiya. Sintaksis, Minsk, 14-17.

İnternet Kaynakları:

(2020, 28 Şubat). Erişim adresi: <https://inslav.ru/page/ob-institute>

(2022, 15 Şubat). Erişim adresi: <https://inslav.ru/people/sedakova-irina-aleksandrovna>

(2022, 12 Ocak). Erişim adresi: <https://inslav.ru/node/20>

(2022, 14 Ocak). Erişim adresi: <http://slovene.ru/ojs/index.php/slovene>

(2021, 27 Aralık). Erişim adresi: <https://inslav.ru/publication/slavyanskiy-almanah-1996-2016-0>

(2022, 23 Şubat). Erişim adresi: <https://inslav.ru/balkanskije-çhteniya>

(2022, 25 Ocak). Erişim adresi: <https://inslav.ru/publication/slavyanskoe-i-balkanskoe-yazykoznanie-1975-2012>

Yoloğlu, G. (2022). Dobruca Tatarlarının "Bayböri Ulı Beyrek Batır" ve "Kitab-ı Dede Korkut" Destanlarının Aynı Kökten Kaynaklanması. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 4(2), 117-124. DOI: 10.47139/balted.1124312

**Dobruca Tatarlarının "Bayböri Ulı Beyrek Batır" ve
"Kitab-ı Dede Korkut" Destanlarının Aynı Kökten Kaynaklanması**
*Dobrudja Tatars Origin of "Bayböri Ulı Beyrek Batır" and
"Kitab-i Dede Korkut" Epics from the Same Source*

Güllü YOLOĞLU*

Öz

1950'lerde eski Sovyetler Birliği'nde yasaklanmış, ancak Türk dünyasının ortak bir anlatısı olan "Dede Korkut Kitabı" adlı topluda yer alan destanlar yaşadığı bölgelere bağlı olarak birçok Türk halkının sözlü edebiyatının en güzel örnekleri ile aynılık veya benzerlik teşkil etmektedir. Bunlardan biri de Dobruca Tatarlarının "Bayböri Ulı Beyrek Batır" destanıdır. Günümüzde Romanya ve Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Dobruca bölgesi tarihte ve günümüzde Türk kültürünün yerleşme ve gelişme alanlarından biri olmuştur. Türk Dünyası Halk Edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan Dede Korkut Destanının yayılma alanları arasında Anadolu, Azerbaycan ve Orta Asya ağırlık kazanmaktadır. Ancak söz konusu destanın yayılma alanları ve varyantlaştığı bölgeler arasında hakkında en az bilgiye sahip olunan coğrafya Balkanlardır. Dede Korkut Kitabı ile Dobruca Tatarlarının "Bayböri Ulı Beyrek Batır" destanı mukayeseli olarak ele alındığında her iki destandaki olaylar ve destan kahramanları onların bir destanın unsurları olduklarını söylemeye zemin hazırlar. Bu çalışmada söz konusu iki destan üzerindeki dikkat çekici benzerlikler çerçevesinde değerlendirmeler yapılmış ve destan hususiyetleri hakkında bazı tespitlere gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Romanya, Dede Korkut, Beyrek Batır, Dobruca Tatarları, destan.

Abstract

Prohibited in the former Soviet Union in the 1950s, the epic stories in a collection called "The Book of Dede Korkut", a common epos of the Turkic world, are identical or similar to the best examples of the oral literature of many Turkic peoples, regardless

* Prof. Dr., Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi, Arkeoloji, Etnografi ve Antropoloji Enstitüsü, Türk Halklarının Etnografyası Bölümü, Bakü/AZERBAYCAN, yologlugullu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8312-6148

of the region in which they live. Dobruca region, which is within the borders of Romania and Bulgaria today, has been one of the settlement and development areas of Turkish culture in history and today. Anatolia, Azerbaijan and Central Asia gain weight among the spreading areas of Dede Korkut Epic, which is one of the most important works of Turkish World Folk Literature. However, the Balkans is the geography where the least information is known among the spreading areas of the epic in question and the regions where it became variants. One of them is the epic of the Dobrujan Tatars "Bayb6ri Uli Beyrek Batır". Comparing the stories in both epics and the heroes of the dastans, it can be concluded that they are the variations of the same epos. In this study, evaluations were made within the framework of the remarkable similarities on the two epics in question and some determinations were made about the epic features.

Keywords: Romania, Dede Korkut, Beyrek Batır, Dobruja Tatars, epic.

Giriş

"Dede Korkut Kitabı", din, dil ve etnik bakımdan farklı özelliklere sahip birçok dünya halkının sözlü edebiyatını etkilemiştir. Bu, at sırtında batıdan doğuya, doğudan batıya yürüyen Türklerin, zengin kültürlerini, yaşayış biçimlerini ve devlet geleneklerini yayan büyüklük ve gücünün bir sonucudur. Türklerin maddi ve manevi kültürü sadece Türk halkları tarafından değil, Büyük Bozkır'da yaşayan halklar tarafından da yaşanmaktadır. Bu nedenle Doğu'dan Batı'ya her yerde Türk kültürünün izlerini görmek mümkündür. Bu tarz sahalardan biri de tarihte önemli bir Türk yerleşkesi olmuş olan Dobruca'dır.

"Dobruca" denildiğinde günümüz Romanya ve Bulgaristan topraklarında yer alan Karadeniz kıyısındaki bölge kastedilmektedir. Osmanlı döneminde Anadolu'dan göçebeler Dobruca'ya nakledilmiştir. Aynı bölgeye Kırım'dan çok sayıda Tatar göçleri de yaşanmıştır. Tuna Nehri ve kıyıları bölge ülkeleri için büyük ticari ve stratejik öneme sahip olduğundan, Osmanlı İmparatorluğu da dahil olmak üzere bu işle ilgilenen devletler burada çeşitli politikalar izlemiştir. Bu politikanın yansımalarından biri, bölgeye sadık halkların yeniden yerleştirilmesi uygulamasıydı. Dobruca'daki yerleşimler Yavuz Sultan Selim (16. yüzyıl) döneminde de devam etmiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması sonucunda 1774'te Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmesinden sonra Kırım'dan gelen Tatarlar da Dobruca'ya yerleştirilmiştir. Kırım Savaşı'ndan sonra 1856-1866 yılları arasında yaklaşık 60.000 Kırım Tatarı Dobruca'ya gelmiş ve Sultan Abdülmecid bunların çoğunu Karasu'ya (Mecidiye) yerleştirmiştir. 2001 yılında Mecidiye'de bulunduğumuz dönemde oradaki Tatar aydınlarıyla yaptığımız görüşmelerde onların geçmişlerine, geleneklerine ve dillerine ne kadar sadık kaldıklarına şahit olunmuştur. 17. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı-Rus savaşından en çok Dobruca'daki Türkler zarar görmüştür. 1878 Berlin Antlaşması ile Dobruca Romanya'ya katılır. İstatistiklere göre, Romanya'daki Dobruca'nın nüfusu bir milyon civarında değişmektedir. Bu bağlamda nüfusun %10'u Türk'tür. Romanya'da resmi kaynaklara göre 29.533 Oğuz ve 24.649 Tatar

Türkü olmak üzere toplam 54.173 Türk yaşamaktadır. Gayriresmi kaynaklarda ise Türklerin sayısı 70.000'e kadar çıkarılmaktadır. Ancak bu, Dobruca'nın Türklerle ilk tanışmasının Osmanlı Devleti dönemine denk geldiği anlamına gelmemektedir. Batının eski Türkleri, daha sonra Hunlar, Polovtsians, Peçenekler ve Tatarlar 5. yüzyıldan beri bu bölgelerde varlık göstermişlerdir. Asparuh Han da bu bölgede büyük rol oynamıştır. Bir başka büyük akın, 13. yüzyıl Tatar göçlerine kadar uzanmaktadır. (Türbedar, 2003, s. 153)

Günümüzde Dobruca Tatarlarının okuryazarlık seviyesi çok yüksektir. Dobruca'da yayınlanan Emel dergisi gibi çeşitli dergiler (Renkler) ve gazeteler (Karadeniz, Hakses) ile birlikte Dobruca Tatarlarının tarihi, folkloru ve etnografik materyalleri hakkında birçok kitap yayınlanmaktadır. Masalları, efsaneleri ve mitleri, türküleri, fıkraları ve bilmeceleri arasında destanın yaratılmasının özel bir yeri vardır.

1. Dobruca Tatarları ve Bayböri Ulı Beyrek Batır Destanı

"Aysel ulı Amet Batır", "Edige Batır", "Şora Batır", "Adel Sultan", "Kıyılup Batır" gibi destanlar birçok Türk boyunun sözlü geleneğine de yansımıştır. Aşk destanları arasında "Tayir man Zöre", "Arız man Kamber", "Yusuf man Zuleyha" da ilgiyle karşılanmaktadır. Ancak aralarında doğrudan "Dede Korkut Kitabı" ile ilişkilendirilebilecek bir destan vardır. Bu "Bayböri Ulı Beyrek Batır" destanıdır (Mahmut, 1992). Aynı zamanda bölgeden "Tepegöz" adlı iki metin derlenmiştir. Bölgede anlatılan destanlardan biri olan "Bozcigit", bir anlamda "Dede Korkut Kitabı"nın çağrıştırmaktadır.

Görüleceği üzere çoğu kahramanlık destanında olduğu gibi Beyrek'in adına "batır" kelimesi eklenmiştir. Bu kelime "baqatur" kelimesinden türemiştir ve VI.-VIII. yüzyıllara ait Orhun-Yenisey yazıtlarında yer almaktadır. Daha sonra Rusça "bogatır" şeklinde, Macarca "bator" vb. şeklinde Türk dillerine geçmiştir. Dobruca Türkçesinde "batır" koca, yiğit, güreşçi, deli, kuba demektir. Diğer Türk halklarının destanlarında kelime "alp" veya "alıp" ile eş anlamlıdır. Özellikle Hakas "alıptığ nimakhtar" kahramanlık hikayelerinde, yani destanlarda bunlara sıklıkla rastlanmaktadır (Yoloğlu, 1999a).

Romanya'nın Türk-Tatar toplumu denildiğinde yukarıda da bahsettiğimiz gibi Anadolu ve Kırım'dan eski Türk sahiplerinin yerleştiği yerlere daha sonra göç edenler kastedilmektedir. Ancak batır denilen destanların bir ucunun Altay'a kadar uzandığını bildiğimizden bunların daha çok Kıpçak Tatarları ile ilişkilendirildiğini görüyoruz. Aşk hikayelerinin kökleri ise daha çok Anadolu'dan tehcir edilen Müslüman Türklerle ilgilidir.

2. "Bayböri Ulı Beyrek Batır" ve "Kitab-ı Dede Korkut" Destanlarının Olay Örgüsü Bakımından Karşılaştırılması

Dobruca Tatarlarının "Bayböri Ulı Beyrek Batır" destanında masal türüne ait bazı unsurlar oldukça hakimdir. Ulu ozan Dede Korkut'tan destanda bahsedilmez. Onun yerine birdenbire ortaya çıkıp kaybolan beyaz sakallı bir derviş gelir. Bir oğlu olmadığından yakınan Bayböri ve kız çocuğu isteyen Pişen Bey'in evlat hayalini bir derviş elma ile gerçekleştirir. Adeta, adamlar elbiselerinin eteklerini yırtarlar ve çocuklarını evlendireceklerine söz verirler. Şunu da belirtmek gerekir ki, o dönemde pek çok ata-baba henüz doğmamış erkek ve kız çocuklarını büyüdükten sonra evlendireceklerine söz vermektedirler. Buna halk arasında "göbek kesti", "beşikkertti" de denilmektedir. Birçok Kıpçak boyunda baba elbisesinin eteğinde bir yırtık açıp ellerini bu yırtığın içinden bir-birine uzatarak el tutuşurlar (Yoloğlu, 1999b). "Dede Korkut Kitabı"nda adlar Dede Korkut, Korkut Ata tarafından verilmiş iken Bayböri ulı Beyrek Batır destanında bu görevi derviş yerine getirir: "Oğlunuzun adı Beyrek olsun, atının adı Bengiboz" olsun... (Kitabi-Dədə Qorqud, 2000, s. 89).

Destanda bundan sonraki olaylar bize "Güzel Fatma" masalını hatırlatsa da daha eski zamanları, Mete Han'ın çocukluğunu da hatırlatmaktadır. Beyrek'in annesi ölür. Babası başka bir kadınla evlenir. Bir sabah üvey anne babasını kandırır ve şöyle der: "Hastalanmışım, öleceğim! Rüyamda Bengiboz'u kesip kalbinin kaniyla bana bir dua yazılırsa şifa bulacağımı gördüm." Beyrek atının kesileceğini duyunca evden çıkar. Karısının kötü niyetini öğrenen Bayböri, onu kovar ve oğlunu aramak için kırk atlı gönderir. Atlılar Beyrek'i bulur. Bu arada bir adam, Bayındır Han'ın oğlu için Arabistan'dan getirilen hediyelerin Urum askerleri tarafından çalındığını bildirir. Beyrek gelir ve hediyeleri geri alır. (Kitabi-Dədə Qorqud, 2000, s. 90)

Beyrek'in Banı Çiçek ile görüşmesi, yarışı, güreşi, nişanı, Bayburt kalesine gitmesi, Yalıncık değil, Kör Vezir'in kanlı gömleği getirmesi vb. "Dede Korkut Kitabı"nda olduğu gibidir. Destanın sonunda Beyrek arkadaşlarını kurtarır ve kralın kızını Bayburt kalesinden getirir, ama onunla evlenmez, onu Bayındır hanın oğluna, kaleden getirdiği diğer kızları ise dostları ile evlendirir.

"Dede Korkut Kitabı"nın "Bamsı Beyrek" boyunda Beyrek kafirin kızına yemin eder: "Kılıcıma toğranayın! Okuma sancılayın! Yer gibi kertleyin, almaz toprak gibi savrılayın! Sağlıkla varacak olursam, Oğuz'a gelip seni helallığa isem!" Böyle bir yeminin ardından kız Beyrek'i kurtarır. Ancak boyun sonunda Kalın Oğuz beyleri Beyrek ile kaleyi alsalar da kâfirin kızı hakkında tek kelime söylenmez. Değerlendirmemize göre bu kısım destanları kaleme alan kişi tarafından bilinçli olarak kaldırılmıştır. Çünkü Beyrek gibi yiğit bir adamın yemininden veya verdiği sözden cayması ve verdiği sözü tutmaması mümkün değildir. Mirze'nin bu "İslam sevgisi" Beyrek'i gözden düşürür. Görünüşe göre, yazılı olmayan kısım Müslüman Dobruca

Tatarlarında korunmuştur. Ancak burada da Beyrek'in sevgilisi Banı Çiçek'e olan bağlılığını göstermek için kral kızı ile kendisi evlenmez ve Bayındır Han'ın oğluna verir. Ancak böyle bir son, tamamen unutmaktan daha iyidir. Anlatıcı, Beyrek'i kaleden kurtaran kral kızına karşı olumlu bir tavır içindedir. Aksi takdirde onu Bayındır Han'ın oğluna vermezlerdi. İfade ettiğimiz gibi, kafir kızını destanda unutmak maksatlıdır. "Dede Korkut Kitabı"nın kaleme alan kişi, İslam'ın geniş yayıldığı ve tebliğ olduğu bir dönemde Beyrek gibi popüler bir kahramanın kafir kızı ile ilişkisine pek de sıcak bakmamış olabilir (evet, Beyrek'in çeşitli Türk halkları arasında destan kahramanı olarak tanınması onu millî bir kahraman yapmıştır). Bayındır Han'ın oğluna vermek fikrine de bir türlü razı olamamıştır. Onun muhafazakarlığı diğer boylarda da kendini göstermektedir.

Bu hususta araştırmacı K. Abdulla'nın "Gizli Dede Korkut" kitabında Beyrek'in trajik kaderine ilişkin görüşleri dikkat çekmektedir. Beyrek'in kafir kızına geri döneceğine ve onu kendi yurduna, yani Oğuz Eli'ne götürüleceğine ve onunla evleneceğine söz verdiğini hatırlatmakta fayda vardır. K. Abdulla, Beyrek'in ölüm sebebini kızı verdiği sözü tutmaması, ağılatmasında görür ve çok ciddi suçlamalarda bulunur, Beyrek'i unutkanlık ve kurnazlıkla suçlar: "Acaba Beyrek'in unutkanlığı veya sadece kurduğu uzun planın sonucu olan hilesi göz yaşları ve istirapları üzerinde kurulacak mutluluk için mi yol açmıştır?!... Zaman gelecek ve söz bu kısası Beyrek'te bırakmayacaktı. Söz kendi intikamını Beyrek'ten alacaktı..." (Yoloğlu, 1999a, s. 6).

Ancak destanları Dobruca Tatarlarının "Bayböri Ulu Beyrek Batır" destanlarıyla karşılaştığımızda Beyrek'in unutkan olmadığı görülmektedir. Kralın kızı unutulmadı. En değerli hediye olarak hanlar hanı Bayındır Han'ın gelini yapıldı. Her kız böyle bir onuru hak etmiyordu.

Burada bir konuya özellikle odaklanmakta fayda görmekteyiz. "Kahramanlık destanlarının kahramanları asla ölmez" düsturundan hareketle Beyrek'in neden öldüğü sorusuna K. Abdulla şu yanıtı verir: "Çünkü hiçbir kahraman Söz'e ve Söz'ün bu şekilde oluşturduğu etik norm ve kodlara karşı çıkmamıştır. Sadece Beyrek Söz'e karşı çıkmıştır" (Abdulla, 1991, s. 7). İddiaların asılsız olduğunu söyle-yerek destanın kahramanlarının ölümsüz olmadığını da vurgulamalıyız.

3. "Bayböri Ulu Beyrek Batır" ve "Kitab-ı Dede Korkut" Destanları'nın Zaman ve Mekân Unsurları Bakımından Karşılaştırılması

"Dede Korkut Kitabı"nda Bayböre Han oğluna armağanlar getirmesi için tüccarları Yunan topraklarına gönderir. Tüccarlar gece gündüz seyahat ederek İstanbul'a ulaşırlar. Bir deniz kulumu boz aygır, bir de altı perli gürz alırlar. Döndüklerinde kara Derbent'in ağzına inmişlerdir. Evnik kalesinin kafirleri onları gözetlemektedir. Beyrek yolda onlara yardım eder, savaşır ve tüccarların getirdiği hediyeleri geri alır.

Şimdi destanın Dobruca versiyonuna bakalım. Burada tüccarlar, Bayındır Han'ın oğlu için Arabistan'dan hediyeler getirirken, Urum askerleri onları yolda çalar. Beyrek saldırır, hediyeleri ve insanları döndürür.

Görünüşe göre Bayındır Han'ın oğluna Arabistan'dan bir at ve bir silah getirilmiştir. Yani hanlar hanı Bayındır Han'a her şeyin en iyisi verilir ve özellikle onun oğlu için Arabistan'a gidilir. Bu durumda Beyrek'in güzel kraliyet kızını kendisine değil, Bayındır Han'ın oğluna vermesi doğaldır. Ne de olsa Beyrek kaleye tek başına saldırmamıştır. Bayındır Han liderliğindeki Oğuz Eli'nin cesur erlerinin yardımıyla arkadaşlarını hapishaneden kurtarır. Nişanlısı Banı Çiçek ile yeniden bir araya gelmek üzere olan Beyrek, kraliyet kızını da ahlaka aykırı olarak alamaz. Bu nedenle o, minnetinden dolayı kral kızını Bayındır Han'ın oğluya evlendirmiştir. Aynı zamanda bu, kral kızına verilen değeri göstermektedir.

Kanaatimize göre, "Dede Korkut Kitabı"ndaki din katibi, yani destanları yazıya alan veya başka bir nüshadan kendi yüzünü kopyalayan kişi, kâfirin kızına şiddetli bir ilgisizlik göstermiş, Beyrek'in onunla yeniden görüşmesini, arkadaşlarını kurtarmasındaki rolünü kasten inkar etmiştir. Ancak Beyrek'in kişiliğine farkında olmadan ağır bir darbe vurmuştur. Bugün yiğit Beyrek'in kurnazlık ve unutkanlıkla itham edilmesi bu darbenin sonucudur. Unutulmamalıdır ki Beyrek kurnaz olsaydı, yaranmış durumdan kolayca çıkabilir ve ölmezdi.

4. "Bayböri Ulu Beyrek Batır" ve "Kitab-ı Dede Korkut" Destanları'nın Şahıs Kadrosu Bakımından Kaşılıştırılması

Dobruca Tatarlarının destanında "Bamsı Beyrek" boyundan farklı olarak "kâfir" kelimesine rastlanmamaktadır. Bunun nedeni, Dobruca Türklerinin Hristiyanlar arasında yaşamalarıdır. Ancak destanda, Hristiyanlardan bahsedildiği açıktır: "Satuvancılar keçe-kündiz kete, kete, bir gün ola, Bayburt kalesine yetişeler. Şo küni de paskaliya küni ola..." (Nedret ve Mahmut, 1988, s. 45).

Bayböri'nin oğlu on beş yaşına geldiğinde, ihtiyar dervişin sadece ona değil, atına da isim verdiğini yukarıda belirtmiştik: "Oğlunuzun adı Beyrek, atının adı Bengiboz olsun." Beyrek'in atının adının Bengiboz olması, Ortodoks Hristiyan Gagauz Türklerinin "Dengiboz" destanına dikkatleri yöneltmektedir. Gagauz Destanları araştırmacısı L. Chimpoyeş tarafından 1988 yılında Kabarday-Balkar'ın Gagauz köylerinden toplanan materyaller arasında, "Dengiboz" destanı Kisacık Alexandra'dan yazıya alınmıştır (Çimpoyeş, 1998, s. 60). Aslen Besarabya'nın (şimdi Vulkanеşt bölgesi) Bulkanеşt köyünden olan Kisacık da destanı ailesinden duyduğunu söylemiştir. Burada anne-babasından, sevgilisinden ve köyünden yedi yıldır mahkûm olan genç, bezirganlardan, tüccarlardan kendisine yurdunu anlatmalarını ister:

Bir vatan oldu bize,
Zıندانın taşı,
Nerden geler-geçersin,
Bezirganbaşı...

Bezirganbaşı kahramanı tanımakta, ona annesinin gözlerinin kör olmasından, sevgilisini kaybetmesinden vb. bahsetmektedir. Yedi yıldır kimseyle yakın olmayan cesur adam bunu duyunca Dengibozu çağırarak hapisten kaçır ve vatanına koşar.

"Dengiboz" destanının "Dede Korkut Kitabı"nda geçen "Bayböre oğlu Bamsı Beyrek boyunu beyan eder, hanım, hey..." boyunun Gagavuz versiyonu olduğunu kanıtlamaya kanaatimizce gerek yoktur (Kitabi-Dədə Qorqud, 2000, s. 167). "Dengiboz" destanı, Dobruca Tatarlarının "Bayböri Uı Beyrek Batır" destanına da yakındır. Kahramanın atının adının Dengiboz değil, Bengiboz olduğunu da hatırlatalım. Bu tür değişiklikler sözlü kültürde doğal karşılanmaktadır.

"Dede Korkut Kitabı"nda olduğu gibi, Bayböri Ulı Beyrek Batır" destanında da çocuksuzluk güdüsü öne çıkmaktadır. "Bayböri Ulı Beyrek Batır" destanında çocuksuz beylerin sorunu dervişin verdiği elma ile çözülür, "Dirse Han oğlu Bugaç"ta hatununun akıllıca nasihatı ile Dirse Han'ın isteği gerçekleşir.

"Dede Korkut Kitabı"nda "Bayböre'nin oğlu Bamsı Beyrek boyunu beyan eder hanım, hey.... boyu eski Türklerin örf-adetlerini, inançlarını, yaşam tarzını, kadının ailede ve toplumdaki yerini gösteren adeta bir ansiklopedi niteliğindedir. Aynı şey tüm "Dede Korkut Kitabı" için de söylenebilir. Bu da, söz konusu yazılı anıtın değerini arttırmaktadır.

Sonuç

Günümüzde Romanya sınırları dahilinde kalan Dobruca bölgesi Balkanlara Karadeniz'in kuzeyinden gelen ilk Türk yerleşmelerinden itibaren önemli bir Türk yurdu olmuş ve bu hususiyetini günümüze kadar bütün savaflara ve göçlere rağmen koruyabilmiştir. Dobruca'nın Türk kültürü bakımından sergilemekte olduğu zenginliğin en önemli yansıma alanlarından biri de sözlü gelenek ve bu doğrultuda bölgede tespit edilen sözlü türk edebiyatı ürünleridir.

Türk Dünyası Halk Edebiyatının zirve eserlerinden biri olan Dede Korkut Destanı kuşkusuz kadim bir Türk yurdu olan Balkanlarda da yayılma alanı bulmuştur. Dobruca Tatarlarının "Baybori ulu Beyrek Batır" destanı, Gagavuz Türklerinin "Dengiboz" veya "Bengiboz" destanı "Dede Korkut Kitabı"nın "Bayböre'nin oğlu Bamsı Beyrek" boyunun, yani aynı destanın ayrı varyantları olduğunu göstermektedir. Azerbaycan'da bu yıl Dede Korkut Kitabı'nın 1300. yıldönümü kutlanmıştır. Ancak çalışmamız genelinde yer alan tespitlerimizde de ifade edildiği üzere destanın tarihinin esasen daha eski tarihlere dayandığı görüşündeyiz. Bu çalışmamızda ele aldığımız varyantlar üzerindeki bulgular söz konusu tarihsel

derinliği ortaya koymaktadır. Söz konusu geleneğin daha eski tarihlere dayandığına yönelik yeni çalışmalar ve muhtemel tespitlerin de gelecek süreçte gerçekleştirileceği kanaatindeyiz.

Kaynakça

Abdulla, K. (1991). *Gizli Dədə Qorqud*. Bakı.

Kitabi-Dədə Qorqud Ensiklopediyası (Cilt II). (2000). Bakü: Yeni neşler evi.

Mahmut, N. (1992). *Halk Edebiyatı*, Renkler 3. Bükreş: Kriterion.

Mahmut, N., Nedret, E. (1988). *Bozcigit. Dobruca Tatar Masalları*. Birinci Kitap. Bükreş: Kriterion.

Türbedar, E. (2003). *Balkan Türkleri: Balkanlarda Türk Varlığı*. Ankara: ASAM.

Yoloğlu, G. (1999a). *Dədə Qorqud Yaşı*. Bakü: Yeni Neşler.

Yoloğlu, G. (1999b). *Türklerin Aile Merasimleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Türkçem Dergisinde Yayımlanan Anlatı Türleri ve Okul Çağındaki Çocuklara Katkıları

*Narrative Types Published in Türkçem Magazine and
Its Contributions to School-age Children*

Salih OKUMUŞ*

Öz

Balkan coğrafyası Türk tarihi açısından son derece önemlidir. Yaklaşık beş yüz yıl Osmanlı yönetimi altında kalan bölge, Osmanlıdan sonra farklı milletlerin hakimiyetine girer. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya'nın kurulmasıyla bu bölgede yaşayan Türkler, Türkçe eğitim ve Türkçe yayın yapmaya ancak muvaffak olur. Bu çerçevede Üsküp'te Birlik, Priştine'de Tan Yayınları kurulur. Çeşitli gazete ve dergiler çıkarılır, kitaplar yayımlanır. Ayrıca görsel basın alanında da önemli mesafe kaydedilir. Türkçe Radyo ve Televizyon yayınları başlar. Bunlar, bölgedeki Türk topluluklarının varlıklarını devam ettirmeleri için gerekli olan sosyal yapının güçlü bir şekilde ayakta kalmasını sağlar. Bu yayınlardan biri de Kosova'da basılan Türkçem dergisidir. Türkçem, 1 Ocak 1999 yılında Prizren'de yayımlanan bir çocuk dergisidir. Derginin sahibi ve yazı müdürü Zeynel Beksaç'tır. Savaşın sona Kosova'daki Türkçe çocuk dergilerinin boşluğunu doldurmaya çalışan dergi, öğrencilerin yaratıcılığını, duyu ve düşünce dünyasını geliştirmeyi amaçlar. Dergide şiir, hikâye, roman, tiyatro, masal, efsane, destan, makale, deneme, hatıra, fıkra, bilmece, söyleşi ve biyografi gibi çeşitli edebî türlerde eserler verilir. Ayrıca okurun dikkatini cezbedek sayfalar, köşeler, bölümler ve içeriğe uygun metinler ile görsel malzemeler kullanılır. Öğrenciler tarafından da çok rağbet gören derginin, Kosova Türk çocuk edebiyatının gelişmesine de önemli katkıları bulunur. Biz bu çalışmada derginin başlangıcından on altı yılını esas aldık. Amacımız, Türkçem dergisinde yayımlanan hikâye, masal, efsane ve masal gibi anlatı türlerini incelemek ve bu türlerin çocuklar üzerindeki etkilerini araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkçem, Kosova, çocuk dergisi, hikâye, masal, efsane, destan.

* Prof. Dr., Priştine Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Priştine/KOSOVA, salihokumus@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7990-2469

Abstract

Balkan geography is extremely important for Turkish history. The region, which was under Ottoman rule for about five hundred years, came under the rule of different nations after the Ottoman Empire. II. With the establishment of Yugoslavia after the World War II, the Turks living in this region were only able to receive education and broadcasting in Turkish. In this framework, Birlik in Skopje and Tan Publishing in Pristina are established. Various newspapers and magazines are published, books are published. In addition, a significant distance is recorded in the field of visual media. Turkish Radio and Television broadcasts begin. These ensure the strong survival of the social structure necessary for the survival of the Turkish communities in the region. One of these publications is my Turkish magazine published in Kosovo. My Turkish is a children's magazine published in Prizren on January 1, 1999. The owner and editor of the journal is Zeynel Beksaç. Trying to fill the gap of Turkish children's magazines in Kosovo after the war, the magazine aims to develop students' creativity, feelings and world of thought. In the magazine, works in various literary genres such as poetry, stories, novels, plays, fairy tales, legends, epics, articles, essays, memoirs, anecdotes, riddles, conversations and biographies are published. In addition, pages, corners, chapters, texts and visual materials that attract the attention of the reader are used. The magazine, which is also very popular with students, also makes important contributions to the development of Kosovo Turkish children's literature. In this study, we have taken the sixteen years from the beginning of the journal as a basis. Our aim is to examine the narrative types such as stories, fairy tales, legends and fairy tales published in Türkçem journal and to investigate the effects of these genres on children.

Keywords: Türkçem, Kosovo, children's journal, story, fable, legend.

Giriş

Balkanlar Türk tarihi açısından önemli bir bölgedir. Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle birçok konuda olduğu gibi Türkçe eğitimi ve basın-yayın gibi toplumu yakından ilgilendiren alanlarda da yasaklar getirilir. Sosyal yapıyı tehdit eden yasak, baskı ve şiddet olayları Müslüman halkı göçe zorlarken geride kalanların büyük bir yaşam mücadelesi vermesi gerekir. Uzun bir süre Türkçe ve Türk kimliği için yaşanan bu karanlık dönem, ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra normale dönebilir. Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla bölgede yaşayan azınlıklar çeşitli haklara sahip olur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan yumuşama hareketleri, zamanla Türklerin lehine dönmeye başlar. Bu bakımdan 1951 yılı, Kosova için bir dönüm noktası sayılabilir. Bu tarihte Türkçe eğitimi alanında ilk adımlar atılır, Türkçe basın ve yayın faaliyetlerinde de önemli bir hareketlilik başlar. Böylece Türk kimliği resmi olarak tanınır (Okumuş, 2015, s. 6254-6274). Bu çerçevede 1944 yılında Üsküp'te kurulan *Birlik Yayın Şirketi*'nin çıkardığı Türkçe gazete, dergi ile radyo ve televizyon yayınları, çeşitli kitapların neşri ile devam eder. Böylece yeni bir edebî çevre oluşur. Modern Türk edebiyatının kurulmasına zemin hazırlayan bu çevre, Türk kimliğinin ayakta kalmasına da önemli katkılar sağlar (Okumuş, 2017, s. 252-282).

Bölgede yaşayan Müslümanlar, Yugoslavya'nın kurulmasıyla bazı haklar elde

etse de önemli zorluklar yaşamaya devam eder. Toprak reformu, Yeşil Yol gibi bazı planlarla bölgedeki verimli toprakların Müslümanların elinden alınması, Sırpçanın devlet ve eğitim dili haline getirilmesi, mahalle baskıları ve sosyal yapıya dönük tecavüzkar hareketler halkın tepkisine neden olur. Belgrad yönetimi Kosova'da başlayan olayları 1960'ların sonundan itibaren birtakım anayasal haklar vererek kontrol altına almaya başlar. Bu çerçevede 1974 Anayasasıyla Türkçe resmi dil statüsüne kavuşur, hem de bölgede yaşayan Türklerin hukuki kimliği tanınmış olur (Okumuş, 2017, s. 3-4). Kosova Türklerinin dil konusundaki hassas yaklaşımı nihayet meyvesini verir ve resmi işler başta olmak üzere eğitim, basın yayın gibi alanlarda da Türkçe resmi bir şekilde kullanılmaya başlanır. Büyük mücadeleler sonucu kazanılmış olan bu hakların bir kısmı maalesef günümüzde ya elinden alınmış ya da kâğıt üzerinde bırakılmıştır.

1960'ların sonlarına doğru Kosova'da da durum değişir. 1 Mayıs 1969 tarihinde Priştine'de *Tan* gazetesi çıkar. Sanat, kültür ve edebiyat alanlarında önemli bir hareketlilik göze çarpar. Türkçe yayın yapan *Çevren* (1973), *Esin* (1976) ve *Kuş* (1979) gibi edebiyat, sanat ve çocuk dergileri yayımlanır. Kültür-sanat hareketlerinde görülen canlanma 1990'ların sonuna kadar devam eder. Bu tarihte Kosova'da baş gösteren iç karışıklıklar savaşa sonuçlanır. Savaş koşullarında çalışma imkânı bulamayan *Tan* gazetesi 24 Mart 1999 tarihinde kapanır (Okumuş, 2015, s. 85-107). Tan Yayınlarının yaklaşık 20 yıl aralıksız çıkardığı *Kuş* çocuk dergisinin de yayın hayatına son verilir. Savaştan sonra bazı Türkçe gazete ve dergiler çıksa da uzun ömürlü olamaz. Bilhassa çocuk edebiyatı alanında önemli bir boşluk doğar. İşte bu boşluğu ortadan kaldırmak üzere Türkçem dergisi çıkarılır.

Türkçem dergisi, 1 Ocak 1999 tarihinde Prizren'de yayımlanan bir çocuk dergisidir. Derginin sahibi ve yazı işleri müdürü Zeynel Beksaç'tır. Yirmi yılı aşkın bir zamandır bölgedeki Türk çocuklarına hizmet eden derginin hatırı sayılır bir okuyucu kitlesi vardır. Ayrıca Kosova Türk edebiyatının Türkiye ve Türk dünyasıyla köprü kurmasına da yardımcı olur. Türkçem çocuklara yönelik şiir, hikâye, masal, efsane, destan, fıkra, söyleşi, deneme, hatıra, bilme-bulmaca gibi çok sayıda edebî türe ait metinlerle dopdolu bir dergidir. Ayrıca kapaktan başlayarak neredeyse bütün sayfalarında yayımlanan yazı ve şiirlerin içeriğine göre rengarenk resim ve desenler bulunur. Türkçem, çocukların okul eğitimine yardımcı olurken bir yandan da değerler eğitimi konusunda ailelere yardımcı olur. Çocukların dil, inanç ve kültürlerini öğrenmeleri için çaba harcar. Başlangıçta iki ayda bir yayımlanan dergi, çocukların gösterdiği ilgi ve sevgisi nedeniyle Nisan 2001 tarihinden itibaren aylığa çevrilir. Kısa bir sürede okuyucularının beğenisini kazanan dergi, Türkçe eğitim yapan okullarda ücretsiz dağıtılır. Bilhassa Türkçe ve sosyal bilgiler alanındaki derslerin bir parçası haline gelir. Derginin sayfa sayısı, 23-35 sayfa aralığında değişir. Son zamanlarda internet ortamında da yayımlanan Türkçem'in Facebook gibi sosyal medya platformlarında da çok sayıda takipçisi bulunur. Tirajı aylık 500

kadardır ve ücretsiz dağıtılmaktadır.

Türkçem dergisi, her geçen yıl kendisini geliştirip Türkçe eğitimine önemli katkılarda bulunurken çocukların ruh dünyalarının gelişmesine de katkı sağlar. Derginin kapak ve sayfa yapısı ilk ve orta mektep çocuklarına göre hazırlanır. Bilhassa sayfa tasarımındaki rengarenk görünüm anlatıları adeta canlı bir hale çevirir. Çeşitli resim, desen ve çizimlerle desteklenen bu sayfalar, çocuk dünyasına ait figürler, çiçekler, kuşlar ve doğa manzaralarıyla süslenir. Ayrıca bu sayfalarda bilim, teknik ve sağlık alanlarında merak ve ilgi çeken fotoğraflar ile masal dünyasının kahramanlarına ait resim ve çizimler bulunur (Okumuş, 2015, s. 6254-6274). Bunların dışında özel gün ve haftalara ait görsel malzemeler, kişi, olay ve durumlara uygun yazı ve resimlere rastlanır. Bu resim ve çizimler çocukların ruhsal gelişimine de uygundur. Bunların seçiminde de özellikle çocukların yaratıcılığı ile duygu ve düşünce dünyalarını geliştirecek mahiyette olmalarına dikkat edilir.

Dergi Türkçe öğrenim gören çocukları destelemek, anadili eğitimine yardımcı olmak ve Türklük bilinci kazandırmak amacını güder. Ayrıca giderek yok olmaya başlayan Kosova Türk Edebiyatını yeniden canlandırmak arzusundadır. Tüm zorluklara rağmen Kosova'da Türkçe olarak yayın hayatını sürdüren dergi, bugün 24. yılına ve 259. sayısına ulaşmıştır.

Biz de bu çalışma ile Türkçem çocuk dergisinde yayımlanan anlatı türlerini ele almaya çalışacağız. Çalışmada derginin 1999-2014 tarihleri arasında yayımlanan yaklaşık on altı yıllık periyodu, yani 1-169 sayıları esas alınmıştır.

Türkçem Dergisinde Anlatı Türleri

Türkçem dergisinde edebî türlere ait çok sayıda eser bulunur. Bunların arasında şiir, hikâye, roman, tiyatro, masal, efsane, destan, makale, biyografi, deneme, hatıra, anı, söyleşi, fıkra, bilmece, atasözleri ve deyimler gibi türler sayılabilir. Bunların içerisinde hikâye, masal, efsane ve destanlar sayı ve içerik bakımından öne çıkarlar. Buna göre dergide 463 hikâye, 299 masal, 64 efsane ve destan yer alır. Bu yazıların bir kısmı edebî türlere ait metinlerden oluşur, bir kısmı da uzmanlar tarafından kaleme alınan bilimsel yazılardır. Bunların yıllara göre dağılımı şöyledir:

	YILLAR														TOPLAM		
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012		2013	2014
Hikâye	11	13	28	48	31	36	36	37	37	26	31	21	21	34	36	18	464
Masal	2	-	14	20	8	19	17	26	19	38	22	14	21	35	36	18	309
Efsane Destan	4	2	7	3	2	6	2	1	5	4	3	3	1	4	4	-	51
Toplam	17	15	49	71	41	61	55	64	61	68	56	38	43	73	76	36	826

Tablo 1. Yıllara göre hikâye, masal, efsane ve destan türlerine ait metinlerin tasnifi.

a. Hikâye: Çocuk dergileri küçük okurlarının yetişmesinde önemli görevler üstlenirler. Bunu yaparken de çoğu zaman edebiyat türlerini kullanırlar. Hikâye çocuk edebiyatında en çok kullanılan türler arasındadır. Gerek kısalığı gerek çocuğa verilmesi gereken mesajlar bakımından dergilerin de baş tacıdır. Ayrıca zengin bir geçmişe sahip olan bu tür, çocukların doğumundan itibaren neredeyse bütün yaşamlarına eşlik ederek onların gelişmesine ve geleceğe güvenle bakmalarına da yardımcı olur. Bugün bile zevkle dinlediğimiz bu hikâyeleri, kimi zaman çocuklarımıza öğüt vermek, yeni şeyler öğretmek maksadıyla kullanmışızdır. Bu anlatılarda mutluluk, hüznün, öfke, heyecan, umut gibi gizli hisler pek çok insana yeni bir hayat vermiştir. Hikâyeler çocuk dünyası açısından son derece zengin metinlerdir. Onların her manada gelişmelerine katkı sağladılar. Bilhassa topluma faydalı bireyler olabilmeleri, kişilik gelişmelerini tamamlamaları hususunda yardımcı olurlar. Ayrıca okul eğitiminde de son derece yüksek etkileri bulunur. Bu bakımdan Türkçem dergisinin gerek okul derslerine yardımcı olması gerek edebî ve ahlaki bilgiler vererek çocukların iyi bir şekilde yetişmelerinde de hizmeti büyüktür. Ancak Kosova Türk Edebiyatında hikâye türü şiiirde olduğu kadar başarılı olamaz.

Türkçem yayımladığı bütün eserlerde yukarıda ifade etmeye çalıştığımız prensiplere göre hareket eder. Hikâyelerinin tema ve konularını da bu çerçeveye göre belirler. Hikâyelerin kısa olmasına özellikle dikkat edilir, birkaç sayfayı geçmeyen bu anlatılar, işledikleri konularla da öne çıkarlar. Bilhassa küçük okurların beğenisi için sıcak, samimi, etkileyici ve akıcı bir üsluba sahip olmalarına özen gösterilir. Dergide genel olarak hikâyeye ayrılmış özel bir köşe yoktur, ancak bazı sayılarda “Hikâye”, “Hikâye Köşesi” adları altında kısa öykülere yer verildiği görülür. Bu başlıklar altında verilen kısa metinler ile diğer hikâyeler arasında sanki hikâye ve öykü ayrımı yapıldığı şeklinde bir izlenim oluşsa da tarafımızdan böyle bir ayrım yapılmayacaktır. Zaten Kosova’da bu gibi kısa hikâyelere öykü adı verilmektedir.

Türkçem dergisinde 1999-2014 tarihleri arasında toplam 463 hikâye yayımlanır. Bunun 424 tanesi Türkçe, 39 tanesi de tercümedir. Türkçe hikâyelerin 253 tanesi yerli yani Makedonya ve Kosova Türk edebiyatı yazarlarına ait, 156 tanesi Türkiye ve 16 tanesi de Türk Dünyası yazarlarına aittir. Çeviri hikâyeler ise daha çok Balkanlardaki halklara aittir. Başta Slav olmak üzere Avrupa ve dünya edebiyatına ait hikâyelerden de örnekler verilir. Yıllara göre hikâyelerin dağılımı yaklaşık 30 civarındadır. İlk ve son yıllarda ise, onlu rakamlara düşer.

ÜLKELER	TÜRKÇE					ÇEV.			G. TOP.
	Kosova	Makedonya	Türkiye	Türk Dünyası	Top.	Slav	Avp.	Top.	
Sayı	90	163	156	16	425	22	17	39	464
Tekrar	16	31	4	-	51	-	3	3	54
Net Hikâye Sayısı	74	132	152	16	374	22	14	36	410

Tablo 2. Ülkelere ve dillere göre hikâye türüne ait metinlerin tasnifi.

Türkçem dergisinde daha çok bölgeye ait Türk edebiyatçılarının hikâyeleri yayımlanır. Kosova ve Makedonya bölgesine ait Türkçe hikâyelerin sayısı 253'tür. Kosova Türk edebiyatına ait 90 hikâye bulunur. Toplam 13 yazar tarafından kaleme alınan bu hikâyelerin 16'sı tekrardır.

Türkiye diğer edebî türlerde olduğu gibi hikâye alanında da bölgedeki dergilere kaynaklık eder. Hatta birçok yeni yazarın yetişmesinde de örnek teşkil eder. Türkiyeli yazarların kaleminden çıkan hikâyelerin tekrarlar dahil sayısı 156'tır. Ayrıca az sayıda bile olsa Azerbaycan, Kazak, Türkmen, Kırgız, Kıbrıs gibi Türk dünyasına ait hikâyelerin yayımlandığına şahit oluruz. Bunların toplam sayısı 16'dır.

Dergide yayımlanan hikâyeler daha çok Türk yazarlara aittir. Bilhassa çağdaş Kosova ve Makedonya Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerini görmek mümkündür. Bunlardan Necati Zekeriya, Hasan Mercan, Recep Murat Bugariç, Fahri Kaya Enver Baki, Avni Engüllü, yayınladıkları 10'un üzerindeki hikâye ile dikkati çekerler. Türkiyeli yazarlar içerisinde Ömer Seyfeddin, Mustafa Ruhi Şirin, Mustafa Balel ve Mevlânâ İdris Zengin'in isimlerini saymak mümkündür. Ayrıca Mevlânâ'nın Mesnevisi ile Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinden seçilen hikâyelere de rastlanır.

Kosova Türk edebiyatı yazarlarından Enver Baki 21 (3), Hasan Mercan 21 (3), Reşit Hanadan 11 (3), Ahmet İğciler 8, Şecaettin Koka 7, Agim R. Yeşeren 3 hikâye ile dergiye katkı yapar.² Ayrıca sadece bir hikâye ile dergiye katkı veren diğer yazarları da bu sayıya ilave edersek Kosova yazarlarına ait toplam 90 hikâye bulunduğunu söyleyebiliriz.

Kosova Türk edebiyatçıları, hikâyelerinde genelde toplumsal konulara ağırlık verir. Dergide Kosovalı yazarlardan hikâyesine en çok yer verilen ilk isim Hasan

² Burada verilen rakamlar yazarların dergide yayımlanan hikâye sayılarını, parantez içinde verilen rakamlar ise tekrar sayılarını göstermektedir. Ayrıca bu listede dergide en az iki (2) hikâyesi yayımlanan yazarların isimleri verilmiştir. Bundan sonra verilecek bilgilerde de bu esasa uyulacaktır.

Mercan'dır. Mercan doğup büyüdüğü şehir olan Prizren'in tarihi yerlerini, sokaklarını anlatır. Bilhassa çocukluğuna dair hatıralara yer verir. Eski hayatlara ışık tutar. Yazarın aile özlemi ve geçmişe duyduğu hasret samimi ve içten anlatımlarına da yansır. Mercan "*Baba*", "*Anne*" "*Kardeş*" ve "*Kız kardeş*" adlı kısa hikâyelerinde aile sevgisi ve şefkat duygusunu anlatır. Bu hikâyelerde anne-baba olmanın kutsallığı ve çocuklarıyla olan münasebetleri ele alınır. Ebeveynlere çocuklarına karşı sevgi ile ölçülü ve özenli davranmaları önerilir. Bilhassa kardeşlerin birbirlerini daima destekleyip korumaları gerektiğine yer verilir.

Türkçem dergisinde özellikle öykü alanında verdiği eserleriyle tanınan Kosovalı öykü yazarlarından Enver Baki, bilhassa genç kuşakların bilgi ve kültür birikimlerine olumlu katkılarda bulunur. Yazarın bizzat kendi çocukları ve torunları için yazdığı hikâyelerde çocukların aile fertleri ile olan münasebetlerini esas alır. Özellikle aile içi iletişim ve davranış gelişimi üzerinde durur. Ayrıca bireylerin kendi aralarındaki ilişkiler, davranış bozuklukları, toplumsal hayat, dostluk, okul eğitimi ve okumanın önemi gibi temalara ağırlık verir.

Dergide yine hikâye ve roman türünde verdiği eserlerle tanınan bölgenin önemli yazarlarından Reşit Hanadan'ın hikâyelerine rastlamak mümkündür. Hikâyelerinde genelde doğup büyüdüğü Mamuşa köyünü, oradaki gelenekleri, köy hayatını ve köy insanını anlatan Hanadan, bilhassa çocuklar için yazdığı ve Türkiye'de yaşadığı yıllara ait hikâyelerinde daha çok çocuk kahramanları, paylaşma duygusunu ve çocukluk hayallerini kendine özgü bir üslupla anlatır. Gözlem gücü çok yüksek olan yazar, çevresinde gördüğü ve bizzat yaşadığı olaylardan hareket eder. Oldukça sade, anlaşılır ve akıcı bir dil kullanır. Yazdıkları daha çok sosyalist gerçeklik akımına uygundur.

Makedonya Türk edebiyatı yazarlarından Tayip Tahir 2, Enver İlyas 3, Fahri Ali 3, Şükrü Ramo 3, Lütfü Seyfullah 3, Halise Hasan Özgün 4, Mahmut Kıratlı 4 (1), Mustafa Karahasan 4 (1), Hüseyin Süleyman 5 (1), Suat Engüllü 6, Nusret Dişo Ülkü 8 (1), Sabit Yusuf 9 (2), Enver Ahmet 10 (1), Avni Abdullah 10 (3), Alaettin Tahir 12 (5), Fahri Kaya 12 (2), Avni Engüllü 12 (2), Recep M. Bugariç 20 (3), Necati Zekeriya 37 (8) hikâye ile önemli sayıda esere imza atarlar. Dergide, Makedonya Türk yazarlarına ait 163 hikâye bulunur, bunlardan 31'i tekrardır (Beyoğlu, 2017, s. 150-151).

Makedonya Türk çocuk edebiyatının önde gelen isimlerinden olan Necati Zekeriya, asıl gücünü çocuk edebiyatı alanında verdiği hikâyelerinde gösterir. Dergide yazarın 37 hikâyesine yer verilir, bunlardan 8'i tekrardır. Hikâyelerinin kahramanı çocuklardır. Bazı hikâyelerinde ise Orhan isimli bir karakter ön plana çıkar. Yazar bu eserlerinde çocukların evde, okulda, sokakta yaşadıkları gündelik olayları hikâye haline getirir. Bunlardan bazıları "*Bizim Sokağın Çocukları*" kitabından alınmıştır. Bu eser kırk yıl önce yazılmasına rağmen hâlâ güncelliğini korumaktadır. Bazı hikâyelerinde değerler eğitimi üzerinde duran Zekeriya,

“*Yalanın Ayakları Var mı?*” ve “*Duvarın da Dili Var*” adlı hikâyelerinde yalanın çevreye verdiği zararları anlatır. Yalan söylemenin kötü ve zararlı bir alışkanlık olduğundan bahsettikten sonra her durumda doğruluğu alışkanlık haline getirmeyi tavsiye eder. Toplumda güvenilir bir insan olmanın önemine vurgu yapar.

Avni Abdullah, eserlerinde Kıskançlık, tembellik, iftira, kötü huy gibi davranışların insana verdiği zararlar üzerinde durur. “*Kıskançlık*” isimli hikâyesinde de ahlak ve davranış bozukluklarına dokunur. Enver Ahmet, “*Kaba Şaka*” adlı hikâyesinde şaka niyetiyle yapılan bazı hareketlerin olumsuz sonuçlar doğurabileceğini hatta bazen trajikomik olaylara sebep olabileceğini anlatır. Nusret Dişo Ülkü’nün “*Çilli Horozum*”, Muharrem Tahsin’in “*Ergin’in Kedisi*” ve Fahri Kaya’nın “*Küçük Kurbağa*” adlı hikâyeleri ise hayvan sevgisini ele alır.

Dergide ayrıca Avni Engüllü, Fahri Kaya ve Recep Murat Bugariç gibi Makedonya Çağdaş Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden çok sayıda hikâye bulunmaktadır. Hikâyelerde çocuk oyunları, ev hayatı, okul, aile ve arkadaşlık gibi değerler ile adabı muaşeret kuralları öğretilir. Türk örf ve adetleri ile İslam ahlakı esas alınır. Bu hikâyelerde hoşgörü ve paylaşım öne çıkar. Büyük-küçük ilişkisinde sevgi ve saygı kuralları hatırlatılır. Bazı hikâyelerde çocukların ilgisini çekmek ve onları eğlendirmek amacıyla hayvan, doğa ve mevsimleri ele alan konular işlenir. Ayrıca bazı hikâyelerde de hayvanlara insan vasfı verilerek olaylar gerçekçi bir üslupla anlatılır. Burada amaç çocuğa öğüt vermek, kıssadan hisse çıkarmasını sağlamaktır. Zaten bu sebeple hikâyelerde oldukça sade bir dil kullanılır. Bu hikâyelerden derslerde faydalanılabileceği gibi, ders dışı etkinlikler için de rahatça kullanılabilirler.

Türkiyeli yazarlar sayı bakımından dergide en kalabalık yazar kadrosunu oluşturur. Dergide 95 Türk yazara ait 156 hikâye yer alır. Bunların sadece 4’ü tekrardır. Türkiyeli yazarların 20’sinin birden fazla, diğerlerinin ise sadece birer hikâyesi bulunur. Türkiye yazarlarına ait isimler arasında Fatih Erdoğan 2, Sabahattin Ali 2, Orhan Kemal 2, Sait Faik Abasıyanık 2, Aytül Akal 3, Gülten Dayıoğlu 4, Halide Edip Adivar 3, Hasan Latif Sarıyüce 4, Yakup Kadri Karaosmanoğlu 3, Evliya Çelebi 4, Oktay Akbal 4, Süleyman Bulut 4, Mevlâna 7, Mevlâna İdris Zengin 5, Mevlüt Kaplan 5 (1), Mustafa Balel 5, Mustafa Ruhi Şirin 5, Ömer Seyfeddin 9 (1) hikâye ile zikredilebilir (Beyoğlu, 2017, s. 151-152).

Dergide Türk yazarlarının ciddi bir yekûn oluşturması, bölgedeki çağdaş Türk edebiyatının gelişmişliği ile de ilgilidir. Çağdaş Balkan Türk edebiyatında hikâye şiir türü kadar etkili olamaz. Bunda bilhassa bölgedeki çoklu dil kullanımının etkisi yüksektir. Ayrıca ana vatanla bağ kurma arzusu da derginin Türk yazarlarına yönelmesinde etkili olur. Bu sebeple Türk yazarlarına yönelen dergiler, özenle seçtikleri Türk hikâyelerine bolca yer verirler. Bu hikâyelerde bilhassa çocukların pedagojik gelişimleri ve ruh dünyaları esas alınır. Derginin 152. sayısında yer alan Ömer Seyfeddin’in “*Kaşığı*” adlı çok bilinen hikâyesi, iftiranın kötü sonuçlarına işaret eder. Mevlânâ hazretlerinin Mesnevisinden alınan “*Kötü Huy Diken Gibidir*”

adlı hikâyesinde de kötü huyun olumsuz neticeleri üzerinde durulur. İnsanın mizacına derinden etki eden huylar, bizzat insanın kendisine ve çevresine de zarar verir. Ayrıca hikâyede zaman kullanımına dikkat çekilir, özellikle hayır işlerinde acele edilmesi önerilir. Çünkü zamanın su gibi akıp geçtiği, sonraya ertelenen her şeyin çeşitli sakıncalara neden olabileceğine dikkat çekilir. Dergide Erbay Kücet'in "*Masa Olmasaydım*" ve "*Kıvırcık Saçlı Adam*" hikâyeleri de olayları mizahi yönden ele alır. Bilhassa mizah ve öğretici tarafı ağır basan fabl türündeki bu hikâyeler, öğrenciler tarafından da çok beğenilir.

Türk yazarlarına ait hikâyeler muhteva açısından incelediğinde, ahlaki ve öğüt verici hikâyelerin çok olduğu anlaşılır. Ayrıca aile sevgisi, coğrafya, tarih ve hayvanlardan bahsedilir. Çocukları kötü davranışlardan korumak, çalışkanlık, fedakârlık, cömertlik ve yardım etmek gibi toplumsal değerler işlenir.

Dergide Türk dünyasından yayımlanan hikâyelerin sayısı 16'dır. Bunlar genelde yılda 1-2 adetten fazla yayımlanmaz. Bazı yıllarda ise, hiç yayımlanmaz. Tekrar yayımlanan bir hikâye yoktur.

Dergide yer alan Türk dünyasına ait hikâyelerin içeriği de çocukların dünyasına uygun konular arasından seçilmiştir. Eluca Atal'ın "*Ay Benimle Uyumadı*", Gurbannazar Ezizov'un "*Büyülü Kürek*" ve Orkun Bozkurt'un "*Uçurtma*" hikâyeleri çocukların dünyalarını renklendirirken Efraim Üzeyir'in hayvanları konu alan "*Serçecik*" hikâyesi kalplerine dokunur. Ayrıca Mustafa Bayramalı'nın "*Tütünler Çiçek Açarken*" ve Naim Ömer Bakoğlu'nun çocukluk anılarını konu alan "*Köyüm, Çocukluğum*" gibi zevkle okunabilen hikâyelerini de burada anabiliriz.

Dergide eski Yugoslavya dönemine ait Arnavut, Boşnak, Sloven, Sırp, Hırvat ve Makedon gibi Balkan yazarlarının hikâyeleri de Türkçeye çevrilerek yayımlanır, bunların sayısı 22'dir. Ayrıca Fransa, İtalya ve İspanya gibi Avrupa yazarlarına ait hikâyelerin sayısı 17, toplam çeviri hikâyelerin sayısı ise 39'dur. Bu hikâyelerden sadece 3'ü tekrar yayımlanır (Beyoğlu, 2017, s. 152).

Balkan yazarlarının hikâyelerinde genel olarak toplumsal konular ele alınır. Yabancı hikâyelerde ise, düş ve hayal alemi ile doğa, sosyal çevre ve hayvanlar ele alınır. Bu metinlerin üslupları genellikle sade, anlaşılır ve akıcıdır. Çocuk okurlara yönelik bir dil kullanılır, onların kelime dağarcığına dikkat edilir. Çeviri hikâyeler tematik açıdan değerlendirildiğinde genellikle ortak konuların işlendiğine tanık oluruz. Bu hikâyelerde genellikle arkadaşlık, hayvanlar alemi, doğa, bisiklet ve balonlar gibi eğlendirici temalara ağırlık verildiği anlaşılır. Ahmet Hromacıç'ın "*Ormanda Yalnız*", Olivera Şiyaçki'nin "*Kedicik*", Tayar Hatipi'nin "*Sanatçı Arkadaşım*" ve Video Podgorec'in "*Afacan Alfabetesi*" hikâyeleri Balkan yazarlarına aittir. Jules Vernes'in "*Aya Nasıl İnilir?*", Cani Rodari'nin "*Büyülü Baston*", Edmondo De Amicis'in "*Hasta Öğretmen*", Kertin Cekson'un "*Üşüyen Ayıcık*", Margaret Lati'nin "*Pembe Balon*" gibi dünyaca tanınmış yazarların özenle seçilerek dergiye alındığı görülür.

Dergide anonim hikâyelere de rastlanır. Yazarı bilinmeyen bu metinler genelde öğretici hikâyeler başlığı altında verilir. İçerik bakımından da genel konuları ele aldıkları anlaşılır. Verdikleri mesaj ve öğüt verici üslubuyla dikkat çeken bu hikâyelerin sayısı 31'dir.

Yazarları bilinmeyen "*Tembel Kız*" ve "*Gürültücü Çocuk*" adlı hikâyelerde değerler eğitimi öne çıkar. "*Paylaşmak Güzeldir*" adlı anonim hikâyede ise, paylaşımın güzel bir değer olduğu vurgulanır. Küçüklere bu değerlerin anlatılması, paylaşılması ve yeniden yaşanır kılınması toplumsal normların tekrar inşası bakımından da son derece önemlidir.

Dergide okurların gönderdiği amatör öykülere de yer verilir. "Sizin İlettikleriniz" köşesinde yayımlanan bu öyküler, yaklaşık 25 adettir. Bu hikâyelerde Atatürk, anne ve öğretmen temaları ele alınır. Onların yüceliği ve hayatımıza kattıkları değerlere yer verilir. Ayrıca dünya, astroloji ve mevsimler hakkında bilgiler verilir, Balkan coğrafyasına ait kentler tanıtılarak çocukların yaşadıkları çevreler hakkında yeni bilgilere ulaşmaları sağlanır. Birbirinden ilginç bu öyküler, genç kalemlerin yetişmesinde önemli katkılarda bulunur. Ayrıca Türkçem dergisi okul çocuklarının yetişmesi için de zaman zaman hikâye, yarışmalar düzenler (Okumuş, 2017, s. 271).

Türkçem dergisinde yer alan hikâyeler tematik bakımdan incelendiğinde, genellikle değerler eğitimi konusunu ele alan metinlerin planlı bir şekilde yayımlandığına şahit oluruz. Bu metinlerde özellikle aile kavramı öne çıkarken anne, baba ve kardeş sevgisi ele alınır. Ayrıca ahlak eğitimi ve davranış kuralları; doğa ve hayvan sevgisi, toplumsal değerler; okul hayatı, çalışkanlık ve disiplin; vatan ve bayrak sevgisi ile hoşgörü, fedakârlık, paylaşım ve yardımseverlik gibi insani değerler işlenir.

Türkçem dergisinde 16 dinî hikâye mevcuttur. Bu hikâyelerin pek çoğunun yazarı belirsizdir. Bu hikâyelerde dinî ve ahlaki öğretiler ile mizah unsuru ağırlıktadır. Ayrıca "Garip Öyküler" başlığı altında 4 farklı hikâye daha bulunur. Bu tarz hikâyelerde çocuklarla dinî sohbetler yapılır, peygamberler daha yakından tanıtılır ve Allah sevgisinden bahsedilir.

Çocuk hikâyelerinde macera ve serüvenlerin yeri büyüktür. Bu tür anlatılarda kahramanlar öne çıkar. Çoğu zaman bu kahramanlar insan, hayvan ya da eşya gibi cansız varlıklar olabilir. Bunlar düşünce, davranış ve diyalog bakımından tutarlı ve inandırıcı olmalıdır. Dergide hayvanları konu alan çok sayıda hikâye vardır. Bu gibi hikâyelerle çocuklara hayvan sevgisi aşılanır, onları sevip kollamaları ve sahip çıkmaları öğretilir. Ayrıca bu hikâyelerin bazılarında mizah anlatımının da denendiğine şahit oluruz. Çocukların zekâ gelişiminde de önemli bir unsur olan mizah, güldürü ve öğretici tarafıyla çocukların dikkatini çeker. Bu tarz hikâyelerde genellikle hayvanlar âleminden seçilen kahramanlara yer verilir. Bu hikâyeler macera ağırlıklıdır, anlatım genelde diyaloglarla yapılır.

Türkçem dergisi başta Prizren olmak üzere Kosova'da Türkçe eğitim yapan bütün okullarda yardımcı ders kitabı olarak kullanılır. Bu sebeple bilhassa edebî türlerde yayımladığı örneklerle çok dikkat eder. Özellikle çocukları eğitmeyi, bilgi vermeyi ve zengin bir hayal dünyası kurmalarını amaçlar. Çocukları okumaya ve ders çalışmaya teşvik eder, ödevlerinde yardımcı olur. Ayrıca başta inanç, ahlak, erdem ve bazı kutsal değerler olmak üzere birçok temayı ele alan bu hikâyeler, okul, kitap, ödev ve öğretmen gibi yeni konularla da öğrencilerin günlük yaşamlarına eğilirler. Bu manada Enver Ahmet'in "*Akıl Baştan Sızmaz*", Enver Baki'nin "*Okul Yolunda Yeni Arkadaş*", Hasan Mercan'ın "*Okul*", İbrahim Örs'ün "*Ödev*", Mustafa Yanık'ın "*Okulda İlk Gün*", Reşit Hanadan'ın "*Kitap*", Süleyman Bulut'un "*Okullar Açıldı*" gibi hikâyeleri örnek olarak gösterilebilir.

Türkçem dergisinin zengin bir yazar kadrosu vardır. Kosova ve Makedonya Çağdaş Türk edebiyatı ile Türkiye ve Türk dünyası yazarlarından pek çok tanınmış isim yer alır. Ayrıca Balkan milletleri ile Avrupa ve dünya edebiyatından bazı isimlere de yer verilir.

Kosova ve Makedonya Çağdaş Türk edebiyatı öykü yazarları arasında; Ahmet Saffet İğciler, Alaettin Tahir, Altay Suroy Recepoğlu, Arif Rifat Yeşeren, Avni Abdullah, Avni Engüllü, Cevahir Selim, Enver Ahmet, Enver Baki, Enver İlyas, Fahri Ali, Fahri Kaya, Hasan Mercan, Hümaşah Vardar, Hüseyin Süleyman, İlhami Emin, Leyla Şerif Emin, Lütfü Seyfullah, Mahmut Kıratlı, Mustafa Karahasan, Necati Zekeriya, Recep Murat Bugariç, Reşit Hanadan, Sabit Yusuf, Salih Lika, Şecaettin Koka, Suat Engüllü, Şükrü Ramo, Suphi Mazrek, Süreyya Yusuf, Tayip Tahir'in isimleri yer alır.

Hikâye türünde eser veren çok sayıda Türkiyeli yazar bulunur. Bunlar: Ahmet Haşim, Edip Cansever, Evliya Çelebi, Erbay Kücet, Halide Edip Adıvar, Halit Ziya Uşaklıgil, Mevlana, Nazım Hikmet, Oktay Akbal, Ömer Seyfettin, Orhan Kemal, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Sait Faik Abasıyanık, Sabahattin Ali ile son dönem yazarlardan Abdülkadir Ünlü, Abdulvahap Akbaş, Adnan Özyalçınar, Ahmet Doğru, Ahmet Uysal, Ahmet Yılmaz, Ayla Çınaroğlu, Ayşe Zuhal Göktürk, Aysin Bumin, Aytül Akal, Aziz Karadeniz, Bestami Yazgan, Bilgin Adalı, Cahit Uçuk, Cahit Zarigoğlu, Cengiz Bektaş, Efraim Üzeyir, Ekrem Bektaş, Emine Sevinç Öksüzoğlu, Emine Tanırgan, Erbay Kücet, Fakir Baykurt, Fatih Erdoğan, Fevzi Gönenç, Fikret Arıt, Gökhan Akçiçek, Göktürk Mehmet Uytun, Gülsüm Akyüz, Gülten Dayıoğlu, Hale Kuntay, Hamdi Tüncer, Hasan Kıyafet, Hatice Yazıcı, Hidayet Karakuş, Hüseyin Emin Öztürk, İbrahim Çayırılı, İbrahim Hakkı Bulut, İbrahim Örs, İbrahim Zeki Burdurlu, İmdat Avşar, Mavisel Yener, Mehmet Güler, Melek Çe, Melike Günyüz, Mevlânâ İdris Zengin, Mevlüt Kaplan, Muharrem Tortop, Mümtaz Zeki Taşkın, Musa Güner, Mustafa Balel, Mustafa Özçelik, Mustafa Ruhi Şirin, Mustafa Yanık, Nail Tan, Naim Ömer Bakoğlu, Nihan Işıklar,

Nur İöz, Nuran Turan, Nurdan Çakan, Ömer İlanber, Özgül Erten, Özlem Aytek, Salih Zengin, Selçuk Boran, Sema Yaman, Sevim İzgü, Şeyma Yol, Tacettin Şimşek, Tarık Dursun, Tarık Uslu, Tülin Kozikoğlu, Tülin Kulluk, Turhan Baraz, Vedat Aydın, Veli Değirmenci, Yalvaç Ural, Yüksel Pazarkaya ve Zehra Aydüz gibi yazarların isimleri mevcuttur. Ayrıca bazı yazarlar birkaç yazıda görülüp sonraki sayılarda tamamen kaybolur.

Dergide, Türk Dünyası yazarlarından Aminat Bittirova, Eluca Atalı, Gurbannazar Ezizov, Leyla Mingazova, Mukayev Elebayev, Orkun Bozkurt, Şahine Babahanova, Tahir Malik, Tölen Abdik ve Vasiliy Monguş ile Bulgaristan Çağdaş Türk hikâye yazarlarından Kemal Pınarcı, Muharrem Tahsin, Mefkûre Mollova ve Mustafa Bayramalı'nın isimlerini saymak mümkündür.

Balkan halkları arasında yer alan yazarlar daha çok Yugoslavya döneminin önemli isimleridir. Bilhassa Bosna, Hırvatistan, Kosova, Makedonya, Sırbistan ve Slovenya edebiyatına ait öyküler dikkati çeker. Bu halklara mensup yazarlar arasında; Abdullah Sidran, Ahmet Hromacı, Aysa Zahiroviç, Çamil Batali, Desanka Maksimoviç, Dragan Lukiç, Ela Peroci, Mateya Matevski, Nada Veliç, Olivera Kolova, Olivera Yaçk, Slavko Yanevski, Tayar Hatipi, Vidoe Podgoreç, Ziya Dizdareviç ve Zlata Vidaçek'in adları öne çıkar.

Ayrıca dünya edebiyatından verilen örnekler ise İtalya, İrlanda, Rus ve Yunan edebiyatının tanınmış yazarlarından verilir. Bunlar arasında; Edmondo De Amicis, Gianni Rodari, Kerstin Cekson Lav Tolstoy, Leonardo Da Vinci, Margaret Lati, Oscar Wild ve Rahila Baumvol'un isimleri dikkati çeker.

b. Masal: Masallar olağan üstü bir dünyaya aittir. Bu dünyanın kahramanlarına özenen çocuklar, küçük yaşta dinledikleri masallar sayesinde dil becerilerini geliştirir, yeni keşiflerde bulunurlar. Artık ebeveynler çocuklarına masal anlatmak yerine kitap almayı tercih etmektedir. Bu da çocukların ilgisini kitaba yönlendirmekte ve okuma zevki oluşmasına yardımcı olmaktadır. Kitaplar, bir yandan olumlu ve etkili bir alışkanlık kazandırırken çocukları görsel ve işitsel masal atmosferinden de uzaklaştırırlar. Ayrıca teknolojik imkânlardan faydalanarak hazırlanan çeşitli okuma araçları ile son yıllarda üç boyutlu olarak tasarlanan kitapların da çocukların ilgisini artırdığı ve okuma sevgisini geliştirdiği anlaşılmaktadır.

Türkçem dergisi muhteva bakımından incelendiğinde masallara çokça yer verildiğine şahit oluruz. Derginin neredeyse her sayısında masal mevcuttur. Dergide yayımlanan masalların sayısı 309'dur. Ancak bu sayının 21'i tekrar, 70'i de anonimdir. Bazı sayılarda (Sayı: 30, 55, 87, 88, 92, 95, 99) birden çok masala yer verildiği görülür. Bu masallardan bazıları başka milletlere aittir. Bunlar arasında 2 Çin, 1 Hint, 1 Tatar, 1 Macar, 1 Cezayir, 2 Afrika, 1 Alman, 1 Alaska, 1 Rus ve 1 İtalyan ve 1 Başkurt masalı bulunur. Ayrıca 2 adet Anadolu masalları vardır (Beyoğlu, 2017, s. 161).

Türkçem dergisinde 56 Türk yazarından 82 masala yer verilir. Bu yazarlar

arasında Hasan Latif Sarıyüce, Mustafa Balel, Gülsüm Cengiz, Ahmet Efe, Fatih Erdoğan, Elif Yemenci, Hüseyin Süleyman, Yeliz Yorulmaz, Atila Er, Filiz Güner, Ziya Gökalp gibi isimleri sayabiliriz. Dergide ikiden çok masalı yayımlanan Türk yazarlarının sıralaması şöyledir: Aytül Akal 2, Feyyaz Sağlam 2; Mustafa Ruhi Şirin 2; Mühiddin Nalbantoğlu 2; Filiz Güner 3; Mevlâna 3; Mustafa Balel 4; Hasan Latif Sarıyüce 7 ve Keloğlandan 7 masala yer verilir. Ayrıca tek masal yazar isimler de mevcuttur. Bunların dışında anonim Türk masalları da bulunur.

Son yıllarda çizgi filmlere bile uyarlanan Türk masallarının en sevilen karakteri Keloğlan'dır. Keloğlan Türkçem dergisinde en çok yayımlanan masallardandır. "*Keloğlan Oyunu*" derginin 53, 54 ve 55. sayılarında dizi şeklinde verilir. "*Keloğlan'ın Akli*" ve "*Keloğlan ve Sincap Arkadaşı*" gibi masallar film tadında ve okuyucusunu eğlendirecek kıvamdadır. Ayrıca Mevlânâ'nın "*İyi Kalpli Sağır Adam*" ile "*Şaşı Çıracak*" masalları da çocukların ahlak eğitimi için oldukça önemlidir.

Bunların dışında "*Alaeddin'in Sihirli Lambası*", "*Alis Harikalar Diyarında*", "*Çizmeli Kedi*", "*Güzel ve Çirkin*", "*Külkedisi*", "*Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler*", "*Rapunzel*" ve "*Uyuyan Güzel*" gibi çocukların zevkle okuyabilecekleri dünya masallarından da örnekler yer verilir. Bu tarz masalarda gerçek dünyaya ait olağan varlıkların yanında dev, ejderha, cin, peri gibi gerçeküstü varlıklar çocukları heyecanlandırır. Kendilerine kurdukları yeni masal dünyalarında bunlardan yeni karakterler büyütürler. Çocukların kişilik gelişiminde oldukça etkili olan bu masallar, işledikleri temalarla bilhassa ahlak, hoşgörü, bilgi ve davranış gelişiminde de yardımcı olurlar. Bu gibi masalarda aldatma ve yalanların cezasız kalmayacağı, dürüstlük ve çalışkanlığın her zaman ödüllendirileceği gösterilir. Yabancıardan uzak durulması, tanımadığımız kişilerle konuşulmaması, yiyecek alınması, başı sıkıştığında asker, polis gibi güvenilir insanlardan yardım alınması öğütlenir. Ayrıca Ezop (Yunan), Grimm Kardeşler (Alman), Hans Christian Andersen (Danimarka), La Fonten (Fransa), Lev Tolstoy (Rus) gibi dünyaca tanınmış usta masalcıların eserlerine de yer verilir. Fabl türündeki bu masallar, daha çok öğüt veren ve kahramanları genelde hayvanlar arasından seçilen masallardır. Bu masallar çocukların çevre ile iletişim kurmalarında ve hayvan sevgisi geliştirmelerinde olumlu bir etki yapar.

Dergide tanınmış dünya masalcılarından toplam 70 masal bulunur. Bunlar; Ezop'tan 19/1, Grimm Kardeşler 13/1, La Fonten 13/1, Lev Tolstoy 9, Hans Christian Andersen 8, İvan Krilov 3, Charles Perrault 2, Leonardo Da Vinci 2, Oscar Wild'den 2 masal vardır. Bunların çevirileri Tudora Arnaut, Tarık Dursun K., Mehmet Sevinç ve Cengiz Bektaş tarafından yapılır.

Dergide ayrıca Kosova Türk masallarına da yer verilir. Kosova'da yaşayan Türkler arasında anlatılan bu masalların kurgusu ve anlatımı basit olsa da eğitici yönü açısından çocuklar üzerinde etkilidir. Masalci masal söylerken genellikle "*Bir var imiş, bir yok imiş*" veya "*Ne var imiş, yok imiş*" diye başlar. Kahramanlık, çalışkanlık, iyilik veya kötülük gibi eğitici konuları ele alan masallar, daima kıssadan

hisse çıkarılacak mesajlarla biter. Hem de çocukları eğlendirirken düşündürmeye çalışır. Masalın sonu ise genellikle “*Masal taşta, biz başta*”, “*Masal ceri, biz ileri*”, “*Masal saçaga, biz yataga*”, “*Masala çümür, bize ümür*”, şeklinde biter. Bazı masalcılar ise çocukları eğlendirmek için “*Masal masal matladi, üç sıçan patladi, birisini o, birisini sen, diğerini bu yedi*” diyerek masalı bitirir. Sonuç kısmında da klasik masalarda olduğu gibi bir söyleyiş yer almaz. Masaldan çıkarılacak ders, masalcı tarafından söylenir (Özgür, 2012, s. 191).

Dergide yer alan 238 masalın 67’sinin yazarı bilinmemektedir (Beyoğlu, 2017, s. 163). Bu masallar olağanüstü olaylarla örülü, zaman ve mekâna sığmayan anlatımlardır. Çoğunda gerçek üstü varlıklarla karşılaşırız. Masallardaki bu kahramanlar resimlerle de desteklenir. Dergide yer alan masal sayfaları bir bakıma görsel malzemelerle zenginleştirilerek çocukların dikkati çekilir, okuma isteği uyandırılır. Ayrıca hayal dünyaları için kendilerine yeni malzemeler verilmiş olur. Bu sayfalarda yer alan resimler renkli ve etkileyicidir. Bu tarz görsel malzemeler arasında daha çok masala uygun doğa, hayvan, prens, prenses gibi masal kahramanlarının resim ve çizimleri yer alır. Bu resimler arasında olumsuz tiplere yer verilmez.

c. Efsane ve Destanlar: Efsaneler çocukların hayal dünyasını geliştirebilecek en ilginç türlerdendir. Genellikle olağandışı olayları içerir. Sadece çocukların değil, büyüklerin de ilgisini çeker. Çocukları güldüren, güldürürken düşündüren yanları onlara yeni kapılar açar.

Dergide efsanelerle ilgili toplam 37 adet metin bulunur. 4 adet Anadolu efsanesi vardır. Ancak efsaneler çok sık yayımlanmaz. Birkaç sayıda bir bazı örneklerle rastlanır. Özellikle Anadolu efsanelerine yönelik metinler ve bu konuda kaleme alınmış diğer yazılar önemli bilgiler ihtiva ederler.

Bunlardan başka Ali Püsküllüoğlu, Fatih Erdoğan, Hasan Latif Sarıyüce, Mevlüt Kaplan ve Yalvaç Ural tarafından kaleme alınan efsaneler bulunur. Bunlar arasında; “*Ağlayan Kaya*”, “*Al Gül ile Ak Gül Efsanesi*”, “*Boğaziçi veya Buzağı Geçidi Efsanesi*”, “*Çanakkale Efsanesi*”, “*Çifteminareler Efsanesi*”, “*Dağ Başını Bekleyen Kız-Sarı kız Efsanesi*”, “*Dağların Efsanesi*”, “*Gelincik Efsanesi*” “*İbibik Kuşu Efsanesi*”, “*Kaplumbağa Efsanesi*”, “*Kara Canavar*”, “*Kaşıkçı Güzel-Konya Efsanesi*”, “*Kız Kulesi Efsanesi*”, “*Kibele Efsanesi*”, “*Örümcek Kız*”, “*Peri Bacaları*” isimleri zikredilebilir. Dergide yayımlanan bazı efsaneler anonimdir.

Efsaneler derginin, 1999, S. 1-2; 1999, S. 5-6; 2001, S. 15; 2001, S. 16; 2001, S. 17; 2002, S. 31; 2003, S. 32; 2004, S. 48; 2006, S. 67; 2007, S. 81; 2008, S. 88; 2009, S. 109; 2010, S. 113, 2012, S. 140; 2012, S. 145; 2013, S. 146; 2013, S. 147. sayılarında yayımlanır (Beyoğlu, 2017, s. 163).

Destanlar çocukların okumaktan keyif aldığı ve tarih öğretimi bakımından da çeşitli kolaylıklar sağlayan edebî türler arasındadır. Destanlar tarihi olayları ele alır. Her zaman tarihi gerçekleri doğru bir şekilde yansıtmasa da insanoğlunun

yaradılışı ve devletler tarihi hakkında önemli bilgiler verir. Bilhassa Türk destanları Türk milletinin doğuşunu, Türk devletlerinin kuruluşlarını, çöküşlerini, zaferlerini anlatmaları açısından eşsiz metinlerdir.

Türkçem dergisinde az sayıda olsa bile destanlara da yer verilir. Dergide 14 adet destan bulunur. Bunların hepsi Türk destanıdır. Yabancı destanlara rastlanmaz. Destanların kimin tarafından yazıldığı da belli değildir. Bazı destanlar ise derlemedir. Bunların altında Namık Kemal Zeybek, Yılmaz Öztuna ve Mehmet Yardımcı gibi isimlerin imzası bulunur. Dergide yer alan Türk destanları şunlardır: Ergenekon Destanı, Oğuzhan Destanı, Manas Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Alper Tunga Destanı, Şu Destanı, Köroğlu Destanı, Canbolat Destanı, Dede Korkut ve Bozkurt Destanı. Bunlar derginin, 1999, S. 5-6; 2004, S. 40; 2005, S. 59; 2007, S. 76; 2007, S. 79; 2009, S. 101; 2011, S. 124; 2013, S. 37. sayılarında yer alır. Ayrıca bu destanların bazıları masal ve efsanelerde olduğu gibi renkli resimlerle desteklenir. Bilhassa Alper Tunga, Oğuz Kağan ve Köroğlu gibi kahramanların renkli resim ya da çizimleri destan metinlerini çocuklar için daha sevimli hale getirir.

Sonuç

Türkçem dergisi savaştan sonra Kosova'da Türkçe yayımlanan çocuk dergilerindedir. Tan Yayınlarının kapatılması basın yayın alanında meydana gelen boşluk savaştan sonra çıkmaya başlayan özel dergilerle doldurulmaya çalışılır. Bilhassa Türkçe eğitiminin desteklenmesi bakımından çocuk dergilerine olan ihtiyaç her gün biraz daha artar. Bu maksatla Türkçem dergisi hayat bulur. 1 Ocak 1999 tarihinde Prizren'de yayımlanan dergi hatırı sayılır bir okuyucu kitlesine ulaşır. Çocukların dünya çocuklarıyla köprü kurmalarına vesile olur. Derginin bilhassa Türkiye ve Türk dünyasına olan yakınlığı dikkati çeker. Dergi, okul çağındaki çocukların eğitimine yaptığı katkı ile öne çıkar, hatta yardımcı ders kitabı olarak da kullanılır.

Önemli bir misyonu neredeyse tek başına üstlenen Türkçem çocuk dergisi, sayfalarında yer alan hikâye, masal, efsane ve destan gibi anlatı türleri ile çocukların hayal dünyasına hitap ederek onların yaratıcılarını harekete geçirir, yeni icatlar ve keşifler yapmalarına imkân sağlar. Bilgi ve öğüt verir, zekâ ve davranış gelişimine yardımcı olur. Bilgi, kültür, teknoloji alanlarındaki gelişmeleri takip etmelerine imkân sağlar. Değerler eğitimi ile okuma zevkinin oluşmasında da dergilerin rolü büyüktür. Ayrıca Türkçem dergisi konuk ettiği ve yetiştirdiği yeni yazar ve şairlerle de Kosova Türk edebiyatına önemli katkılar sunar.

Dergi özellikle yayımladığı edebî türlere ait yazı ve metinlerle de çocukların gelişiminde önemli katkılar sunar. Bu bakımdan dergide anlatı türlerine ait çok sayıda hikâye, masal, efsane ve destan bulunur. Buna göre dergide 464 hikâye, 309 masal, 51 efsane ve destan yer alır. Bu yazıların bir kısmı edebî türlere ait metinlerden oluşur. Bir kısmı da uzmanlar tarafından kaleme alınan teorik ve

bilimsel yazılardır.

Dergide yayımlanan hikâye, masal, efsane ve destan gibi türler, eski anlatı biçimlerindedir. Aslında hikâyeler günlük yaşamımızın bir parçasıdır, her anımız hikayelerden oluşur. Hikâye anlatıcılığı anlamlı ve amaçlı konuşmayı öğretir. İyi bir dinleyici olmayı sağlar. Daha fazla okuma ve yazmaya teşvik eder. Bu nedenle yeni nesillerin, eğitilmiş, kültürlü, çevresi ile düzgün ilişkiler kurabilen, ahlaklı, erdemli bireyler olarak yetiştirmesine katkı yapar.

Türkçem dergisi, Kosova'da basılı dergilerin bir bir kapandığı bir ortamda tek başına, ısrarla ve inançla Türk dili için hizmete talip olur. Bu bakımdan Türkçem dergisi yetiştirdiği nesillerle her daim sevinç ve gururla anılacaktır. 24. yılını dolduran dergi, kurulduğu ilk günden beri tüm maddi sıkıntılara rağmen kültür, edebiyat, sanat ve eğitim gibi alanlarda son derece başarılı işlere imza atar. Çocuklarının gönlünü de fetheden derginin bu amaç ve misyonunu kaybetmeden nice seneler ayakta kalabilmesini ve Türkçe eğitimine yaptığı bu önemli katkıları devam ettirebilmesini temenni ederiz.

Kaynakça

Beyoğlu, Ö. (2017). *Kosova'da Türkçe Yayımlanan Bir Çocuk dergisi: Türkçem (Şekil, Muhteva ve Yazar Kadrosu bakımından Bir İnceleme)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Trakya Üniversitesi.

Okumuş, S. (2015). *Kosova'da Türkçe yayınlanan Bir Gazete: Tan. Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 85-107.

Okumuş, S. (2015). *Kosova'da Türkçe Yayımlanan Gazete ve Dergiler. Yeni Türkiye (Rumeli-Balkanlar Özel sayısı-V)*, Sayı: 70, 6254-6274.

Okumuş, S. (2017). *Kosova'da Türkçe Yayımlanan Bir Çocuk Dergisi: Türkçem. Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 10, 252-282.

Okumuş, S. (2017). *Yüzyıllık Yalnızlık: İmparatorluktan Azınlığa Kosova'da Türkler. Karam Dergisi*, Sayı: 54, 1-18.

Özgür, A. (2012). *Kosova'da Türk Çocuk Edebiyatı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Türkçem dergisi (Yıl 1999, S. 1-2; Yıl 1999, S. 5-6; Yıl 2001, S. 15; Yıl 2001, S. 16; Yıl 2001, S. 17; Yıl 2002, S. 30; Yıl 2002, S. 31; Yıl 2002, S. 32; Yıl 2004, S. 40; Yıl 2004, S. 48; Yıl 2004, S. 55; Yıl 2005, S. 59; Yıl 2006, S. 67; Yıl 2007, S. 76; Yıl 2007, S. 79; Yıl 2007, S. 81; Yıl 2008, S. 87; Yıl 2008, S. 88; Yıl 2008, S. 92; Yıl 2008, S. 95; Yıl 2008, S. 99; Yıl 2009, S. 109; Yıl 2009, S. 113, Yıl 2012, S. 140; Yıl 2012, S. 145; Yıl 2012, S. 146; Yıl 2012, S. 147).

Balkan Türk Mutfağında “Ayvar”, “Pite”, “Börek” ve Makedonya Çevresindeki Durumları Üzerine

On “Ayvar”, “Pite”, “Börek” in Balkan Turkish Cuisine and Their Situation Around Macedonia

Cemre Sena YILDIZ*

Öz

Bir milletin kültürel zenginliğini gösteren en önemli emarelerden ikisi, sahip olduğu mutfak kültürü ve bünyesinde barındırdığı çeşitliliktir. Mutfak kültürü her millet için önemli bir değerdir. Göçler kültürün yayılmasında en önemli faktörler arasında yer alır. Özellikle beslenme temel bir ihtiyaç olduğu için, mutfak kültürü çok daha hızlı bir yayılım gösterir. Ancak yayılırken değişimlere uğrayabilir. Yiyeceklerin isimlerinde, yapılış şekillerinde, malzemelerinde değişimlere rastlanabilir. Gelecek nesiller başka memleketlerde doğup büyüdüğü için, önceki kültüre yabancılaşabilir. Hatta önceki kültürü artık tanımıyor olabilir. Anılan şey olağan bir durumdur. Geçmişe yabancılaşmamak ve özü unutmamak adına, bu tarz çalışmalar geçmişe ışık tutar niteliktedir. İki kültür arasındaki ortaklıklar bu bağlamda araştırılmaya ihtiyaç duyulan konular arasındadır. Bu çalışmada Balkanların meşhur lezzetlerinden olan “ayvar” sosunun Balkanlardaki söyleniş ve yapılış şekilleri incelenmiştir. Türkiye’ye doğru göçlerle birlikte uğradığı değişimler üzerinde durulmuştur. Ardından “pite” ve “börek” kavramları incelenmiş, her iki bölgede de yapılış ve söyleniş şekilleri araştırılmıştır. Kavramların yıllar içinde, başka bir memlekette nasıl değişimler gösterebileceği irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayvar, pite, börek, Makedonya, Resne, Balkan Türk mutfağı.

Abstract

Two of the most important signs of showing the cultural richness of a nation are its culinary culture and diversity. Culinary culture is an important value for every nation. Migration is one of the most considerable factors in the spread of culture. Nutrition especially is a basic need, culinary culture is spreading much faster. However, it can

* Doktora öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Uşak/TÜRKİYE, cemresenayildiz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3874-5193

undergo changes as it spreads. There may be changes in the names of foods, the way they are made and in their materials. As future generations are born and raised in other countries, they may become alienated from the previous culture. They may even no longer recognize the previous culture. As a consequence, this is normal. In order not to alienate the past and not to forget the essence, such studies shed light on the past. The commonalities between the two cultures are among the issues that need to be explored in this context. In this study, the ways of pronunciation and preparation of “ayvar” sauce in the Balkans, which is one of the famous tastes of the Balkans, has been examined. The changes that Turkey went through with the migrations are also emphasized. Later, the concepts of “pite” and “börek” has been examined and the way they were made and pronounced in both regions was investigated. How concepts can change over the years in another country has been examined.

Keywords: Ayvar, pite, börek, Macedonia, Resen, Balkan Turkish cuisine.

Giriş

“Ayvar” sosu Balkanlar için önemli bir değerdir. Bu lezzet kışa girerken hazırlanan, büyük kazanlarda pişirilen ve kavanozlarda muhafaza edilen özel bir biber ezmesi sosudur.

Ayvar, sonbaharda yapılan kışlık bir yiyecektir. Tüm Makedonya’da eylülün ikinci yarısı ile ekimin ilk yarısı, “ayvar” operasyonunun başladığı zamanlardır (Mehmetoğlu, 2010). Fazla acı olmayan lezzeti ve zeytinyağlı biber tadıyla, Makedonya’ya has, özel bir Akdeniz yemeğidir. Ayvar, yapımındaki ortaklaşa çalışma özelliğiyle Makedonya’daki tüm milletlerin severek tükettiği ortak değeridir (Alievska, 2010, s. 40).

Kosova’daki kahvaltılarda, tereyağı, peynir gibi kahvaltılıkların yanında tatlandırıcı olarak ayvar da çok sık kullanılır. Gün içinde köftelerin, hamur işlerinin yanında sos olarak eklenir, sevilerek tüketilir. Yaygın bir kullanımı ve özenli bir hazırlanma süreci vardır.

Börek ve onun Balkan Türkçesindeki bir diğer adı olan pite, ince ince açılmış hamurların ya da yufkaların arasına çeşitli iç malzemeleri koyularak fırında ya da tavada pişirilebilen yemek türüdür. Peynirli, kıymalı, ıspanaklı, patatesli çeşitleri bulunmaktadır.

Böreklerin Balkan coğrafyasında yeri ve önemi çok büyüktür. Gerek yapılış şekilleri, gerek iç malzemeleri ile oldukça çeşitlilik göstermektedir. Balkan mutfağı ve Osmanlı dönemiyle beraber Türk mutfağı birbirinden bağımsız düşünülemez. Bilindiği üzere, Balkanlar yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde olmuştur. Hem mutfak kültürü hem diğer birçok kültür ögesiyle burası Türklük coğrafyasının önemli bir sahasını oluşturur.

Türkiye’de yapılan böreklerin çoğunu, Makedon hanımları da yapmaktadır. “Kol börek/kol pita” veya “vitkana pita” ile başka türlü “pide”lerin lahanalı, patatesli, kıymalı soğanlı, pırasalı, ıspanaklı, sade soğan kavurmalı, kabaklı, peynirli, çökelekli/ekşimekli olur (Alievska, 2010, s. 41).

“Makedonya’da börekler çok çeşitlidir. En özgün tariflerden biri “asma yaprağı böreği”dir (KK-12). Resne’de yaşayan Sadiye Selimovska isimli katılımcıdan alınan bilgiler ışığında ise Makedonya’da meşhur çok börek (“bürek” şeklinde telaffuz ediyor) vardır. “Sofra böreği”, “ev böreği”, “ciğer böreği”, “iki saclı börek” bunlardan bazılarıdır (KK-13).

“Börek”, Türk kökenli bir yemektir ve Kosova’da inanılmaz bir çeşitlilik gösterir. Çeşitlilik, hamurundan değil, kullanılan ve harç adını verdiğimiz malzemeden kaynaklanmaktadır. Börek içlerinde, kıyma ve et ile yapılan harçlardan çok, genellikle peynir ve sebzelerden (pırasa, ıspanak, lahana, kara kabak...) yapılan harçların ağırlıklı bir yer tuttuğu söylenebilir (Çelik Yalçın, 2011, s. 283).

Böreğin Kosova’da çok sevildiği ve dolayısıyla çok tüketildiği söylenebilir. Uzun sarılan lorlu “kol pite”, ıspanaklı, pazılı börek; Kosova usulü mantı; mayalı hamur, lor ve tereyağından yapılan “çay pitesi” ve bir unlu mamul “haşlama” ilk akla gelenler olarak sayılabilir.

Hamur işleri arasında en tipik olanı “fulya”dır. Bu yemek geleneksel olarak geniş bir tavada, açık ateşte pişirilir ve her biri iki ila üç dakikada bir eklenen gözleme katmanlarından oluşur. Fulya yapmak biraz çaba gerektirdiğinden, tüm pastanelerde bulunabilen bir yiyecek değildir. Yapımı zaman aldığından ve sosyal bir etkinlik olduğundan, artık şehirde mahsur kalan birçok Kosovalı için fulya yapmak için hafta sonları köye gitmek geçmişleriyle yeniden bağlantı kurmanın bir yoludur (Warrander-Knaus, 2010, s. 63). Sözü edilen fulya, börek değil, bir akıtma çeşidi özelliği taşımaktadır. Bu çalışmada bir çeşit hamur işi olarak değerlendirilmiştir. Kosova için önemli bir değer olarak pite ve börek etrafında o da anlatıldığı için, çalışmada bu lezzete de yer verilmiştir.

Bir toplumun, bölgenin ya da ülkenin sosyokültürel ve ekonomik yapısı, tarihsel kimliği, beslenme alışkanlıkları, tarımsal üretim ve yapısı, coğrafyası gibi birçok faktör mutfak kültürünü meydana getirmektedir. Balkan coğrafyası adından da anlaşılacağı üzere tamamıyla bir kültür mozaiğidir. Burası jeopolitik konumunun da etkisiyle tarih boyunca birçok istila, savaş, göç ve iskâna sahne olmuştur. Balkan mutfağı da tabii olarak bu tarihsel geçmişle şekillenmiştir. Tarihsel kültür yapısına bir örnek vermek gerekirse Balkan mutfağında “pide, börek, kebab, dolma, somun, gevrek, sarma, helva, boza, salep, kahve, şerbet, kadayıf, baklava” gibi pek çok yiyecek ve içecek, Osmanlı Devleti’nin 500 yıl süren hâkimiyetinde Balkan kültürüne geçmiştir (İşçimen, 2021, s. 47-48). “Köfte, kaçamak, haşlama, papara, büryan, soğan yahnisi, mantı, akıtma, palaçinka, revani, trileçe” gibi yiyecek ve tatlılar da Balkanlar’da ön planda olan lezzetlerdendir.

Bu makalede, Balkan coğrafyasında önemli bir lezzet olan ayvar incelenmiş, Balkan Türklerinin mutfak kültüründe önemli bir yere sahip olan börekler ve böreklerin her iki kültürdeki varlıkları, birbirleriyle olan ilişkileri izah edilmeye

çalışılmıştır. Makalenin amacı, Balkan Türk mutfağında yaygın kullanıma sahip ayvar, pite ve böreğe daha yakından bakmak, yemek kültürünün göçlerle birlikte ne gibi değişimlere uğrayabileceğini anlamaya çalışmaktır.

Çalışmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Sosyal bilimler alanında yapılan birçok çalışma genellikle bu modeli kullanmaktadır. Bir veri toplama aracı olarak, kişisel görüşme yöntemi kullanılmıştır.

1. Türkiye’ye Doğru Göçlerle Taşınan Mutfak Kültürü

“Pide” Orta Asya Türklerinin kültürü olarak Anadolu’ya gelmiştir. Orta Asya Türklerinin savaşta savunma silahı olarak kullanılan “kalkan” odun ateşine yuvarlak sırtı üste gelecek şekilde konulur ve üzerine hamurdan ince açılmış yufka serilerek pişirilirdi. Pişirilen hamurun yoğun ve yufkaya göre daha küçük ekmek türüne ise “pide” adı verilmiştir (Oktay-Guden, 2021, s. 472).

Üsküp’te “simit-poğaç” kahvaltılık arasında. Ancak Türkiye Türkçesi ile anladığınız manada simit ve poğaç değildir. Örneğin Üsküp’te simit “gevrek” olarak adlandırılır. “Simit-poğaç” ifadesi birleşik olarak söylendiğinde özel bir yemek adıdır. Sadece kahvaltıda ve günün erken saatlerinde Eski Çarşı’da ve Bitpazarı’nın karşısındaki birkaç fırında bulunur. Bu iki kelimeden birincisi olan simit, açma hamurundan yapılan yumuşak bir sandviçtir. Poğaç diye ifade edilen ise içinde peynir, kıyma bulunmayan sadece tereyağı ağırlıklı yapılmış bir böreğin bıçakla kıyılmış şeklidir. Dolayısıyla “simit-poğaç”ı, Türkiye Türkçesiyle sandviç içi kıyılmış börek olarak tarif edebiliriz. Tüm Balkanlarda sadece Üsküp’te bulunur. Örneğin Ohri, Manastır, Priştine ve Prizren gibi coğrafi olarak Üsküp’e çok yakın şehirlerde bile bu kahvaltı çeşidi yoktur. Ama İstanbul’a Üsküp’ten göç edenler İstanbul’un Aksaray, Fındıkzade, Esenler, Bayrampaşa vb. birkaç semtinde bu çeşidi müşterilerine sunmaktadırlar. Bu börekçilerde “börek” çeşitleri mevcuttur. Üsküplüler evlerinde (İstanbul’a göç edenler dâhil) haftada en az bir iki kere mutlaka börek pişirirler (Ağanoğlu, 2008, s. 209-210).

Makedonya’dan gelen göçmenlerin yoğun bulunduğu İzmir’in Çiğli’sinde “ayvar” sosu çok sık yapılmaktadır. Bu yöredeki “ayvar” sosunda asıl malzeme sarımsaktır. Üsküp ve Pirlepe’de yetiştirilen biberlerin lezzeti, sosun olmazsa olmazıdır (KK-12).

2. Ayvar

“Ayvar”, Balkan topraklarında birçok milletin mutfağında görülen ortak tatlardan birisi olarak değerlendirilebilir. Rumeli Türk ağızları ve genel olarak Türkçede “ayvar” olarak anılan bu sos, diğer Balkan dillerinde de kullanılır.

Makedoncada ve Sırpçada yazılışı “ajvap”, telaffuzu /ayvar/ şeklindedir. Arnavutçada “ajvar”, telaffuzu /ayvar/; ayrıca “ayvari” /ayvari/ olarak da kullanılabilir. Karadağlıcadaki “ajvar”/“ajvap” ve Bulgarcadaki “айвар” yazılış-

larının telaffuzu /ayvar/ şeklindedir. Bulgaristan coğrafyasında ayvara en yakın sosun ismi “лютеница” /lyutenitsa/ şeklinde geçmektedir.

2.1. Çeşitler ve Yapılışlar

“Ayvar” sosu tüm Balkan coğrafyasında yayılmış ve sahiplenilmiştir. Dolayısıyla yapılışı ve malzemeleri çeşitlilik göstermektedir. Örneğin damak zevkine göre bazı yörelerde ayvara patlıcan ilave edilmektedir. Bu varyantı “pincur” adıyla da anılmaktadır. Çalışmada, derlenen akademik yazıların ardından katılımcıların tariflerine yer verilecektir.

Makedonya’da yaşayan bütün milliyetlerin ortaklaşa sevdikleri, yaptıkları ve yedikleri “ayvar” Makedonya’nın millî yemeği sayılır. Uzun ve yorucu bir çabanın ürünü olan “ayvarki” denilen kırmızıbiberler tek tek közlenir ve soğumadan kabukları soyulur, gece sularını bırakır, sabah makineden geçirilerek kıyılır. Zeytinyağı ve tuz eklenerek ateşte karıştırılarak kaynatılır. “Ayvar”, özel yapılmış sobalarda, özel kazanlarda, turuncuya yakın kırmızı renk alana kadar pişirilir (Alievska, 2010, s. 39).

Biberler, patlıcanlar közlenir, kabukları soyulur ve makineden geçirilir. Havuçlar haşlanır ve makineden geçirilir. Domatesler kabukları soyulup, iri olacak şekilde makinede parçalanır veya kare şeklinde doğranır. Tencereye domatesler koyulur ve kaynatılır. Domatesler kaynamaya başlayınca içine makineden geçirilen kırmızıbiberler, patlıcanlar, havuçlar ilave edilir ve karıştırılır. Sonra üzerine havanda dövülmüş sarımsak, sirke, zeytinyağı, tuz, kekik, karabiber, kimyon ilave edilir ve suyu çekilene kadar pişirilir. Daha sonra sıcak halde cam kavanozlara doldurulur ve kavanozların ağzı sıkıca kapatılır, ters çevrilerek soğumaya bırakılır. Soğuduktan sonra kavanozlar düz çevrilir. Kimileri karışımı hazırladıktan sonra kavanozlara koyarak tekrar suda kaynatmaktadır (Sarı-Tetik, 2019, s. 82-83).

Biberler pişirilir, soyulur ve tohumları temizlenerek suyunu iyice sızdırması için kenara alınır. Patlıcanlar pişirilir ve soyulur. Hep birlikte kıyma makinesinde öğütüldükten sonra geniş bir tencereye konularak odunlu ocakta kavrulur. Sıvı yağ yavaş yavaş ilave edilir. Damak tadına göre tuzlanır. Ayvar 2-3 saat pişer, bütün suyunu çekinceye ve orta kıvama gelinceye kadar devamlı karıştırılır. Sıcak “ayvar”, ısıtılmış kavanozlara doldurulur ve metal kapakla hava almamak şartıyla kapatılır. Her kavanoz ayrı ayrı gazete kâğıtlarına sarılır, büyük bir kabin içine konulur ve battaniye ile örtülür. Tamamen soğuyuncaya kadar öylece durur. “Ayvar” turşu olarak saklanır ve çoğunlukla ekmek ve peynirle birlikte veya salata olarak yenir. Damak tadına göre acılı biber de ilave edilebilir (Kalpaklı-Özel, 2010, s. 141).

Çalışmada doğum yeri Türkiye dışındaki Balkan ülkeleri olan kaynak kişilerin ayvar tarifleri şu şekildedir:

Üsküp: Biberler közlenir ve makineden geçirilir. Sonra bir tepsiye koyulur,

ocağın üstüne alınır. Yağ ve tuz koyulur, suyu çekene kadar kavrulur. Sonra kavanozlara koyulur ve kapakları kapatılır (KK-1).

Resne: İlk önce kırmızıbiberler pişirilir. Sonra teker teker soyulur. Suyunu salması için bir gece bekletilir. Sonra makineden geçirilir ve tencereye atılır. İçine biraz tuz, biraz şeker, zeytinyağı ve biraz da sirke koyulur. Karıştırılır. Kıvama gelince ocaktan alınır. Kimisi kavururken patlıcan koyar (KK-3).

Resne: Kırmızıbiberler közlenir. Biraz ılıkken güzelce soyulur, makineden geçirilir. Büyük bir tencerede 2-3 saat kaynatılır. Sıcakken kavanozlara koyulur ve sıkıca kapatılır (KK-4).

Ohri: 100 kilo kırmızıbiber önce yıkanır, sonra pişirilir. Kabukları soyulur. Makinede öğütülür. Büyük tencerede uzun saatler kaynatılır. Zeytinyağı koyulur ve kavrulur (KK-5).

Üsküp: Acı biberler güzelce közlenir. Sonra makineden geçirilir. Büyük tencereye koyulup kaynatılır. Örneğin 50 kg bibere 5 kg yağ koyulur. Birkaç saat kaynatılır. Kavanozlara koyulur, kışa hazır edilir (KK-6).

Prizren: 30 kilogram biber pişirilir. Piştikten sonra öğütülür. Sonra tavaya atılır ve öğütülmüş olan biberler 3-4 saat boyunca pişirilir. Pişme aşamasında, 2 saat sonrasında bir litre sıvı yağ koyulur. Yarım saat sonra biraz daha sıvı yağ ve tuz ilave edilir. Tuz damak zevkine göre koyulur. Sos toplanmaya başlayınca, piştiği anlaşılır. Yağını da dışarı atar. Hazırlanan sos kavanozlara koyulur. Kavanozlar ters çevrilir, üzerleri örtülür ve 24 saat bu şekilde bekletilir. 24 saat sonra açılıp yenmeye başlanabilir (KK-7).

Priştine: Kırmızıbiberler soyulur, ip ip ayrılır ve öğütülür. Makinede de olur. Örneğin, 10 kg bibere, 300 gr zeytinyağı koyulur. Suyunu çekinceye kadar, koyulaşmaya kadar kaynatılır. Bazen şeker konur; ben koymuyorum. Sonra kavanozlara koyulur. Sonra derin dondurucuya kaldırılır (KK-2).

Çalışmada doğum yeri Türkiye olan, aileleri itibarıyla Balkan göçmeni olan kaynak kişilerin ayvar tarifleri şu şekildedir:

Resne ve Ohri: Kırmızıbiberler közlenir. Kabukları soyulur ve derince bir tepside sıvı yağ ile birlikte ocak üstünde karıştırılarak kavrulur. Kavanozlara koyulup kaldırılır (KK-8).

Üsküp: Sosun malzemeleri 3 adet büyük boy patlıcan, 1 adet büyük boy kuru soğan, 7 adet kırmızıbiber, 3 adet büyük boy domates, 3 diş sarımsak, ½ çay bardağı zeytinyağı, 1 çay kaşığı tuz, 1 tatlı kaşığı kırmızı toz biber, 1 çay bardağı toz şeker. Püf noktası, közlenmiş patlıcan ve biberleri, kabuklarının rahat soyulabilmesi için ocaktan aldıktan sonra kısa süre yağlı kâğıt, kese kâğıdı ya da buzdolabı poşetinde bekletmektir. Kışık sos ya da konserve yapımında kavanozların temiz ve kuru olması gerekir. Plastik kapaklı kavanozlar yerine metal ya da çelik kapaklı, sıkıca kapanabilen kavanozlar seçilmelidir. Damak zevkine göre havuç da ilave

edilebilir. (KK-15).

Pirlepe ve Prizren: Patlıcanlar ve biberler odun ateşinde közlenir. Kömür ateşi yok ise ocakta da közlenebilir. Soğan ve sarımsaklar küçük doğranıp uygun tavada rengi pembeleşene kadar kavrulur. Domates makineden geçirilip suyu çekmeye başlayana kadar pişirilir. Suyunu çekmeye yakın, közlenen patlıcan ve biberlerin kabukları soyulur, küçük doğranır ve içine atılır. Tuz ve pul biber eklenir. Pişmeye bırakılır. İyice suyunu çektikten sonra makineden geçirilir ve kavanozlara dökülür. Bir hafta içinde yenecekse kavanozların üstüne zeytinyağı gezdirilir. Eğer kışlık olarak hazırlanıyorsa ocağa tekrar alınır, iki üç dakika daha kaynatılır ve daha sonra kavanozlara doldurulur. Kavanozlar sıkıca kapatılır, sıcak suyun içine oturtulur (KK-18).

Bulgaristan'da ayvar sosuna en yakın sosun lyutenitsa olduğundan söz etmiştik. Burada bu sos çok önemli bir yere sahip olduğu için, çalışmada Bulgaristan coğrafyasından da tarif eklenmiştir.

Öncelikle kavanozlar steril edilmelidir. Derin bir tencerede su kaynatılır. İçine kavanozlar ve kapaklar koyulur, 10 dakika kaynatılır. Temiz bir bez üzerine koyulur ve bekletilir. Daha sonra patlıcan ve kırmızıbiberler közlenir. Kabukları güzelce soyulur, patlıcanların çekirdekleri de temizlenir. Kabaca doğranıp kenara alınır. Diğer yanda, tencereye rendelenmiş domatesler alınır. Ezilmiş 6 diş sarımsak, tuz ve şeker koyularak kaynatılır. Sos yarıya inince patlıcan ve kırmızıbiber eklenir. 10 dakika kaynatılır, makineden geçirilir. Püre gibi olmaması gerekir. Zeytinyağı ilave edilir ve 5 dakika daha kaynatılır. Ocağın altı kapatılır, sos kavanozlara koyulur. Kapaklar sıkıca kapatılıp ters çevrilir. Güneş görmeyen yerde saklanmalıdır (KK-9). Bu tarif, Bulgaristan'ın kuzeydoğusundaki Ortamahalle köyüne aittir.

2.2. Kelime Varyantları

Türkçede genel olarak "ayvar" şeklinde kullanılır. Ramiye Akgül isimli, Üsküp doğumlu, otuz sekiz yıldır Türkiye'de yaşayan katılımcı "ayvar" sosunu "hayvar" şeklinde telaffuz etmiştir (KK-6).

3. "Pite" ve "Börek"

"Pite/pita" kelimesi bu çalışmada "börek" anlamına gelen şekliyle kullanılmıştır. "Börek" ve "pite", ince ince açılan hamurların genellikle on iki parçaya bölünerek, ilk altı hamur alta; sonraki altı hamur üste serilmek suretiyle, arasına çeşitli iç malzemeleri koyularak fırında ya da tavada pişirilebilen doyurucu bir yemek türüdür. Peynirli, kıymalı, ıspanaklı, patatesli çeşitleri bulunmaktadır. Kahvaltıda, ikinci çaylarında, akşam yemeklerinde, kısacası günün her saatinde sofralarda bulunabilir.

3.1. Çeşitler ve Yapılışlar

Börek, ayvara göre Balkan içinde çok daha geniş bir coğrafyada yayılmıştır ve yapılışı, malzemeleri yönünden çok çeşitlidir.

Çalışmada doğum yeri Türkiye dışındaki Balkan ülkeleri olan kaynak kişilerin börek tarifleri şu şekildedir:

Resne: “Pide” yapmak için unun içine tuz atılır, biraz zeytinyağı koyulur. Sonra su koyulup hamur haline getirilir. Sonra iç hazırlanır. 4-5 kat üst üste dizilir, aralarına zeytinyağı sürülür. Sonra iki büyük yuvarlak şeklinde açılır. İçine iç harcı koyulur. Mesela ıspanak. Sonra diğeri açılır, üstü örtülür. Kenarları gevrek şeklinde kıvrılır. En son yine yağ serpilir ve fırına atılır. 200 derecede pişirilir (KK-3).

Resne: “Pide” hamuru için un, tuz ve su karıştırılır, yumuşak ele yapışmayan bir hamur elde edilir. Tereyağı ve sıvı yağ kullanılır. İç harcı isteğe göre yapılır. Kıymalı harç için soğan kavrulur, kıyma eklenir. Tuz, karabiber, toz kırmızıbiber eklenir. Kenarda soğumaya bırakılır. Hamur bezeler halinde ayrılır, bezeler yağlanır. Elle açılabilirdiği kadar açılır. Yanlardan biraz katlanır. İç harcı koyulur. Rulo şeklinde tepsiye dizilir. Kalan bezeler de aynı şekilde açılır ve tepsiye dizilir. Üstüne erimiş tereyağı sürülür. Sıvı yağ ile yoğurt karıştırılır, üstüne sürülür ve pişirilir (KK-4).

Ohri: Önce hamur tutulur. İçine su, tuz ve biraz zeytinyağı koyulur. Yoğurulur. Her bir yufkaya zeytinyağı sürülür ve dinlenmeye bırakılır. 1 saat sonra açılır. İçine “kompir” (patates) doğranır, soğan ve kıyma ya da et serpilir. İsteğe göre ıspanaklı da yapılır. Yufka sarılır, “kol birek” hazır (KK-5).

Üsküp: Böreğimiz çok meşhurdur. Börek yapımında hamur, su ve tuz karıştırılarak hamur elde edilir. Hamurlar açılır. Çarşaf böreği denir. Pırasa ve ıspanak ile iç yapılabilir (KK-6).

Çalışmada doğum yeri Türkiye olan, aileleri itibarıyla Balkan göçmeni olan kaynak kişilerin börek tarifleri şu şekildedir:

Resne ve Ohri: Kol böreği² isteğe göre peynirli, kıymalı, ıspanaklı yapılabilir. Tüm bölgenin en çok yapılan börekleri “iki yufkalı börek” ve “kol böreği”dir. İki yufkalı böreğe “düz börek” de denir. Takribi 1 kg un, ılık su ve tuz, hamur haline getirilir, yoğurulur. Kulak memesi kıvamına getirilir. Sonra bu hamur mandalina büyüklüğünde bezelere bölünür. Kaç tane çıkıyorsa... Örneğin on tane çıkarsa, beşer beşer bölünür. Beş altına, beş üstüne gelecek şekilde ayarlanır. Yirmi çıkarsa on altına, on üstüne. Yağlanıp biraz dinlendirilir. Hamur da dinlendirilir. Bezeler tabak büyüklüğünde açılır, yağlanıp dinlendirildikten sonra tek tek açılır. Üsküp’te yufkalar açılırken oklava kullanılmaz. Tek tek tepsi büyüklüğünde açılır. Elle açıla açıla gerile gerile tepsi büyüklüğüne getirilir, tepsiye yerleştirilir. Sonra iç harcı koyulur. Kıyma, ıspanak, peynir, pırasa... İsteğe göre. Sonra kalan on tane beze de

² Kaynak kişi Türkiye’de doğup büyüdüğü için, kelimeyi /böreği/ şeklinde telaffuz etmiştir. Bu durum başka bazı kaynak kişilerin ifadelerinde de görülebilir.

tekrar oklavayla tabak büyüklüğünde açılıp yağlanıp bekletilir, dinlendirilir, tek tek yine elle açılıp tepside biraz büyük boyutta, üstüne kapatılarak yağlanır, kenarları kıvrılır, yağlanıp pişirilir. Sonrasında dilimlenir (KK-8).

Resne: Su, un ve tuz karıştırılır, hamur yoğrulur. İyice yoğurulduktan sonra küçük küçük on beş yirmi parçaya ayrılır. Hepsi pasta tabağı büyüklüğünde açılır, ikiye bölünür. Üst üste koyulup yağlanır. Her iki parça da bir alt bir üst yufka olur yani. Lahana turşusu alınır, güzelce kıyılır. Yağda kavrulur. Tatlandırma amaçlı kırmızı toz biber koyulur. Hazırlanan iç yufkanın içine döşenir. Buna “rasol pidesi” denir. “Tavuklu pide” de var. “Yufkalı pide” denir. Aynı şekilde hamur yoğrulur ve ince ince açılır. Sac veya sobanın üzerinde yufkalar çok az pişirilir ve kenara alınır. Diğer tarafta tavuklar güzelce haşlanır. Bir yufka koyulur, bir tavuk suyu serpilir. Bir yufka, bir tavuk suyu şeklinde devam edilir. Örneğin on yufkadan yapıldıysa beş yufka üst üste serilir, tavuk suyu koyulur. Araya kemiklerinden ayrılan tavuğun yarısı koyulur. Kalan yufkalar da aynı şekilde üst üste koyulur. En üste kalan yarım tavuk parçalar halinde döşenir. Yağlanır ve fırına verilir (KK-14).³

Üsküp: 6 su bardağı un, 2,5 su bardağı oda ısısında su, 1 tatlı kaşığı tuz karıştırılır. Hamur 15 dakika yoğrulur. İç harcı için 400 gr kıyma, 3 adet orta boy soğan, 1 çay kaşığı karabiber, 1 çay kaşığı tuz, 1 çay kaşığı kırmızı toz biber kullanılır. Öncesinde soğanlar kısık ateşte yakmadan pişirilir. Baharatlar ve kıyma ilave edilir. Kıyma pişirilmez, yalnızca ateşte iki dakika tutulur ve çekilir. Hamur iki eşit parçaya ayrılır. Servis tabağı boyutunda açılır. Her birine ısıtılan iki kaşık sıvıyağ sürülüp 10 dakika bekletilir. Daha sonra hamur, kenarlarından hafifçe çekilerek incecik açılır. Kıymalı harç orantılı biçimde koyulur, 4 parmak içeriden kıvrılır. Önceden eritilmiş 100 gr tereyağı hamurun üzerine, her yerine dağılacak şekilde serpilir. Rulo yapılan hamur bir tarafından koparılır, yağlanmış tepsiye yerleştirilir, üzerine eritilen tereyağından sürülür. 180 derecede 45 dakika kadar pişirilir. Süre fırından fırına değişebilir. Üstünün kızarması gerekir. Pişen böreğin üzerine 1 kaşık tereyağı ve 2 kaşık su ısıtılarak sürülür. Üzerine temiz bir mutfak bezi örtülüp dinlenmeye bırakılır (KK-10).

Üsküp: Ciğerli böreğe⁴ 1 kg undan 1 tatlı kaşığı tuzdan, bir de yumuşak bir kıvam alınca kadar sıcak su koyulur. Bir iki damla da sirke atılır. Hamur güzelce yoğurulduktan sonra dinlenmeye bırakılır, yarım saat dinlendirilir. Sonra hamur tekrar yoğrulur. İkinci yoğurma sayesinde börek çıtır çıtır olur ve katları incecik olur. Pişerken her katı ayrı ayrı kabarır. Sonra hamur dörde bölünür ve dört tane kolaç yapılır. Yani dört tane portakal büyüklüğünde hamur ayrılır. Hamurların üstü poşetle örtülür ve üstüne bez örtülür. Hamur yumuşacık olana kadar bekletilir. Sonra servis tabağı büyüklüğünde açılır. Açıldıktan sonra üzerlerine birer çay

³ Nadire Güler (KK-14) isimli katılımcı Resne doğumludur. Ancak bir yaşındayken Türkiye'ye göçmüştür. Bu nedenle Türkiye doğumlu katılımcılar arasında değerlendirilmiştir.

⁴ Kaynak kişi Türkiye'de doğup büyüdüğü için, börek ismini “ciğerli börek” olarak yazmıştır.

bardağı olacak şekilde sıvı yağ yayılır. Bir yuvarlak borcama, yağlı hamur koyulur. Üstüne aynı işlem tekrar yapılır. Üç tane daha hamur üst üste koyularak folyoyla kapatılır, bir saat kadar bekletilir. Ciğer harcına geçilir. Önce soğan ve biber kavrulur. Tavuk ciğeri küçük küçük kesilir, eklenir ve kavrulur. Sonra karabiber ve pul biber eklenir. Dinlenmeye bırakılır. Hamurlar yuvarlak bir şekilde açılmaya başlanır. Büyüyen hamurların üstüne, bir kenardan ayrı gelecek şekilde öbür tarafa katlanır. Öbür taraftan da gelecek aynı şekilde bir tarafa katlanır. Tekrar üstüne tereyağı ya da margarin gezdirilir. Sonra bir kenarına dümdüz uzun bir şekilde iç harç eklenir. Sofra beziyle yuvarlanır. Yuvarlak şekliyle tepsiye dizilir. Dört kolaç tam bir tepsi çıkarır. 180 derecede üstü kızarana kadar pişirilir (KK-15).

Seniçe: “Boşnak böreği” yapımında, öncelikle unun ortası açılır, yumurta kırılır, su dikkatlice ilave edilir. Hamur kulak memesi kıvamına gelene kadar iyice yoğurulur. Bir saat dinlendirilir. Yumurta büyüklüğünde bezelere ayrılır. Her beze oklava ile pasta tabağı büyüklüğünde açılır ve zeytinyağı ile bolca yağlanır. Bu şekilde üç tane yapılır ve bolca yağlanır. Üst üste üç tane koyulur ve böylece hamur bitirilir. Hamurlar on beş dakika dinlendirilir. Daha sonra üst üste koyulmuş olan hamurlar, kenarından çeke çeke açılmaya başlanır. Sonra el üstüne alınır. Elden ele atarak hamurun ortadan da açılması sağlanır. Bu hamur temiz bir çarşaf üstüne alınır ve kenarlarından mümkün olduğunca açılır. Hamurun çok ince olması gerekmektedir. İç harcı her yerine eşit olarak saçılır. Çarşaf kenarından tutularak hamur katlanır. Katlanmış hamur ucundan tutulur ve bolca yağlanmış tepsiye dolandır. Üzerine bolca zeytinyağı sürülür. İç harcı isteğe bağlıdır. İspanaklı, peynirli ve kıymalı-patatesli olan en çok tercih edilendir. Orijinal Boşnak böreği her zaman çırpılmış süzme yoğurt veya ekşi krema ile servis edilir (Bosna’da) (KK-16).

Gilan: “Fuliya”yı anlatmak isterim. Ortalama bir büyük tepsi için 3 kg un, 1 yemek kaşığı dolusu tuz ve su ile krep hamuru gibi hazırlanır. Ne çok ince, ne çok kalın olmalıdır. Hamur birkaç saat dinlenirse daha güzel kıvam alır. Diğer taraftan yarım kilo kaymak, 250 gr tereyağı, 1 kilo yoğurt ve 1 çorba kaşığı tuz karıştırılır. Ara katları içindir. Yemeğimiz sacda pişirilmektedir. Sacın üzeri kül ile güzelce kaplanır ki ısıyı tutsun. Odun ateşi yakılır ve sac üzerine konulur, ısıtılır. Tepsiye, hamur bir dolu bir boş kalacak şekilde kaşık yardımı ile dökülür. Isınan sac ile tepsi örtülür. Birkaç dakika içinde ilk katı pişmiş olur. Sac kaldırılır, ara katlar için hazırlanan kaymaklı yoğurtlu karışımdan hamurun üzerine fırça ile sürülür. Daha sonra hamurun boş kalan yerlerinde dökülür ve tepsi dolana kadar bu şekilde devam edilir. Son katına kaymaklı yoğurtlu karışım sürülüp kızartılır. Üzeri kızarıncaya tepsinin altına yakılan ateşin korlarından alınır, 5-10 dakika alt kısmı da bu şekilde pişirilir (KK-11).

Gilan: Bir kaba 3 su bardağı ılık su ve 1 tatlı kaşığı tuz alınarak üzerine yavaş yavaş un eklenir. Ele yapışmayan, yumuşak bir hamur elde edilir. Hamur ne kadar yumuşak olursa börek de o kadar güzel ve çtır olur. Hamur 15 dakika dinlendirilir

ve sonra eşit parçalara bölünür. Aşağı yukarı 22-24 parçaya bölünür ve yuvarlanır. Yarısı tepsinin altına, yarısı da üstüne gelecek şekilde bölünür. Örneğin alta 12, üste 12 kat olacak şekilde yapılır. Sonra tabak büyüklüğünde açılır, araları yağlanır, üst üste koyulur. En üst kat yağlanmaz. 10 dakika bekletilerek ilk olarak alt katı hazırlanır, tepsi büyüklüğünde açılarak yağlanmış tepsiye koyulur. İsteğe bağlı olarak harç eklenir. İç malzemesi için pırasa, ıspanak, patlıcanlı kıymalı yoğurtlu lorlu karışım kullanılabilir. Üst kat da aynı şekilde açılarak üstü kapatılır. Yanları kıvrılır, üstüne yağ dökülür. Önceden ısıtılmış 200 derece fırında pişirilir (KK-17).

Pirlepe ve Prizren: Börek hamuru için, 5 su bardağı un, 2 yemek kaşığı sirke, 1 tatlı kaşığı tuz, 2-2.5 su bardağı su bir kap içinde karıştırılır. Kulak memesi kıvamında olmasına dikkat etmek gerekir. Kıvamı oturduktan sonra 10 ayrı bezeye ayrılır. Daha sonra 10 beze daha yapılır. Toplam 20 beze olacak şekilde, 10 tanesi alt kata, 10 tanesi üst kata olacak şekilde ayarlanır. Bezeler açılır. Bir kenarda 1 saat dinlenmeye bırakılır. Daha sonra iç harç yapılır. İç harcı soğuduktan sonra bezeler yemek tabağı büyüklüğünde açılır. Aralarına tek tek sıvıyağ ve eritilmiş tereyağı sürülür. Daha sonra hepsi birleştirilir, Tepsi büyüklüğünde açılır. İç harcı içine koyulur. Yapılan diğer on beze de aynı şekilde açılır, üstüne kapatılır. Kenarları örgü şeklinde döndürülür. Önceden ısıtılmış 190 derece fırında üstü kızarana kadar pişirilir (KK-18).

3.2. Kelime Varyantları

Güncel Türkçe Sözlük'te "börek" sözü "Açılmış hamurun veya yufkanın arasına, peynir, kıyma, ıspanak vb. konularak çeşitli biçimlerde pişirilen hamur işi" (Türk Dil Kurumu Sözlükleri) şeklinde tarif edilen hamur işi için Balkan Türk ağzlarında "pite" (*pite, pide, pita*) ve "bürek" (*bürek, börek*) sözleri vardır. Bir hamur işi olan "fulya" (veya "fuliya") da özgün bir tada sahiptir.

Resne bölgesinin "pide" dediği, bazı yörelerin "börek" dediği, "bürek" dediği çeşitler vardır. Örneğin Üsküp ve Resne tarafı "bürek" der. "Kol börek", "düz pite" şeklinde telaffuz ederler. Patatesli olanını daha çok yaparlar. "Kompırlı pite" derler. "Pide" şeklinde kullanımları da vardır. "Pite" ve "pide" aynıdır. Yöreye göre ağzların telaffuzu değişir sadece (KK-8). Resne'de böreğe "bürek" denir. Ancak "birek" varyantı da bulunmaktadır. Her ikisi de kullanılır (KK-4).

Üsküp'te böreğe "pite" denir. "Düz pite" adıyla da anılır. Hepsi börek anlamındadır. "Kol pitesi", "düz pite", "pırasalı pite", "ıspanaklı pite"... Özellikle "cigerli pite" çok meşhurdur (KK-15)⁵.

Karadağ'ın Kolaşin kasabasında böreğe "bürek" denir. "Pita" ekmeğin anlamındadır daha çok (KK-16).

"Pide"nin ana malzemesi un ve sudur. Bu hamur çeşitli kalınlıklara ve

⁵ Kaynak kişinin hamur işi adlarındaki telaffuzu, ağzdan ziyade yazı dilini yansıtır gibidir.

şekillerine göre “pide, dürüm, yufka, ekmek” gibi isimler alır. Yunan mutfak kültüründe pişirilen hamurun yoğun ve yufkaya göre daha küçük ekmek türüne ise “pita” denir. Türk mutfak kültüründe “pide” ismiyle her zaman sofralarda yerini almaktadır (Oktay- Guden, 2021, s. 470).

Üsküplü söyleyişle “sıralı pite”, hamur işi ya da börek olarak nitelendirilen bu yemek, yapılması çok zahmetli olduğundan evlerde bile nadiren özel günlerde yapılan bir çeşittir. Bu “pite”nin yapılabilmesi için önce bahçeli bir yere ihtiyaç vardır. Odun ateşi külünde pişirildiği için, ev içinde yapılması mümkün değildir. Sulu bir şekilde hazırlanan hamur kenarları derin bir tepsiye döküldükten sonra üstüne, odun ateşinin kor ve külünün konulduğu bir kapak tepsinin üzerine kapatılır. İlk kat pişirildikten sonra sulu hamurdan ikinci kat pişen katmanın üstüne dökülür. Aynı şekilde üstünde korun bulunduğu kapak tekrar üstüne kapatılır ve pişmesi beklenir. Böylece üst üste 10-15 kattan oluşan bu börek kesilerek servis edilir (Ağanoğlu, 2008, s. 208-209).

4. J’li Telaffuz ve Yazış

Çalışma sırasında bazı kaynaklarda “ayvar” sosu ve “fulya”/“fuliya” isimli hamur işinin “ajvar” ve “flija” şeklinde telaffuz edildiği veya bu şekilde yazıldığı gözlemlenmiştir. Ayvar üreten ünlü yiyecek markalarında dahi bu hatalı yazımlara rastlanmıştır.

İstanbul doğumlu, ailesi Üsküplü olan bir kaynak kişi “ayvar” sosunu “ajvar” şeklinde telaffuz etmiş, Güreler köyünde bu sosun “ajvar” şeklinde telaffuz edildiğini söylemiştir (KK-15).

Bu konu ile ilgili ünlü bir yiyecek firması ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmede Türkiye’de bu sosun “ajvar” şeklinde adlandırıldığı, pek çok firmada da bu şekilde yazıldığı cevabı alınmıştır. Bu gibi durumlar, yabancı dil imlasının Türkçeye yansıtılması olarak değerlendirilebilir. Oysa j’li imlayla alınan sözün telaffuzu hem Türkçede hem ilgili diğer Balkan dillerinde y’lidir.

Sonuç

Göçlerle taşınan mutfak kültürünün ve zaman içinde yiyeceklerin uğradığı değişimlerin incelendiği bu çalışmada çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır.

Balkan Türk mutfağında ayvar, pite ve börek üzerine araştırmalar yapılırken Balkanlardaki Türklerin mutfağıyla diğer Balkan milletlerinin mutfağının çeşitli düzeydeki birçok çalışmada karıştırıldığı görülmüştür; anlaşılmıştır. Söz konusu karışıklık özellikle Türkiye’deki “Arnavut”, “Boşnak”, “Makedon” kelimelerinin bazen komşu bir millet, bazen de ilgili yöredeki Türkler için kullanılmasıyla da anlaşılabilir. Bu husus, yeni çalışmalarla ayrıca incelenebilir.

Börekler Türkiye’ye kıyasla Makedonya’da daha çeşitlidir. Göçlerle birlikte

Anadolu'da hamur işi lezzetleri çeşitlilik kazanmış olsa da, Makedonya ile kıyaslandığında bu çeşitlilik Türkiye'de daha azdır.

Çalışmada "ayvar" sosunun Türkiye'de neredeyse hiç bilinmediği sonucuna ulaşılmıştır. Yaşamını Makedonya'da sürdüren yedi katılımcı "ayvar" sosunu sorunsuz tarif ederken, Türkiye doğumlu katılımcıların yalnızca üç tanesi "ayvar" tarifi verebilmiştir.

İncelenen bazı akademik çalışmalarda ve genel yayınlarda, bazı kaynak kişilerde "ayvar" sosu ve "fulya" isimli hamur işinin "ajvar" ve "flija" şeklinde telaffuz edildiği veya bu şekilde yazıldığı gözlemlenmiştir. Slav dillerinin Latin harfli alfabelerinde /y/ sesi, Türkçedeki 'j' harfi ile karşılanmaktadır. Bu <j> harfi Türkçede /j/ sesine, ilgili Slav dillerinde /y/ sesine denktir. Dolayısıyla "ajvar" ve "flija" yabancı imlalarının bazı Türkçe konuşurları tarafından j'li telaffuz edildikleri sanılmaktadır. Bu sebeple kargaşa meydana gelmektedir. Bazı yiyecek firmaları veya yiyeceklerin tanıtıldığı bazı mecralarda bu hatalı yazımlara rastlanmıştır. Hatalı telaffuz sebebiyle dillere yanlış geçen kelimeler, bu bağlamda incelenmeye ihtiyaç duyulan bir konu olarak düşünülebilir. Diğer Balkan milletlerinin mutfağında olduğu gibi, Balkan Türk mutfağında da sevilerek tüketilen sosun adı imlası ve telaffuzuyla "ayvar"dır. Benzer şekilde, sacda hazırlanan hamur işi "fulya" ve diğer varyantıyla "fuliya"dır.

Yukarıda ilgili yerlerde parça parça sunulan varyantlar toparlanacak olursa; çalışmada "pite" adıyla ele alınan hamur işi, Resne'de "pide" ve "pite"; Üsküp'te, Ohri'de ve Pirlpe'de "pite"; Kolaşin'de ekmek anlamında "pita"; Gilan ve Prizren'de "pite" şeklindedir. Börek sözü Ohri'de ve Resne'de "bürek" ve "birek"; Üsküp, Pirlpe, Kolaşin ve Prizren'de "bürek" şeklinde telaffuz edilir. Türkiye'de yaşayan ve kaynak alınan bütün Balkan göçmenleri, kelimeyi "bürek" şeklinde telaffuz etmişlerdir. Bunda o sırada yazı dilini tercih etmeleri veya yazı dili varyantına alışmış olmaları etken olabilir.

Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerden "pite" veya "bürek" sözlerinde belirgin bir anlam ve kapsam farkı anlaşılamamıştır. Birisi yazı dilinin de kullandığı "bürek", diğeri Balkan Türk ağızlarının böreğin yanında kullandığı kelime (*pite*, *pide*) olarak düşünülebilir. Derlemede tam ortaya çıkmayan fark, iki benzer hamur işinin farklı yapıları dolayısıyla birinin "pite", ötekini "bürek" şeklinde anılması gibi bir duruma işaret edebilir.

Kaynakça

Ağanoğlu, H. (2008). *Üsküp Kitabı*. İstanbul: Fide.

Alievska, M. (2010). Geleneksel Makedon ve Türk Mutfağında Türkçe Kökenli Ortak Yemek İsimleri. (M. Kalpaklı ve diğerleri, Ed.), *Aynı Tadı Paylaşmak: Türkiye ve Makedonya Geleneksel Ortak Mutfağı Çalışmayı*, 39-51.

Çelik Yalçın, S. D. (2011). Ortak Kültürlerden Ortak Tatlar: Kosova Mutfağı. *Milli Folklor*, 12(89), 282-295.

İşçimen, B. (2021). *Balkanlardan Göçen Toplulukların Yemek Kültürlerindeki Farklılıklar: Edirne İli Keşan İlçesi Köyleri Örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.

Mehmetoğlu, F. (2010). Ortak Bir Geleneksel Damak Tadı: Ayvar. 1. *Uluslararası Adriyatik'ten Kafkaslar'a Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 15-17 Nisan 2010 Tekirdağ. (Poster sunumu).

Oktay, S., Guden, N. (2021). Yunan, Türk ve Kıbrıs Mutfaklarının Gastronomik Kültürel Yansıması. *Journal of Gastronomy, Hospitality, and Travel*, 4(2), 465-481.

Sarı, D. B., Tetik, N. (2019). Gastronomi Turizmi Kapsamında Bulgaristan Göçmenlerinin Yemek Kültürü. *Anasay*, (8), 73-88.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr>

Warrander, G., Knaus, V. (2010). *Kosovo*. The Bradt Travel Guide.

Sözlü Kaynaklar:

KK-1: Nezaket Dereoğlu. Doğum yeri: Üsküp (K. Makedonya). Dört senedir Türkiye’de. Görüşme tarihi: 07.05.2022.

KK-2: Serhat Türedi. Doğum yeri: Priştine (Kosova). Görüşme tarihi: 09.05.2022.

KK-3: Sariye Yıldırım. Doğum yeri: Resne (K. Makedonya). Görüşme tarihi: 09.05.2022.

KK-4: Hülya Baydemir. Doğum yeri: Resne (K. Makedonya). Dört senedir Türkiye’de. Görüşme tarihi: 09.05.2022.

KK-5: Medet Yusuf. Doğum yeri: Ohri (K. Makedonya). Görüşme tarihi: 09.05.2022.

KK-6: Ramiye Akgül. Doğum yeri: Üsküp (K. Makedonya). Otuz sekiz yıldır Türkiye’de. Görüşme tarihi: 13.05.2022.

KK-7: Semra Pupuz. Doğum yeri: Prizren (Kosova). Görüşme tarihi: 14.05.2022.

KK-8: Aynur Şentürk. Doğum yeri: İstanbul (Türkiye). Ailesi Resne ve Ohrili (K. Makedonya). Görüşme tarihi: 10.05.2022.

KK-9: Gamze Öztürk. Doğum yeri: İstanbul (Türkiye). Memleket: Ortamahalle (*Sredoseltsi*) (Bulgaristan). Görüşme tarihi: 13.05.2022.

KK-10: Sibel Kuşkonmaz. Doğum yeri: İstanbul (Türkiye). Babası Üsküplü (K. Makedonya), annesi Çerkes. Görüşme tarihi: 16.05.2022.

KK-11: Sadiye Yalçın. Doğum yeri: Bursa (Türkiye). Anne Gilanlı (Kosova). Görüşme tarihi: 17.05.2022.

KK-12: Nedim Atilla. Doğum yeri: İzmir (Türkiye). Eşinin ailesi Makedonya göçmeni. Görüşme tarihi: 16.05.2022.

KK-13: Sadiye Selimovska. Doğum yeri: Resne (K. Makedonya). Görüşme tarihi: 12.07.2018.

KK-14: Nadire Güler. Doğum yeri: Resne. Altmış yedi yıldır Türkiye’de (Yalova) yaşıyor. Görüşme tarihi: 18.05.2022.

KK-15: Derya Topak. Doğum yeri: İstanbul. Ailesi Üsküplü. Görüşme tarihi: 18.05.2022.

KK-16: Hatice Çakıcı. Doğum yeri: Balıkesir. Babası Sençe (Sırbistan) göçmeni, babaannesi Kolaşinli (Karadağ). Görüşme tarihi: 20.05.2022.

KK-17: Tuğba Şar. Doğum yeri: Bursa. Dedesi Gilan (Kosova) göçmeni. Görüşme tarihi: 18.05.2022.

KK-18: Büşra Terzi. Doğum yeri: İstanbul. Annesi Pirlepeli (K. Makedonya), babası Prizrenli (Kosova). Görüşme tarihi: 27.05.2022.

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
تۈرك دۈيۈمۈ بۆلۈمۈ
ARAŞTIRMALARI
balted

Türk Şiirinde Bir Derkenar: Recep Küpçü ve Şiirlerinin Tematik Tahlili *An Apostille In Turkish Poetry: Recep Küpçü and a Thematic Analysis of His Poems*

Yasin YAVUZ*

Öz

Türk edebiyatının Bulgaristan'daki temsilcilerinden olan Recep Küpçü, çok bilinmemekle birlikte oldukça önemli bir isimdir. Şairin; *Ötesi Var* ve *Ötesi Düş Değil* adlı iki kitabı dört yıl arayla yayımlanmıştır. Bu eserlerine dâhil olmayan birkaç şiirle birlikte Küpçü'nün bugün elimizdeki şiirlerinin çok hacimli olduğunu söylemek güçtür. Fakat eldeki şiirler şairin poetikasını çıkartmak için yeterli sayılabilir. Bu çalışma onun şiirlerindeki temaların tahlil ve tasnifinin yapılması için yapılmıştır. Bilindiği üzere bir şiirde tema ve yapı birbiriyle ilişkilidir. Tema, yapıyla birlikte var olur ve bu nedenle de tematik tahliller önem arz eder. Kaldı ki Küpçü gibi pek bilinmeyen, göz ardı edilen bir şairin şiirleri için bu çözümlenin yapılması daha da önemlidir. Bu çalışmada amaç, Küpçü'nün şiirlerinde nasıl bir anlam evreni kurduğunu ortaya koymak ve onun sanatının bileşenlerini açığa çıkartmaktır. Yapılan incelemede de şairin hem bireysel hem toplumsal temalar kullandığı görülmüştür. Bireysel temalar arasında aşk, doğa, özlem, umut, karamsarlık ve dostluk gibi kavramlar yer alırken toplumsal temalar arasında bağımsızlık, rejim baskısı ve anavatan duygusu gibi kavramlar bulunur. Şair, sanatsal kaygılarını öncelediği şiirlerinde hayli romantik bir üsluba bürünür. Bu şiirlerinde doğayı ve aşkı yüceltir. Fakat toplumsal içerikli şiirlerinde oldukça gerçekçi bir sosyal atmosfer yaratır ve egemen ideolojinin baskılarını, sansürü ve bütün bir halkın makûs talihini yazar.

Anahtar Kelimeler: Recep Küpçü, Türk şiiri, şiir, tema, tahlil.

Abstract

Recep Küpçü, one of the representatives of Turkish literature in Bulgaria, is a very important name, although he is not well known. The poet's two books; Ötesi Var and Ötesi Düş Değil, were published four years apart. It is difficult to say that Küpçü's poems are very voluminous, with a few poems not included in these books. However,

* Doktora öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, ysnjavuz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0344-964X

the existing poems can be considered sufficient to extract the poet's poetics. This study was carried out to analyse and classify the themes in his poems. As it is known, in a poem, theme and structure are related to each other. Theme coexists with the structure, and therefore thematic analyses are important. Moreover, it is even more important to make this analysis for the poems of an unknown and ignored poet like Mr. Küpçü. The aim of this study is to prove what kind of a meaning universe Mr. Küpçü has built in his poems and to expose the components of his art. In the research conducted, it was seen that the poet used both individual and social themes. While individual themes include notions such as love, nature, missing, hope, pessimism and friendship, social themes include concepts such as independence, regime oppression and sense of homeland. The poet adopts a very romantic style in his poems in which he prioritizes his artistic concerns. In these poems, he aggrandizes nature and love. However, he creates a very realistic social atmosphere in his social poems and writes the pressures of the dominant ideology, the censorship and the unfortunate luck of a whole people.

Keywords: Recep Küpçü, Turkish poetry, poetry, theme, analysis.

Giriş

Bugün “Balkanlar” olarak bilinen ve on üç ülkeyi kapsayan bölge, Türk tarihi ve kültürü için hayli önemlidir. Balkanlar’daki Türk varlığını İskitlere kadar götürmek mümkündür. Bununla birlikte bölgedeki asıl kalıcı ve somut izler Osmanlı ile birlikte oluşmuştur. Fakat günümüzde bu izlerin tamamını bulmak mümkün değildir çünkü Osmanlı sonrasında bölgedeki Türk varlığı ciddi bir kimlik ve kültür mücadelesi vermiştir. Bulgaristan Türkleri de bu mücadeleyi veren kesim arasında yer alırlar.

II. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan’da rejim değişikliği olur ve komünist dönem başlar. Bu hadise, ilk yıllarda olmasa da daha sonrasında, Bulgaristan Türklerinin durumunu daha kötü bir hâle getirir ve bölgedeki büyük huzursuzluğu başlatır. Bu tarihlerde “Türk azınlığa ait tarlalar ellerinden alınmaya, okullar devletleştirilmeye ve Bulgarlaştırılmaya, önemli Türk aydınları tutuklanmaya başlandı. Özellikle 1947 sonrası artan bu tür baskı politikaları, Türkler üzerinde infial yarattı ve millî benlik ve yeni nesilleri koruma endişesine sevk etti” (Börklü, 1999, s. 68).

“Bulgar faşist ve komünist yönetimleri, Türklerin sosyal ve kültürel varlıklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan ve birbirlerini tamamlayan politikalar tatbik etmişlerdir” (Börklü, 1999, s. 69). Böylece Bulgaristan Türklerinin bölgedeki durumu her geçen gün daha da kötüleşmiştir. 1949-1956 yılları arasında bölgedeki Türk vatandaşları ikinci sınıf insan muamelesi görmüşlerdir. Kültürlerini korumak için mücadele eden Türk vatandaşlarına karşı sistematik bir biçimde asimilasyon politikaları yürütülmüş, bölgedeki Türk sayısının azalması için vatandaşlar göçe zorlanmışlardır. Bununla birlikte Türk okulları da devletleştirilmiş, komünist idarenin isteği doğrultusunda bir anlayışa geçilmiştir. Bu baskı, 1950’li yılların başındaki göçü doğurmuştur.

Bu olaylar, kimi zaman doğrudan doğruya kimi zaman da gizil bir biçimde

edebiyata sirayet etmiş ve dönemin şairleri bu haksız uygulamalar karşısında seslerini çıkartmışlardır. Millî kimliğin muhafazası noktasında bu şairlerin oynadığı rol yadsınamaz. Dönemin şairleri edebiyatın toplumu eğitmede etkili olduğunu iyi kavramış ve eserlerini toplumu yönlendirme konusunda bir araç olarak kullanmışlardır. Mezkûr şairler Türk dilinin öneminden, eşit haklardan ve millî kimlikten bahsetmişlerdir. Bu isimlerin başını ise Recep Küpçü çeker.

Recep Küpçü, Filibe'nin Kuklen köyünde doğar. İlk ve ortaöğrenimini köyünde tamamladıktan sonra Kırcaali'de Türk Öğretmen Okuluna (Türk Pedagoji Mektebine) yazılır. Buradan mezun olduktan sonra da Razgrat Öğretmen okuluna kaydolar. Mezun olunca öğretmenliğe başlasa da 1959-1960 eğitim öğretim yılında Türk okullarının kapatılması ve Türk öğretmenlerin Bulgar okullarına tayin edilmesine karşı çıktığı için öğretmenlikten atılır (Bahtiyar, 2000, s. 48).

Beşir Ayvazoğlu'nun (1994, s. 6) ifadesine göre askerliğini *Trudovo Delo Gazetes'i*nde Türkçe Emek Eri bölümünde yaptıktan sonra Cemile Hanım'la evlenerek eşinin doğup büyüdüğü şehir olan Burgaz'a yerleşir. Eşi Cemile Hanım, onun Burgaz'a yerleşmesini şanslı bir dönemin başlangıcı olarak yorumlar (Küpçü, 2007, s. 15).² Gerçekten de Burgaz, Küpçü'ye bir şans getirir çünkü burada Çağdaş Bulgar şiirinin önemli isimlerinden Nedyalko Yordanov, Hristo Fotev, Stoyço Gotsev ve İliya Burjev gibi isimlerle tanışma fırsatı bulur. Küpçü ailesi ile bu isimler arasında kuvvetli bir dostluk bağı kurulur ve bu bağ şairin ölümünden sonra da ailesi vasıtasıyla devam eder.

Küpçü'nün şiir serüveni küçük yaşta, daha ortaokul sıralarında başlar. Şiire sıkı sıkıya bağlı olan Küpçü, çocuklarıyla oyun oynadıktan sonra onlara şiirler okur. Hayatı şiirle kavrayan, düşüncelerini, kırgınlıklarını ve öfkelerini şiirle anlatan bir isimdir. Şair, "bütün yazdıklarında Türk halkına karşı yapılan haksızlıklara karşı çıkmış, bunları açıkça ifade edemediği durumlarda imalarla anlatmıştır" (Bahtiyar, 2000, s. 48). İlk şiir kitabı Türkçe yayımlanan *Yeni Işık* gazetesinde çalıştığı zamanlarda, Sofya'daki Halk Eğitimi Yayınevi'nin Türkçe bölümü tarafından *Ötesi Var* adıyla 1963'te yayımlanır (Ayvazoğlu, 1994, s. 6).

Şairin ikinci kitabı ise dört yıl sonra 1967'de *Ötesi Düş Değil* adıyla çıkar. Kitaba ön söz yazan İvan Kazanciev, bu eserin şairin ilk yaşantılarının devamı ve sanattaki yüksek merdivenin ikinci basamağı olduğunu ve şairin şiirlerin özüne yüreğinin olanca sıcaklığını verdiğini, söz oyunlardan ve süsten uzak kalarak gerçeği kendi renkleriyle anlattığını dile getirmiştir (Küpçü, 2007, s. 15).

Bu kitaptan bir yıl sonra, 1968'de, Yordanov'un isteği ve gayretiyle Küpçü'nün şiirleri *Dostlarım, Yolcu Yolunda Gerek* adıyla Bulgarcaya çevrilir ve böylece şiirleri Bulgarcaya çevrilmiş ilk Türk soylu şair unvanına sahip olur (Ayvazoğlu, 1994, s. 7).

² Bu kaynak imzasız olarak neşredilse de 1994 yılında Recep Küpçü adına düzenlenen bir sempozyumda şairin eşi tarafından konuşma metni olarak okunmuştur. Dergi, konuşma metnini internet sitesinden iktibas etmiştir.

Cemile Hanım, bu eserlerin yayımlandığı dönemlerden bahsederken oldukça mutlu olduklarını, yayımlanan her eseri ailecek sevinçle karŐıladıklarını söyler. Fakat bu sevinçlere hüzün de eklenir. K p u'nun hayatı bu dönemlerde daha da g n leŐir. Şiirlerinde de sıklıkla değindiği üzere yakın arkadaŐları tarafından komünist ideallere ihanet ettiği Şeklinde ihbar edilir. Beşir Ayvazoğlu bu süreci ve sonrasında yaŐananları Şu Şekilde açıklar:

K p u, Şiirlerinin Bulgarcaya tercümesi için Yordanov'la çalıŐırken aleyhinde tezg hlanan oyunlardan habersizdir. Esasen,  alıŐtığı *Yeni IŞık* gazetesine, 1961'den beri hakkında bir yığın ihbar mektubu gönderilmiŐtir ve gönderilmeye devam etmektedir. Özellikle ikinci Şiir kitabının yayımlanmasından sonra aleyhindeki kazan iyiden iyiye kaynamaya başlar. Gazeteden önce soyadını 'K p ev' Şeklinde yazması emrini alır. Ancak T rkl ğ ne son derece bağlı olan Şair, emre uymaz ve bu yüzden iÇinden atılır (Ayvazoğlu, 1994, s. 7).

Şair, "Benim Milliyet liliğim ve Bana Milliyetçi Diyenlerin Enternasyonalistiği üstüne" başlıklı Şiirinde bu duruma itiraz eder:

"Onurumla yaşamak istedim

Adım Recep K P U

Recep K P U kalmasını istedim adımın

"ef" siz, "of" suz yazılmasını istedim" (K p u, 1994, s. 97).³

Görüldüğü  zere Şairin istediği yalnızca adının olduğu gibi kalmasıdır. K p u, bir kimlik olarak Türklüğü hayatı boyunca gururla taşımış ve onu muhafaza etmek için büyük mücadele vermiştir. Bu mücadele hayatına mal olmuştur. Halk tarafından çok sevilen K p u'nun 26 Nisan 1976'daki Őüpheli ve ani ölümü, bugün için hâlâ sırrını korumaktadır. EŞi Cemile Hanım ise onun ölmediğini, öldürüldüğünü söyler. K p u ailesi onun ölümünden sonra da rahat bırakılmaz ve Şairin oğlu Erdinç K p u de defalarca sorguya çekilmiŐ ve dövülmüŐtür. Aile ise hürriyetlerini 1989'da Türkiye'ye göç ederek elde eder. Geriye Recep K p u'den kalan hatıra Şiirler ve onurlu bir yaşam kalmıŐtır.

Recep K p u'nun "Şiiri atak, yol gösterici, öğüt verici ve halk tarafından beğenilen bir Őiirdir. Bunun millî duyguların sıcaklığından, Şiir ustalığından kaynaklandığı" (Bahtiyar, 2000, s. 48) kolaylıkla ifade edilebilir. K p u'nun Şiiri oldukça içten ve insancıdır. Halkının acılarıyla birlikte sevinçlerini ve yeg ne varlıkları olan vatani çok samimi bir biçimde işleyen Şair, Türk Şiir geleneğine ve T rk yeye hâkimdir. Niyazi Hüseyin Bahtiyar'a göre K p u'nun soydaŐlarının psikolojisini bu kadar başarılı bir biçimde iŐleyebilmesinde etkili olan Şey Şairin Türk geleneklerine olan bağlılığıdır. K p u hem halkla birlikte olduğu için hem de Őark

³  alıŐmada Şairin bu eserinden alıntılar yapılırken bugün için yazımı deđiŐmiŐ bazı kelimelere Şairin hassasiyetini tedirgin etmeyecek müdahalelerde (s nmiyen yerine sönmeyen yazmak gibi) bulunuldu.

şiiir havasını tam anlamıyla kavradığı için bunu başarmıştır (Bahtiyar, 2000, s. 49). K p  n n şiiiri her kesime hitap eder ve herkesle konuşur. Onun şiiiri yöreselliği  ne çıkarmakla birlikte dünyaya da açıktır.

Öte yandan Beşir Ayvazoğlu'nun ifadesine göre Nedyalko Yordanov, yakın dostu Recep K p  n n şiiirlerini Bulgarcaya çevirdiği eserin  n sözünde Aziz Nesin'in Recep K p  y  ziyaret ettiğini ve Türkiye'ye onun şiiirlerinden oluşan bir dosya ile döndüğünü kaydeder. Hatta Yordanov, 1991'de yazdığı bir yazısında "bu şiiirlerin kaderi ne oldu, bilmiyorum" der. Kaldı ki Fahri Erdiç de kendisinden K p  n n şiiirlerini isteyen Kemal  zer'e yazdığı 3 Mayıs 1978 tarihli bir mektupta, K p  n n iki kitabının da Aziz Nesin'e ulaştırıldığından ve şiiirleri ondan istemesi gerektiğinden bahseder ( zer, 2006, s. 79). Görünüşe göre Aziz Nesin kendisine teslim edilen dosya ile hiç ilgilenmemiştir. Ayvazoğlu'na göre ise Aziz Nesin'in kapağını bile kaldırmadan bu dosyayı bir kenara atmış olması da pek k c k bir ihtimal değildir (Ayvazoğlu, 1994, s. 5).

Recep Küpçü  zerine yapılan çalışmalar bugün için de yetersizdir. Beşir Ayvazoğlu'nun sunuş yazısı, Niyazi Hüseyin Bahtiyar'ın iki sayfalık kısa değerlendirmesi ile birkaç internet sitesinde yer alan ve birbirinin neredeyse kopyası olan kısa değerlendirmeler şairin şiiirine dair çok fazla şey söylemezler. K p  n n şiiirlerindeki imajları ele alan Esat Can, bildiğimiz kadarıyla, Küpçü ile ilgili akademik düzeyde inceleme yapan tek isim konumundadır⁴ ki bu da şairin pek ilgiyle karşılanmadığını gösterir. Oysa yukarıda şiiirinin her kesime hitap ettiği ifade edilen K p  n n eserleri hem estetik açıdan hem de içerik bakımından incelenmelidir. Bu çalışmada ise onun şiiirlerindeki temalar belli başlı örnekleriyle tasnif ve tahlil edilecek. Böylece şairin şiiir evreni bir yönüyle açıklığa kavuşturulacaktır.

1. Şiiirde Tema ve K p  n n Şiiirleri

Cahit Sıtkı Tarancı (1983, s. 23), şiiirin kelimelerle güzel şekiller kurma sanatı olduğunu söylerken şiiir dilinin önemini vurgular. Elbette dil, şiiir ve diğer tüm edebî türler için önemli bir husustur. Fakat tek başına yeterli değildir ve tema gibi şiiirin i  unsurları da en az dil kadar  nemslenmelidir. Tema, şiiirin asli unsurlarından birisidir. "Her metin gibi şiiirlerin de yapısı vardır. Şiiirdeki yapı, ses ve anlam kaynaşmasından oluşan birimlerin bir tema etrafında birleşmesiyle oluşur. Bu birimler bir düzen içinde birleşir" (Aktaş, 2015, s. 33). Çoğu okur, eleştirmen şiiire ilk olarak tematik açıdan yaklaşır. Bu nedenle temanın -çoğu defa- şiiiri tanımanın, şiiire yaklaşmanın ilk yolu olduğu söylenebilir. Ancak bu, temanın şiiirin unsurları arasında basit bir parçaya indirgenebileceği anlamına da gelmez. Tema,

⁴ Bahsi geçen makale için bk. Can, E. (2013). Bulgaristan Türk şairlerinden Recep K p  n n Şiiirlerinde İmajlar. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 31-41.

şiiirin içidir. Suut Kemal Yetkin (1969, s. 50) şiirde iç'in dış yapıdan ayrıldığını, özün biçimle var olduğunu vurgular. Benzer bir vurguyu Şerif Aktaş da yapar:

“Şiirde yapı ve temayı birbirinden ayırmak bir göstergede, gösteren ile gösterileni ayırmaya kalkmaktan farksızdır. Şiir metninde ele alınan tema o yapıyla birlikte vardır. Onları birbirinden ayırmak cidden kelimenin yazılışı ve sesiyle anlamı ayırmaktır. Bu da mümkün değildir. (...) Bir şiirin temasını bulmak için gösteren durumundaki yapı ve anlatımdan yola çıkmak, bu yapıyı oluşturan birimleri neyin meydana getirdiğini; bu birimlerin niçin bir araya geldiğini sormak ve düşünmek gerekir. Öyleyse yapıyı meydana getiren birimlerin kesiştiği, birleştiği anlam değerinin en kısa ve yalın ifadesi temadır, bu da soyuttur. Bu soyut anlam, metindeki birimlerin merkezindedir, onlarla vardır, onların varlığında somutluk kazanır. Öyleyse yapıyı meydana getiren ses ve anlam kaynaşmasından oluşan birimlerin tümünün birleştiği anlam değerini belirlemek temayı bulmaktır” (Aktaş, 2015, s. 34).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere tema metnin merkezindedir ve şiirdeki yapının önemli dayanaklarından. Edebî eser içinde yeri gayet mühim olan bu unsura her şair gerekli ehemmiyeti göstermelidir. Recep Küpçü'nün şiirleri bu bakımdan gayet sağlamdır. Küpçü, temaları sağa sola savurmak yerine derli toplu, gayet sistemli ve bilinçli bir şekilde işlemiştir. Onun şiirinde görülen her tema bir diğeriyle uyum içindedir. Şairin, en eleştirel şiirinde bile lirizm endişesi sezilir ki bu da onun belli bir sanat kaygısını taşıdığını ve salt toplumsal şiiri aramadığını gösterir. Bu nedenle de onun şiirleri tematik bakımdan irdelenirken bireysel ve toplumsal temalar olmak üzere iki ana başlığa ayrılmıştır.

2. Bireysel Temalar

2.1. Aşk

Eric Fromm'un (1995, s. 18) kişisel yaşamın sınırlarını aşarak ulaşılan bütünlük olarak tanımladığı aşk, şiir türünde en sık işlenen temalardan birisidir. Recep Küpçü de sıkıntılı geçen hayatı içerisinde bu temayı işlemiş ve onu bunaltan, daraltan ve endişelendiren olaylardan kaçarak aşka sığınmıştır. Onun “Şimdi” başlıklı şiirindeki ilk birimde sevgili ılık yel gibi esen ve şiir öznesini içten fetheden bir kişidir. Şair, karanlıklar içinde gördüğü aydınlıkta ve her türlü ümitsizlik anında “sen” diye hitap ettiği sevgiliye sığınır:

*Şimdi, nerde bir karaltı görsem geceleri,
sanırım ki sensin...*

Veya bir ışılan pencere görsem,

O aydınlığa koşarım sen diye” (Küpçü, 1994, s. 17).

Küpçü, her sabah bu sevgilinin kızılbaşan ufuktan ona gülümsediğini ve eğer bu gülümseyiş olmasaydı “sonu gelmez yolculuk” olarak tarif ettiği hayatı

umursamayacağını belirtir. Bu nedenle aşk, onda yaşama tutunmak için geçerli, güçlü bir dayanaktır. Onun için aşk insanın içini ateş gibi yakar. Şair, “Aşk Destanı” adlı şiirinde damarlarında küçükken de kanın dolaştığını ama böylesine yanmadığını belirttikten sonra aşk hâlinin eskisi gibi olmadığını belirtir:

*“Kanım aşka dönmüş anlaşılan,
için için bir ateş yakar kalbimi
Bir sevda içindeyim tepeden tırnağa
aşk kesilmiş iliğim kemiğim
Ben yanıp yanıp da sönmeyen,
söndürülemeyen bir güneş gibiyim”* (Küpçü, 1994, s. 31-32).

Şair bu şiirinde de sevgiliyi yüceltir ve eğer o yanındaysa herkesten kuvvetli olduğunu belirtir. Onunla birlikteyken daha güçlü, daha inançlı ve umutludur. Küpçü için aşk bir düşünce biçimi, bir emeldir. Şair onsuz bir hayat tahayyül etmez. Şair, bununla birlikte aşkın kutsi ve çılgınca bir şey olduğunu düşünür ve onu her hâliyle kabullenir.

Recep Küpçü bir his şairidir. Eğer her temanın bir insanın ve varlığın bir yönünü, bir özelliğini dile getiren soyut bir kavram olduğu (Aktaş, 2015, s. 35) kabul edilirse Küpçü’de aşkı da anlamlandırmak kolay olur. Bu itibarla Küpçü’deki aşkın yerine göre mutlu bir evlilikten yerine göreyse vatan sevgisinden yahut bunlardan bağımsız olarak şairlik hissinden, doğasından ileri geldiği söylenebilir. Bu hususta kesin olan şudur ki şair, aşkı sanatının merkezine alır. Onu önemser ve her şeyi onun etrafında kurar. Diğer bütün temalar onunla birlikte bir anlam, bir değer taşır.

2.2. Özlem

Recep Küpçü’nün şiirlerindeki temalardan biri de özlemidir. Şair, özlemi muhtelif biçimlerde işlemiştir. Bunların başında ise çocukluk gelir. Edip Cansever’in (2011, s. 257) gökyüzü gibi görüp hiçbir yere gitmediğini belirttiği çocukluk, şairler için geçmiş hâlin mukayese edildiği veya doğrudan geçmişin özlemle anıldığı, hatırlandığı bir tema olarak hayli işlek bir biçimde kullanılır. Türk edebiyatında çocuk veya çocukluk temalı şiirlerin sayısı Tanzimat devrinden sonra giderek artmıştır. Geçmişin özlemi veya hatıraların hâldeki sancısı birçok şaire şiir yazdırmıştır.

Recep Küpçü de bu temayı işleyen şairlerdendir. Onun şiirinde çocukluk, genellikle geçmiş ile bugünün mukayesesi ve geçmişe özlem olarak görülür. Bu nedenle de iki tema tek başlık altında toplanabilir. Şairin “Oluş” adlı şiirinin ilk üçlüğü, özlem temasına bağlı olarak çocukluk imgesinin de kullanılması bağlamında güzel bir örnektir:

“Önünde bir boy aynası

Çocukluğundan eser

Yüzünde yitenin yası” (Küpçü, 1994, s. 47).

Görüldüğü üzere şair, hâlde yitirdiklerinin yasını tutarken geçmişe dair de özlem içindedir. Şairin burada aradığı şey çocukluğun kendisi değil, çocukluk dönemindeki mutluluktur. Şair birçok yerde çocukluk dönemindeki güzellikleri arar. Onları kaybetmenin üzüntüsü içinde dövünür ve daima hem istifham sanatına hem de tecahül-i arif sanatına başvurarak yanıtını bildiği soruyu, çocukluğun nerede olduğunu sorar. “Yiten Evrenler” şiirinin şu mısraları bu hususta örnek gösterilebilir:

*“Ah, nerede kaldı o tatlı korkuları çocukluğun
ve sonra yoklanan ilk erkekliği korkusuzluğun?*

*Bilinmezliğin el yordamıyla çözülen sırlar,
itiraf edemediğimiz yenilgi hayal kırıklığında
ve belleğimizde cücelenişi efsanelerin, masalların;*

arattığımız evrenlerin o eski güzelliği nerede?” (Küpçü, 1994, s. 84).

Bununla birlikte şairin özlem duygularını yalnızca çocukluk ile birlikte ifade etmediği görülür. Küpçü, bir dönem yerine bir aşk özlemini işlediği şiirlerinde çocukluk temini kullanmadan, özlemini yalın bir biçimde ifade eder. “Aradığım” adlı şiirinde özleminin “yer altından akan sıcak sular gibi” sevgiliye doğru akıp gittiğini ifade eden şair, sevgiliden ses gelmeyince dallarının yapraksız kaldığından bahseder. Şair, “Seni, Yalnız Seni Sevdiğimin Uzantısıdır” adlı kısa şiirini ise doğru- dan doğruya özlem temi üzerine kurar:

*“senden uzaklarda kimsesizliğe bürünmüşlüğüm,
özlem kesilmişliğim tepeden tırnağa.*

Avuntumu mu sordun?

Avuntum türkülerden geliyor,

sıcaklığım sa anılardan.

Başım dan sürekli kış yelleri esse de,

için farksız çiçekli bahardan!” (Küpçü, 1994, s. 91).

Buraya kadar ifade edilen noktalardan sonra şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür: Politik açıdan oldukça zor bir süreçten geçen Bulgaristan Türklerinin geçmiş güzel günlere dair duydukları özlemler Küpçü’nün şiirlerinde görülür. Onun şiirlerinde geçmişe olan özlem bazen çocukluk üzerinden verilir. Böyle yapıldığında ise bugün ile çocukluk günleri mukayese edilir. Bununla birlikte şair bazen de memleketini özler. Bu tür şiirlerde şairin politik açıdan zor zamanlar geçirdiği ve köy özlemi çektiği anlaşılmaktadır. “Yine Köyüm Üstüne” başlıklı şiiri, Küpçü’nün köy özlemi temalı şiirlerine bir örnektir:

*“Yaktı yine genzimi köyümün burcu burcu kokusu,
Bizim ev,
bizim sokak,
köpük köpük kaynayan, kıvrım dolam akan Gürsu;
gerçekte bu,
düşümde bu...”* (Küpçü, 1994, s. 43).

Görüldüğü üzere Küpçü, “korkusuzluk”, “masal” ve “güzel” gibi kelimelerle ifade ettiği geçmişi daima aramıştır. Bununla birlikte şair, birçok şair gibi sevgiliye duyulan özlemi de şiirlerinde işlemiştir. Onun özlem temasını işlerken kullandığı dil canlı ve liriktir. Duyguyu en ince detaylarına kadar koruyan, hissettiren şair için özlem temasını yazmak bir çeşit katharsis, yani arınmadır. Küpçü, yazdıkça özleminden arınır durumdadır.

2.3. Doğa

Tabiat, şiirin temel kaynaklarından birisidir. Birçok halk şairi doğadan beslenmiş ve doğa ile ilgili şiirler yazmıştır. Tabiat, şiirdeki kıymetini modern edebiyata geçildiği zaman da korumuştur. Recep Küpçü’nün şiirlerinde bu önemi görmek mümkündür. Onun şiirlerinde doğa, doğa olarak yer alır ve bir imge olarak da olsa başka bir şeyin yerine kullanılmaz. Küpçü’nün şiirinde doğa hem yaşanılan mekân olarak hem de seyredilen manzara olarak yer alır.

Yaşanılan mekân bağlamında Küpçü, özellikle köyünden sıkça bahseder. Onun “Köyüm ve Ben” adlı şiiri bu açıdan önemlidir. Şair bu şiirinde köyünü dilber kıza benzeterek kişileştirmiş ve onun sinesinde büyüdüğünü belirtmiştir. Memleket sevgisinin de öne çıktığı bu şiirinin bir bendinde hayalinde kuş olup köyüne uçar ve onunla konuşur:

*“Kaç defadır güzel köyüm,
Kuş olup ben hayalimde
Uçup konarım başına
Yâre sarılır gibi ben
Sarılıyorum bütün kalpten
Toprağına ve taşına,
Şöyle burcu burcu vurur
Toprak kokusu burnuma
Ve sanki selâma durur
Kiraz ağaçları bana.
Çivit badanalı evler,
Bir ağızdan “Hoş geldin” der...”* (Küpçü, 1994, s. 23).

Görüldüğü üzere şair, muhtelif sıfatlarla betimlediği köyüne olan hasretini anlatırken doğasıyla ilgili de ifadeler kullanır. Küpçü'nün anlatımcı, açık üslubu doğa temasını kullandığı birçok yerde görülmektedir. “Bahar da Olsa” adlı şiirinde tabiatı pek çok noktadan görmek mümkündür:

*“Tomurcuk çatladı güneşten,
iğdeler çiçek açtı yumak yumak.
Halı gibi yeşerdi çayır-çimen,
Kuru dereler bile çağladı.
Bütün kuşlar dile geldi bak,
Cıvı cıvı bir hayat başladı.”* (Küpçü, 1994, s. 30).

Şair baharın gelişiyle birlikte açan tomurcuğu anlatırken okura çok canlı bir tabiat manzarası sunar. Ona göre baharın gelmesi bir ümidin yeşermesi demektir. Fakat şair ihtiyatlı davranır ve bunca güzelliğin, ümidin içinde bazı -egemen ideolojinin baskısı, memleket hasreti, ihanet gibi- fenalıkların da olduğunu altını çizer:

*“Ve yeşil kuruyor
bazı yapraklar,
kırılınca dal.
Dalda ötemiyor kuşlar
Yani bahar da olsa
yok değil ağırlar, sızılar!”* (Küpçü, 1994, s. 31).

Küpçü'nün şiirlerinde belli bir zaman dilimi üzerinden tabiat anlatımı yapmak klasikleşmiş gibidir. Şair, nasıl bahar üzerinden tomurcuğu anlattıysa güneşin doğuşuyla birlikte renkten renge giren çiçekleri de öyle anlatmıştır. Onun “Sabah” adlı bu şiirinde çiçek, deniz ve balık gibi tabiata ait unsurlara rastlamak mümkündür.

*“Esince şöyle bir güneysel rüzgâr
Hafiften gülümser ortalık bütün.
Muştular bir başka evren ufuklar
Her dal tüneğidir sevdalı gönlün”* (Küpçü, 1994, s. 46).

diye başlayan “Bahar” adlı şiirinde de yine aynı durum söz konusudur. Şair, gökyüzünden ve tabiatın güzelliğinden bahseder. Bahar mevsiminin bir başka güzel olduğunu dile getiren şaire göre bu dönemde evren bir kız rüyası gibidir. Küpçü'nün doğa temalı bir diğer şiiri ise “Duru Sular” başlığını taşır. Şair, bu şiirinde yağmurun yağışı üzerinden tabiat manzarası sunar. Küpçü, bundan sonra gelen “Gönlümün Yankısı” adlı uzun şiirinde ise denizin güzelliğinden, gökyüzünden, çiçeklerden bahseder. Küpçü'nün doğa temini işlediği çok fazla manzumesi varsa da bu manzumeler içinde karakteristik olarak öne çıkan ve bir tema olmanın

da ötesinde şiirde imaj olarak denizden bahsetmek gerekir.

Küpçü, bir dizesinde “öylesine gönlümcedir” dediği denizde çok büyük bir huzur bulur. Onun kederleri denizde yiter, sevinçleri orada çoğalır. Şair hayata orada bağlanır ve düşünce dünyasının en berrak, en sağlıklı üretimlerini onun karşısında yapar. Orada kendini bulur, kendisi olur. “Avuntu” başlıklı şiirindeki şu dizeler, şairin denize karşı bakışını çok güzel bir biçimde ortaya koyar:

*“Ama deniz yerinde dursun,
hani yok mu ya şu deniz?
Ele güne karşı
O benim günümü gün eder,
Ve kafesten salınan bir kuş gibi
terk eder beni her keder...”* (Küpçü, 1994, s. 25).

Bununla birlikte şair için deniz oldukça cömerttir. Sadece ona değil, kollarını tüm sevenlere açar. Ona göre deniz yorulmak nedir bilmez ve coşkundur. Küpçü’ye göre bu coşkun denizlerde gezmek güzeldir çünkü hem insan orada ihtiyaçlanmaz hem de insanın sevdikleri orada olur:

*“Elbet denizlerde gezmek güzel,
İhtiyarlanmaz insan denizlerde.
Ve bir dostun, bir sevdiğin olur,
Bütün uzak sahillerde...”* (Küpçü, 1994, s. 30).

Şair, bir başka şiirinde ise aşkı denizle ilişkilendirerek anlatma yoluna gitmiştir. İnsanın gözlerinin deniz gibi olduğunu ifade eden şair, aşkın da öylesine acayip olduğunu ifade eder. “Deniz Yolculuğu” adlı şiirini ise tamamen denize adar ve şiiri yosun, martı, sahil ve gemi gibi denizle ilişkili kavramlar üzerine kurar. Bütün bunlardan hareketle denizin, şairin poetikasında oldukça önemli bir değere sahip olduğu söylenebilir. Buraya kadar ki ifadelerden anlaşıldığı üzere Recep Küpçü, şiirlerinde doğayı yoğun bir biçimde kullanmakla birlikte ona çeşitli anlamlar ve vasıflar da yükler. Şaire göre doğa -bilhassa deniz- insanı rahatlatır ve mutlu eder. Doğa onun için bir ümit bahçesidir.

2.4. Umut

Recep Küpçü’nün çetin bir ömür geçirdiği daha evvel de ifade edilmişti. Şair, hayatının bazı bölümlerinde karamsarlığa kapılsa da bu karamsarlıktan kurtulmuş ve gelecekte ümidini kesmemiştir. Bu hususu dizelerinden okumak mümkündür. Bu bakımdan şairin “İyimserlik” adlı şiirinin ikinci dörtlüğündeki şu dizelere bakılabilir:

*“Şimdi şu belirsiz günlerimde ben.
Derinden “ah” çeker, ümit izlerim.*

*Gözlerim nemlenir çaresizlikten,
Yine yeri öpmez, ama dizlerim”* (Küpçü, 1994, s. 19).

Görüldüğü üzere şair bazen çaresizliğe düşse de dizleri yere değmez ve daima ümitli bir şekilde dik durur. Bir başka şiirinde de toz toprak içinde kalsa da yürümekten usanmadığını belirten şair, hayatının belli dönemlerinde yaşadığı güçlükler karşısındaki direncini nazmetmiştir.

*“Ümidimi kesmedim asla,
Aydın aydın gelecekten”* (Küpçü, 1994, s. 20).

Görüldüğü üzere şair gelecekte de umutludur. Ona göre hâlde zor zamanlardan geçilse de gelecek güzeldir. Şair, her doğan güneşle birlikte içinde yeni bir ümidi tazeler. “Yollar Dik De Olsa” adlı şiirinde şair, bu ümidi sonradan edindiğini söyler:

*“İçimde anadan doğma cesaret,
Sonradan edindiğim bir de umut”* (Küpçü, 1994, s. 37).

Küpçü'nün kitaplarına verdiği isimlere bakıldığında şiirlerindeki bu ümidin izleri görülebilir. Şair, ilk eserine ötesi var derken ikinci eserinde ötekinin düş olmadığını kavrar. Küpçü ilk eserinde hayata ve yaşama daha romantik bir gözle bakar ve çok daha umutludur. İkinci eserinde umudu kaybetmemekle birlikte daha zayıflar ve artık -ağır ağır da olsa- hayattan, idareden ve hatta dostlardan şikâyetler başlar. Yine de bu, onun bütünüyle yüzünü karamsarlığa döndüğü anlamına gelmez. Küpçü, içinde umudu daima saklı tutan kırık bir şairdir.

2.5. Karamsarlık

Recep Küpçü'nün bazen yalnızlıktan dolayı bazen de devrin şartlarından dolayı karamsarlığa kapıldığı anlar olmuştur. Onca ümidin içinde kendini dünyaya gelmeye geç kalmış bir Don Kişot olarak gördüğü zamanlar da olmuştur. Onun “Kader” adlı şiiri bu bağlamda hayli önemlidir. Şair, şiir boyu karamsar bir ruhun görünümünü çizer:

*“Neye yarar bu çağda
ki bahçelerde çiçek,
çayırarda otum?
Benim üstüme düşüyormuş
ilk çiy tanecikleri her sabah
neye yarar?
Yitiriyorum kendimi
gün doğunca uçan çiyile
azar azar”* (Küpçü, 1994, s. 58).

Görüldüğü üzere şair, bir boş vermişlik içindedir. Dünyadan, hayattan ve

güzelliklerden ümidini kesmiştir. Mücadelenin gereksizliğine inanan bir bilinçle atılan her adımın boş olduğunu, tıpkı Don Kişot gibi asla kazanamayacağı bir savaşta olduğunu ima eden şairi bu düşüncelere sevk eden şey sosyal ortamdır. İnsan, mücadele anında bazen yalnızca küçük bir gelişim, ilerleme ve iyileşme görmek ister. Küpçü, bunları göremediği için karamsarlığa kapılmış ve bunu da şiirlerine yansıtmıştır. Şair, “Benimle Vedalaşan Yaprak” adlı şiirinde,

“Böyle miydim ben önceden

Bütün umutlarım ölgün” (Küpçü, 1994, s. 57).

diyerek karamsarlığın hâlde geçerli olduğunu ve önceden ümitli olduğunu belirtir. Bu da onun mizacının karamsar olmadığını ve bazı zamanlar bu şekilde olabildiğini gösterir. Onun karamsarlığı eğretidir. “Sonbahar Görevi” adlı şiirinde belirsizlikten, sararmaktan ve usanmaktan bahseden şair,

“şimdi kırılan gönlümün her parçasında

birer güneş yankılanıyor” (Küpçü, 1994, s. 60).

diyerek bir anda yüzünü umuda döner. Ancak, daha evvel de ifade edildiği gibi, onun şiirlerindeki karamsar tonlar genellikle ikinci kitabı olan *Ötesi Düş Değil*’e aittir. Şair burada, yer yer ümitsizliğe kapılmış ve biraz daha içe dönmüştür. “Biraz Hava Biraz Vefa Arıyorum” adlı şiirinde bu açıkça görülür:

“umutsuzluk içinde

kıvrım kıvrım kıvraniyorum” (Küpçü, 1994, s. 83).

Görüldüğü üzere şair umutsuzluğunu açıkça dile getirir. Şair bu dizelerin hemen öncesinde bu umutsuzluk hâlinde de iki oğlunun umudu olduğunu dile getirir. Onun şiirlerinde gelgitli bir ruh hâli görülmektedir. İçinde umudu temsil eden güneşin yankılandığını dile getiren şair birkaç sayfa sonra da,

“Güneşin her sabah

bizim için doğduğu yalandır!..” (Küpçü, 1994, s. 69).

demiştir. Onun karamsarlığı mevcut gerçeklikle ilişkili olarak ve onun bir itirazı biçiminde gelişir. Buradaki “bizim için” ifadesi bu bakımdan çok önemlidir. Bölgede resmen istenmeyen -kişiler olarak görülen Bulgaristan Türkleri için güneş, kimi zaman gerçekten doğmamış olabilir. Şair de bundan dolayı şikâyet etmiştir ki bu da onun karamsarlığının kaynaklarını göstermektedir.

2.6. Dost ve Dostluk

Küpçü’nün ilk eserindeki ilk şiir dostlukla ilgilidir. “Dostlarıma” başlığını taşıyan bu şiirinde şair, derya kadar derdi olsa da kederlenmesinler diye bir damlasını bile dostlarıyla bölüşemeyeceğini ifade eder ve “fındık kadar neşem olsa onu size parçalarım” der. Şair, dosta ve dostluğa büyük bir önem verir. Yukarıda, şairin karamsarlığa düştüğünden söz edildi. Bu karamsarlığa sebep olan şeylerden birisi de dostlarının vefasızlığıdır. Şair, dostluğa önem verdiği için dostlarının da kendisi

gibi hatır bilen, mert ve yüksek karakterli olmalarını bekler. Bu nedenle de biraz hava biraz vefa aradığını belirtir:

*“Tanıdığım insanlar,
Tanımadıklarımın yabancı,
Tanıdığım sokaklar da öyle.
Yüreğimde bir burkuluş,
Yüreğimde onulmaz sancı.
Kimsesizlik içinde kıvrım kıvrım kıvraniyorum
Ve sokak sokak dolaşım umutlarımı
Biraz hava, biraz vefa arıyorum”* (Küpçü, 1994, s. 82).

Küpçü, “Vefasız Dostlara” adlı bir başka şiirinde ise “eğer ihanetin olduğunu bilseydim yıldızlarla dertleşirdim,” der ve onu satan dostlarını vefasız dostlar olarak imler. Bu şiirden hemen sonra gelen “Böyle Günleri de Oluyor İnsanın” adlı şiirinde de aynı serzeniş devam eder. Burada da “ne eş ne de dost var” diyen şair, bu vefasızlığı martılara anlatır ve çareyi hayvanlarla dostluk yapmakta bulur.

Küpçü’yü bu denli karamsarlığa düşüren ve şikâyet etmesine neden olan mesele muhtemel ki Tahirov ve onun gibilerinin ihanetidir. “Şükrü Tahirov adlı biri, *Yeni Işık*’ın 7 Aralık 1967 tarihli sayısında çıkan ‘Sanatçılık Özgürlüğü ve İnsanlık Onuru’ başlıklı yazısında şaire insafsızca saldırarak ‘milliyetçilik’le, komünist ideallere ihanet etmekle” (Ayvazoğlu, 1994, s. 7) suçlar. Küpçü’ye “hangi toplumsal gücün sembolüsün?” diye soran Tahirov, onun kendi çağından koptuğunu ve yabancılaşım, yalnız kaldığını dile getirir. Dahası, şairin “Hasbihal”, “Rodoplar” ve “Yaşamak Üstüne” gibi birçok şiiriyle düzeni bozduğunu da ileri sürmüştür.

Şükrü Tahirov’un bu ifadeleriyle sonu iyiden iyiye hazırlanan Küpçü, başına gelecekleri sezmiş olmalı ki bunu şiirine yansıtmıştır:

*“Bizim lehimize olan
bir tek ihtimal kaldı:
SATILMADAN ÖLMEK!...”* (Küpçü, 1994, s. 83).

“Biraz Hava Biraz Vefa Arıyorum” başlıklı şiirinden alınan bu dizeler, onun dostta aradığı niteliği gösterdiği gibi başına gelebilecek fenalıkları sezdiğini de gösterir. Şairin içinde bulunduğu karamsarlığın bir nedeni de işte bu dostların ihaneti ve devrin kötülüğüdür. Öte yandan Küpçü, bu meseleye bağlı olarak, dalkavukluğu da eleştirir. Şair, “Diyojenin Umudu ve Benim Önsezim” adlı şiirinde kendisine kurulan tuzakları hissetmekle birlikte dostları gibi dalkavukluk yapan “imam” figürünü de yerer:

*“Şu var ki bu denli içten olduğum için,
Sezinliyorum bunu ta uzaktan*

*Bir gün kendimi kurtaramayacağım,
Üstüne bastığım tuzaktan.*

*Er geç alacağım başıma püsküllü belamı.
Yaşadığım kentte caminin minaresi de yok,
Bilmiyorum doğrusu, ulusundan çok
Bulgar polisine hizmet eden imam efendi
Nereye çıkıp da okuyacak selamı?” (Küpçü, 1994, s. 93).*

Görüldüğü üzere öyle veya böyle başına bela alacağını bilen veya hisseden şair, bunun müsebbiplerini de eleştirmekten çekinmez. Bu nedenle ona göre ulusun dostu olması gereken imamların, rejimin adamları olması da bu sebepler arasındadır. Şair, dalkavukluktan hoşlanmaz ve şeffaf, dürüst bir dostun ve mücadele arkadaşlarının hasretini çeker. O, bütün dostlarına içini açar ve onlara yararlı olmak adına çırpırır. Şair, dostlarını mücadelesinde yanında görmek ister. “Hasbihal” adlı şiirinde bu arzuyu görmek mümkündür:

*“Canınız sıkılmaz benimle yürürseniz,
aç ve susuz kalsanız bile ara ara,
mevsimine göre ahududu toplarım size,
fındık toplarım.*

*En berrak,
en leziz kaynaklardan
su getiririm avuçlarımın içinde.
Aç komam,
susuz komam sizi,
üzülmeyin.*

*Ben alelâde insanlardan öğrendim
değerini, yüceliğini kardeşliğin...
Ortalığın karardığına aldırmayın,
gözlerimin feri aydınlatacak yolumuzu” (Küpçü, 1994, s. 39).*

Görüldüğü üzere şair, onunla yürüyen dostlarına karşı çok cömert olmakla birlikte kendi ışığının onlara da yeteceğini dile getirir. Küpçü’ye göre devir kötü ve karanlık olsa da onun mücadele azmi, herkese yetecek düzeydedir ve kurtuluş da vardır. Şair, birkaç dize sonra açık bir şekilde dostlarına seslenir:

*“Hadi dost bildiklerim,
yürüyelim” (Küpçü, 1994, s. 40).*

Küpçü, bunu söyledikten sonra yolun çetin olduğunu da açıkça belirtir. “Bilirim, ürkeceksiniz birdenbire” dedikten sonra yine de yürümeleri gerektiğini ve

kalplerinin onlara pusula olacağını dile getirir. Küpü’deki bu mücadele azminin altında yatan güdü ise gelecek yaratma arzusudur. O, dostlarıyla birlikte bugünü deđiŐtirme ve yarını yaratma arzusu içindedir.

Sonuç olarak Küpü’n n Şiirlerinde dostluk kavramı hayli önemli bir yer tutar. Bunlarda dost için fedak rlıkta bulunulur. Şair, dostu her türlü kötülükten korumak ister ama bununla birlikte yürüdüğü yolda da onları yanında görmeyi arzular. Fakat hayat içerisinde her zaman iyi insanlar yoktur ve Küpü, ihaneti de gördüğü için Şiirlerinde dost tarafından satılmayı da işler. Buradan hareketle onun Şiirlerinde dost figürünün hem olumlu hem de olumsuz biçimlerinin yer aldđı söylenebilir.

2.7. Memleket

Küpü’n n en çok değer verdiği kavramlardan bir tanesi de memlekettir. Şair, kimi Şiirlerinde özellikle doğduğu köyü  ne çıkarır ve ondan özlemlerle bahseder. Bu noktada “K y m ve Ben” başlıklı Şiiri dikkate değerdir. Şair, köyünü kiŐileŐtirme yoluyla dilber bir kıza benzetir ve onun sinesinde büyüdüğünü ifade eder. Şiirin ilerleyen bentlerinden anlaşıldığı üzere Şair bu köyden ayrıdır ve bundan dolayı da hayli  zg nd r. Buna rağmen köyünü telkin eder ve “sanma ki ka ağım senden” der. Şaire göre hayat bazen kişiyi sevdiğinden ayrılmaya mecbur eder ve onun ki de böyle bir durumdur. Bütün bunlarla birlikte köyüne olan bağlılığını da ifade etmekten geri kalmaz:

*“Bağlıyım sana ben kalpten,
İlk önce seni ararım
Söz olunca hasretlikten,
Sana karşı büyük sevgim,
Özlem oldu buram buram
Ve zaman zaman gözlerim
Senin için dolar, sılam”* (Küpü, 1994, s. 22).

Şair, hatırlayınca gözlerinin dolduğu sılasına ancak hayalinde kavuşur. Şiirin bir başka bendinde hayalinde kuş olup köyünün başına konduğunu belirtir. Bütün bunlar derin bir memleket sevgisinin göstergesidir. Küpü, bu sevgiyi ve bu sevgiye bağlı özlemi daha başka Şiirlerinde de dile getirir. Sözgelimi “Yine K y m üstüne” adlı Şiirinde köyünün burcu burcu kokusunun genzini yaktđını dile getiren Şair; evini, sokağını özlediğini belirtir.

Recep Küpü’n n Şiirlerinde memleket olarak öne çıkan bir diğer mekân ise Rodoplar’dır. Şair, “Rodoplar” adlı Şiirinde “canımın içi” dediği buranın baba kaygısından yoksun çocuklar büyüttüğünü dile getirir ve içinde ayrılıkları, üzüntüleri saklı tuttuğunu belirtir:

“Babaları gurbetten

Topladın mı bağrına artık?

Elverir,

elverir bunca üzüntüler,

bunca ayrılıklar” (Küpçü, 1994, s. 44).

Küpçü için doğduğu, büyüdüğü ve yetiştiği bu topraklar; içinde fakir ama temiz yürekli insanları barındırır. Dahası, buranın insanları yapraklar gibi perişandır. Şairin burada ima ettiği şey yönetimin hukuksuzluğu, bağnazlığı ve acımasızlığıdır. Birçok insan ya sürülmüş ya öldürülmüştür. Bu sebeple çocuklar babasız, insanlar perişan ve fakirdir. Küpçü’nün çok sevdiği ve kişiyi tanımlayan önemli bir unsur olarak imlediği bu mekân, sinesinde birçok acıyı barındırmaktadır.

Gaston Bachelard’a (2014, s. 29) göre ev insan ruhuyla ilişkili bir analiz aleti olarak ele alınabilir ve ev, mutluluk mekânıdır. Küpçü için de mekân aynen böyledir. O, köyünü kendisini bulduğu bir yer olarak öne çıkarırken burayı mutluluğunu tamamlayan unsurlar arasına alır. Bununla birlikte Rodoplar özelinde yapılan eleştirilerle de memleketinin acılarını, tarihini ve tarihini anlatır. Bu nedenle bu mekânlar onun şiirinin analizi için önem arz eder. Buralar onu ve fikirlerini tamamlar.

3. Toplumsal Temalar

Rus ordusu, 8 Eylül 1944 tarihinde Bulgaristan topraklarına girer. Rus kuvvetlerinin Bulgaristan’a girmesiyle eski rejim devrilir ve 9 Eylül sabahı da “Vatan Cephesi” adını taşıyan yeni bir hükümet kurulur. “Bulgaristan tarihinde, bu, yeni bir dönemin, Bulgaristan’ın komünizme geçişinin başlangıcı olur. O günden beri Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde 9 Eylül, ulusal bayram günü olarak kutlanır” (Şimşir, 1986, s. 167). Bu yeni rejim ilk dönemlerinde mutluluk ile karşılaşılır. Her köşe, sokak kırmızı çiçeklerle doludur, komünist marşlar söylenir. Bilal Şimşir’in (1986, s. 168) ifadesiyle bu yeni rejim kan dökmeden yapılan bir ihtilal ile kurulmuşsa da sonradan çok fazla kan dökülecektir. Sonradan kurulan halk mahkemelerinde eski rejimin adamları kurşuna dizilir.

Bu değişiklikler azınlık durumundaki Türkleri de etkilemiştir. Yıllardan beri okulları kapatılan, dilleri yasaklanan Türkler, artık kendi dillerinde gazete çıkarmaya bile başlarlar. Bu gazetelerden olan Işık, devrilen yönetimin Türklere yaptıklarını anlatmaya başlar: “Geçen faşist idarenin bütün memleketi yaptığı fenalıklarla beraber, biz Türklere de yaptığı fenalıkların en büyüğü, bizi anadilimizi konuşmaya bırakmaması idi. Her nerede olursa olsun iki Türk bir araya gelip de kendi ana dilini konuşmaya cesaret edemiyorlardı. Çünkü faşistlerden korkuyorlardı” (Şimşir, 1986, s. 169).

Bulgaristan Türkleri, 1940’lı yılların ortalarına gelindiğinde, çeşitli yazılarda

güzellemesi yaptıkları yeni rejimden bir şeyler ummaktadırlar. Hüseyin Cahit Yalçın (1944, s. 428), *Tanın'*de yazdığı bir yazıda Bulgaristan Türklerinin insani ve millî haklarına; lisan, kültür ve dinlerine hürmet edilmesini umduklarını kaydeder. Gerçekten de beklentiler çok fazladır. Eğitimde Latin alfabesinin kullanılmasından dini özgürlüğe kadar birçok hususta beklenti artar. Bu beklentiler ilk yıllarda nispeten karşılanmış, okullarda Bulgarca ile birlikte Türkçe de okutulmaya başlanmıştı.

XX. asrın ikinci yarısı Bulgaristan Türkleri için kolay olmaz. 10 Ağustos 1950'de Bulgar hükümeti tarafından Türkiye'ye nota verilir ve sert bir dille Bulgaristan Türklerinden 250.000 kişinin üç ay içinde Türkiye'ye göçmen olarak alınması istenir. Bu tarihten sonra bölgedeki Türk halkının yaşantısı giderek güçleşir. Başta yaratılan serbestliğin esamesi okunmaz. 1960'lı yıllarda ise Türkçe yayımlanan kitap sayısında bir artış olmasına rağmen 1967'den sonra bu sayı da hızla düşer. Türk kültürünü yansıtan ne varsa yok edilmeye, isimler ve soy isimler değiştirilmeye çalışılmış, Türkçe yazmak yasaklanmıştır (Şimşir, 1986, s. 212; Buttarı, 2005, s. 34). Yeni şartlarla yeni bir düzen inşa edilirken bölgedeki Türklerin varlığı ikinci plana atılmıştır. Bulgaristan Türkleri başta dilleri olmak üzere kimliklerini var eden her türlü değeri korumak için hayli zor şartlar altında mücadele etmişlerdir. Bu mücadele, doğal olarak, edebî eserlerde de görülür.

Recep Küpçü'nün şiirlerinde muhtelif biçimde toplumsal temalar vardır. Bunlar incelendiğinde Bulgaristan Türklerinin hangi alanda ne türlü mücadele verdikleri de anlaşılabilir. Şairin şiirlerine bakıldığında onun bağımsızlık arzularken millî kimliğin vasıflarını da çizme gayreti içinde olduğu görülür. Bu gayret, toplumsal bilinç yaratma ve bir varoluş kaygısından ileri gelmektedir.

3.1. Bağımsızlık

Recep Küpçü'nün şiirlerinde görülen en temel toplumsal temalardan birisi de bağımsızlıktır. Küpçü, memleketin durumundan rahatsızdır. Halk, komünist rejimin baskılarıyla her geçen gün daha zor şartlarda yaşamış ve ötekileştirilmiştir. Bu durum da şairde bir isyan duygusu geliştirmiştir. Şair, "Düşüncelerimde Özgürlük Duygularımda Güzelliği Savunma Yeteneği" adlı şiirinin ikinci kısmında açıkça bir mücadelenin, ayaklanmanın imasında bulunur:

*"Şu veya o ne diyecekmiş,
bilir misin beni ne kadar ilgilendirir?
On yıl kadar kalırsam eğer burada,
bilmem isyan etmez mi tayfam?
Önemli olan bu!"* (Küpçü, 1994, s. 52).

Küpçü, böyle bir şiiri niçin yazdığını gösterecek sebepleri birçok şiirinde sıralasa da bağımsızlık arzusunu bu kadar açık bir biçimde bir daha işlemez.

Yalnızca, diğer temalara bağlı olarak, onu ima eder. Sözelimi şairin en fazla dile getirdiği konulardan⁵ birisi de ana dilin, Türkçenin özgürce konuşulmasıdır. Nihat Sami Banarlı'nın (1988, s. 19) da ifade ettiği gibi her halk kendi ikliminin lisanını söyler. Küpçü'nün istediği böyle bir şeydir işte ve şair, "Dilek" adlı şiirinde bu arzusunu zarif bir biçimde işler:

"Bir yaşam ki benim istediğim biçimde

Ana dilimle çınlasın bütün sokaklar

Başka gün batıları, başka şafaklar" (Küpçü, 1994, s. 89).

Görüldüğü üzere şairdeki özgürlük asla bireysel değildir ve o, ulusunun bağımsızlığı için mücadele eder. Bu mücadeleyi hem hukuki hem de kültürel zeminde sürdürmek ister. Fakat bu noktada da karamsar olduğu zamanlar olur. Şair, böyle giderse ana dilin de ellerinde kalmayacağını, bağımsızlığın bir hayal olduğunu dile getirir. Özetle, şairin bağımsızlık teması etrafındaki söylemleri salt ulusal kurtuluş çerçevesindedir. Küpçü'ye göre bu kurtuluş da ancak mücadele ile elde edilebilir.

3.2. Millî Kimlik

Recep Küpçü, özellikle de *Ötesi Düş Değil* adlı eserinde ve her iki eserine de girmemiş dağınık şiirlerinde millî kimliğe dair dikkat çeken dizeler yazmıştır. Onun bu bağlamda ele alınacak her dizesi yukarıda bahsedilen mücadelenin boyutlarını ve saçaklarını gösterir. Bu bağlamda şairin, "Diyojenin Umudu ve Önsezim" adlı şiiri önemlidir. Küpçü, bu şiirinde cesur bir şekilde değerlerinin altını çizmiş ve millî kimliği öne çıkarmıştır:

"Ben bir Bulgaristan vatandaşıyım,

İsmim Recep Küpçü,

Tepeden tırnağa Türkoğlu bir Türk'üm!" (Küpçü, 1994, s. 92).

Küpçü, bir başka şiirinde bunları söylediği için suçlandığını dile getirmekle birlikte rejime seslenir ve bir Türk'ün, Bulgar'ın suyuna gidemeyeceğinden bahseder. Şaire göre bunun nedeni de rejimin toplumculuk ilkesine sırt çevirmesidir. Küpçü; okullarda, evlerde, kışlalarda düşmanlık aşılandığını ve bunun çok büyük bir kötülük olduğunu belirtir. Onun istediği şey vatandaşlarının kendi vatanlarında kendi kimlikleriyle, ötekileştirilmeden kabul edilmesidir. Bu nedenle bir Fransız, bir İtalyan ya da bir İspanyol kolaylıkla vataniyle övünürken kendisininin

⁵ Burada şiirde tema kavramının konuyu belirlediğini de söylemek gerekir. Bir şiirde konu her şeydir ve şiirin üretilmesinde çıkış noktası, amacı değil aracıdır (Özbalcı, 2000, s. 94; Çetin, 2003, s. 16). Küpçü'nün şiirlerinde ana dilin kullanılması konusu özgürlük teması etrafında işlenmiştir. Bu, şairin ferdiyetçilikten toplumsallığa döndüğü zamanlarda işlediği konulardan biridir.

sessizliğe mahkûm edilmesini anlamsız bulur.

*“Ben ki Bulgaristan’da doĐmuŐum,
ama Bulgar değilim,
ben ki Türk oğlu bir Türk’ m
ama Türkiye’de değilim!”* (K p u, 1994, s. 98).

diyen Şair; vatana hasret, bayrağa hasret yaŐadığını belirtir. Hatta, belki de bu değerlere hasret yaşadığı için bunların değerini herkesten daha iyi bildiğini de belirtir. Sonrasında yeniden Őik yet eder:

*“Ama sesim çıkmıyor bir türlü,
sessizce aĐlayıŐımı iŐiten varsa eğer,
aşk olsun!”* (K p u, 1994, s. 98).

Şair, bu söylemlerin öncesinde “Benim kaderimi herkes anlayamaz” der ve Rus’un, Çinlinin, Bulgar’ın, Alman’ın, İngiliz’in kendi kimliklerini kolaylıkla ifade edebildiklerini, kendi dilleriyle Şiirler yazabildiklerini belirtir. Şair, kimi zaman diğer milletler için de konuşur. Onların  zg rl Ğinde kendi tutsaklığını görür, buna üzülür. Olması gerekeni mukayese yoluyla telkin eder. Bu, onun var olma biçimidir.

Öte yandan K p u, birçok Şiirinde ulus düŐüncesini ve millî kimliği  ne çıkar mıŐtır. Onu bu düşünceler konusunda yazmaktan alıkoyan sebepleri de açıkça ifade eden Şair, bu engellere rağmen -kendi deyimiyle- sessizce ağlamaktan vazgeçmez. Fırsat buldukça, yeri geldikçe Türk olduğunu ama Bulgaristan’da yaŐadığını ve oranın bir Türk yurdu olduğunu ifade eder. Şairin, bu hususta yazdığı en açık Şiir “Benim Milliyet iliğim ve Bana Milliyetçi Diyenlerin Enternasyonalistliği üstüne” adlı manzumedir:

*“Onurumla yaşamak istedim
Adım Recep KÜPÇÜ
Recep KÜPÇÜ kalmasını istedim adımın
“ef”siz “of”suz yazılmasını istedim
milliyet isin dediler
T rk emi savundum
milliyet isin dediler
Bu işler böyle giderse
ne dilimiz ne de geleneğimiz kalacak dedim
milliyet isin dediler
Ben ne dedimse insanlık adına
hep milliyetçi çıkardılar beni
Bütün bu insan haklarından beni yoksun edenler,*

kendilerine,

Enternasyonalist dediler” (Küpçü, 1994, s. 97).

Görüldüğü üzere şair, çok açık bir biçimde fikirlerini beyan etmiştir. Bu şiirde, Bulgaristan Türklerinin komünist rejimle verdiği mücadeleye ilişkin önemli noktaları bulmak mümkündür. Şair soyadlarının değiştirilmesinden ana dil özgürlüğüne dek millî kimliklerin muhafazası için verdikleri mücadeleyi bir manzumeye sığdırmış ve bundan dertlenmiştir. Manzumenin sonunda Küpçü, onu ötekileştirenlere güler. Şair, bütün bu baskılara rağmen, “Onur” başlıklı şiirinde olduğu gibi, Türklüğünü haykırmaktan geri durmaz:

“Şuramda, yüreğimde benim yaşar,

Türk’e özgü nur yüzlü bir vakar.

Ansıdıkça tarihimizi ben ikide bir,

Göğsümü kabartır eşsiz bir gururdan,” (Küpçü, 1994, s. 87).

Recep Küpçü’nün kimi şiirleri güzidedirler. Bu şiirler, sanat kaygısı taşır ve özgün bir imge anlayışına bağlı olarak lirik bir dille oluşturulmuşlardır. Fakat onun kimi şiirleri de güzideden ziyade yığınlara hitap eder. Bunlar sosyal içerikli şiirlerdir ve Küpçü, bu şiirlerinde, hem kendi kimliğini beyan eder hem de onu takip eden, okuyan kitleye millî şuur aşılar. Nitekim bu dönemde böyle bir tutuma ihtiyaç da vardır. İşte burada değinilen şiirler bu tutumun, bu kaygının ürünleridir. Bu şiirlerden bazılarının altında yazıldığı tarih de yer alır. Bu tarihlerin 1960’lı yılların ortalarından 1970’li yılların başına dek uzadığı söylenebilir. Bu aralık ise Bulgaristan Türklerinin bu tarih aralığı içinde sosyal durumlarında hiçbir değişiklik olmadan yaşadıklarını göstermektedir.

3.3. Rejim Baskısı

Recep Küpçü’nün şiirlerinde eleştirilen unsurların başında rejim, yani egemen ideoloji gelir. Onun şiirlerinde görünen egemen ideoloji, kapsayıcı olmaktan çok uzak, ayrıştıran ve ötekileştiren bir anlayıştır. Bu nedenle Küpçü, güneşin her sabah kendileri için doğmadığını belirtmiştir. Şair,

“Burgas şehri o güzel değil mi yoksa?

Yalnız bir kusuru var:

Limanına yakın bir camisi varmış minareli

işte onu yıkmışlar.

Diğer türlü Burgas güzel şehirdir.” (Küpçü, 1994, s. 52).

dediği bir şiirinde egemen ideolojinin din konusundaki tutumunu gözler önüne sermiştir. Daha evvel de ifade edildiği üzere, Bulgaristan Türklerinin egemen ideolojiden beklediği özgürlüklerden biri de dinî özgürlüktür. Buradaki Türk azınlık, dinlerini özgürce yaşamak istemişlerdir. Fakat özellikle de 1950’den sonra hem

okulların devletleştirilmesi hem de bu okullarda okutulan yeni kitapların yazılmasıyla daha eğitim düzeyinde dinî anlamda bir müdahale başlanmıştır. Bu itibarla dinî konularda da insanlık dışı tutumlar sergilenmiş, halkın kutsal addettiği mabet ve değerlere zarar verilmiştir. Görüldüğü üzere dönemin tanıklarından olan Küpçü de şiirlerinde bu hususta serzenişte bulunur.

Bunun yanı sıra, şairin en çok şikâyet ettiği konuların başında sansür gelmektedir. Bütün Demirperde ülkelerde olduğu gibi Bulgaristan'da da o dönemlerde şiirler, yazılar ve mektuplar sansürden geçmiştir. Şair, bu durumu şikâyet eder:

*“Ay Allah kahretsin,
Mevsimler de mi yoksa sansürden geçiyor
Mektuplar gibi?”* (Küpçü, 1994, s. 86).

Küpçü'nün istediği özgürce bir yaşamdır. İnsanlar kendi dilleriyle, kendi dinleriyle, kendi dertleriyle yaşmalıdır. Aklından geçeni kolaylıkla söylemelidirler. Oysa dönem buna elvermez. Şairin ifadesiyle,

*“Burada yalnız bir tek renk geçeli,
Onu övmek için özgürsün, kınamak yasak!”* (Küpçü, 1994, s. 95).

Görüldüğü üzere egemen ideoloji ancak tek rengi öne çıkarır ki o da ideolojiyi temsilen kıvılcıktır. Bu dönemde komünizmi öne çıkarmak bir gereklilik, daha doğrusu mecburiyettir. Şairler ve yazarlar yeni rejimi hatırlatan metinler yazmakla yükümlüdürler. Hayriye Yenisoğlu'nun (1997, s. 38) ifade ettiği gibi güdümcülük, şiarçılık Bulgaristan'a Sovyetler'den gelmiştir. Bu baskılardan yılan Küpçü, yaşadıkları hayatın saçlarını ağarttığını dile getirir. Şair, bu sebeple karamsarlığa da kapılır ve iyiyi, doğruyu söylemenin göstermenin bu tek düzenlilik içinde boş olduğunu söyler. Bu ifadeler gösterir ki egemen ideoloji kendinden olmayana tahammül etmemiş ve kendinden olmayana boğmuştur.

Bununla birlikte Küpçü'nün şiirinde egemen ideolojinin belirlediği uygarlık anlayışı da eleştirilmiştir. Şair, kavak ağaçlarına hitaben yazdığı “Kavaklar” adlı şiirinde “size eğilmeyi uygarlık mı öğretti” diye sorarak kendi çağında dik durmanın güçlüğüne ima etmiştir:

*“Yoksa uygarlık mı öğretti size eğilmeyi
Öyle ya nezaket ne
Kültür ne
Biliyorsunuz
Ya da öylesine bomboş ki içiniz
Bir esinti çıkmaya görsün
Sallanıp sallanıp duruyorsunuz”* (Küpçü, 1994, s. 48).

Bu dizelerden de anlaşılacağı gibi egemen ideoloji içi boş ve riyakâr bir kitleyle

kendine adam toplamış ve kendinden olmayana zorbalık yapmıştır. Yukarıda ele alınan temalarda da görüleceği gibi şair de bu zorbalıkları yazmıştır. Buraya kadar ifade edilenler özetlenirse şairin ana dil özgürlüğü, Türklük şuuru, vatan kavramı ve basın özgürlüğü konusunda ciddi bir baskı altında olduğu görülür. Küpçü bu hususları fırsat buldukça şiirlerine taşımış ve toplumsal belleği yazın özelinde inşa etmiştir. Bugün, onun yazdıkları üzerinden komünist dönemde Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları görülmektedir.

3.4. Türkiye yahut Anavatan

Balkanlar'da yaşayan birçok Türk şair ve yazarda olduğu gibi Recep Küpçü'de de anavatan kavramının karşılığı Türkiye'dir. Şair, "Anadolu'daki minarelerin gölgelerine bile benden selam söyleyin" (Esen, 1991, s. 21) diyerek Anadolu'ya olan özlemini dile getirir. Esat Can'ın (2013, s. 39) ifadesine göre onun şiirlerindeki "güney" sözcüğü Türkiye'yi temsil eden bir imajdır. Şair, Türkiye'ye karşı büyük bir sevgi beslediği için buradan gelen rüzgâr ile de mutlu olur, onunla ferahlar ve özlemi biraz olsun diner. Küpçü, bu özlemi şiirlerinde de işler. "Avuntum" adlı tek dörtlükten oluşan şiiri buna güzel bir örnektir:

*"Şimdi avuntu arıyorum ben hayallerde,
Özlem ateşi dökülüyor içime pul pul,
Ben bir garip Ferhatım yad ellerde,
Canım, Şirin'imdir İstanbul..."* (Küpçü, 1994, s. 96).

Şair, "İşit Kardeşim" adlı şiirinde de anavatanındaki kardeşlerine seslenir. Küpçü, Anadolu'daki kardeşlerine seslenirken bir yalanla uyutulduklarını ima eder ve der ki bir masal gibi buradakilerin mutlu oldukları anlatılır size, bunların asılsızlığını bilsen de seni aldatan bir masaldır. Şair şiirini şöyle bitirir:

*"Bizim için Bulgaristan değil,
Türkiye'dir anavatan..."* (Küpçü, 1994, s. 99).

Görüldüğü üzere Küpçü için anavatanın ne olduğu çok açıktır. Bu ifadeler Küpçü'ye ait olsa da birçok Bulgaristan Türkü için de geçerlidir. Bu nedenle şairin şiirlerinde "güney" imajı ile sıkça çağrışımı yapılan Türkiye büyük bir öneme sahiptir. Nitekim Bulgaristan Türklerinin zulümden kurtulması da Türkiye'ye gelmeleriyle mümkün olmuştur. Burada yaşayan insanlar, uzun yıllar boyunca bir var oluş mücadelesi vermişlerdir. Türkiye ise bu mücadelede onları ayakta tutan, dirençli kılan bir güvence kaynağı olmuştur. Küpçü'nün şiirlerinde bu durum hissedilir bir biçimde işlenmiştir.

Sonuç

Recep Küpçü, Bulgaristan Türklerinin önemli şairlerindedir. Küpçü, yaşadığı bölgenin insanıdır. Bu nedenle onun şiirlerinde yörenin insanını, dilini, tarihini ve

dertlerini bulmak mümkündür. Küpçü, şiirlerini kimi zaman sosyal bir şekilde toplumla ilişkili olarak kimi zaman da sanat kaygısıyla yazmıştır. Fakat her iki durumda da derin bir romantizm izlenir.

Bu çalışmada Küpçü'nün şiirlerindeki temalar iki ana başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıkların ilki bireysel temaları kapsar. Bu bağlamda şairin aşk, özlem, doğa, dostluk, umut ve karamsarlık gibi temaları şiirinde işlediği görülmüştür. Bunlar içerisinde özellikle doğa önemli bir yer tutar çünkü şair, hayat karşısında yaşadığı zorluklarda ona sığındığı gibi memleket özlemine de onunla anlatma gayreti içinde olur. Bununla birlikte şairde dostluk temi de hayli mühimdir. Nitekim Küpçü, bir mücadele adamıdır. Dolayısıyla mücadelede yanında dostlarını da görmek ister ancak ihanete uğraması ve dostlarından bazılarının egemen ideolojinin istekleri doğrultusunda hareket etmesi onu hayli üzmüştür. Bu nedenle de şairin dostluğa olan inancı zedelenmiş, zayıflamıştır.

Öte yandan şairin şiirlerinin ele alındığı ikinci ana başlık ise toplumsal temalar başlığını taşır. Bu başlık altında ise özgürlük, millî kimlik, rejim baskısı ve anavatan gibi alt temalar yer almıştır. Bu başlıklar altında yapılan incelemeler de göstermiştir ki Küpçü, doğduğu topraklarda özgürce yaşamak, ana diliyle konuşmak ve yazmak istemiştir. Fakat egemen ideolojinin baskıları özgürce yaşamaya olanak vermez. Şaire göre döneme tek bir renk, tek bir ses ve tek bir görüş hâkimdir.

Bunlarla birlikte şair, şiirlerini bir çırpıda yazdığı ve yazılan bir şiiri hemen beğendiği için sanatsal kaygıdan uzaktır. Onun şiirlerinde orijinal bir tema kullanımı göze çarpmaz. Küpçü, şiirlerine mesaj yükleyen ve onlarla bir toplumun sesi olmaya çalışan bir şairdir. Küpçü, bir şair olarak, dil konusunda da yeterli özeni göstermez. Bu özellikler ise onun şiirlerinin eksik yönleridir.

Bütün bu ifadeler şairin şiir evreni açısından önemli noktaları işaret eder. Buna göre Küpçü; hassas ruhlu, ince düşünceli bir mücadele insanıdır. Onun şiirleri klasik ulusal bir epiktir. Bu nedenle zaten az sayıda olan şiirleri daha fazla incelenmelidir. Bu çalışma onun şiirlerindeki temaları öne çıkartsa da şairin şiirlerinin biçimsel yapıları, anlam evreni ve daha birçok noktası aydınlatılmayı beklemektedir. Tekrar ve vurguyla belirtmekte fayda var ki Küpçü'nün şiirlerini okumak Bulgaristan Türklerinin yazgısını okumakla eşdeğerdir.

Kaynakça

Aktaş, Ş. (2015). *Şiir Tahlilleri -Teori ve Uygulama-*. Ankara: Kurgan Edebiyat.

Ayvazoğlu, B. (1994). *Rodoplar'dan Bir Ses: Recep Küpçü, Şiirler*. İstanbul: Boğaziçi.

Bachelard, G. (2014). *Mekânın Poetikası*. (Alp Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki.

- Bahtiyar, N. H. (2000). Ölümünün 24. Yılında Recep Küpçü'yi Anıyoruz. *Türk Edebiyatı*, 321, 48-49.
- Banarlı, N. S. (1998). *Türkçenin Sırları*. İstanbul: Kubbealtı.
- Börklü, M. Y. (1999). Tarihi Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları. *Bilig*, 10, 61-79.
- Buttanrı, M. (2005). Bulgaristan Türk Edebiyatı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 29-45.
- Can, E. (2013). Bulgaristan Türk Şairlerinden Recep Küpçü'nün Şiirlerinde İmajlar. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 31-41.
- Cansever, E. (2011). Manastırlı Hilmi Beye İkinci Mektup, Sonrası Kalır. 2. Cilt. İstanbul: YKY.
- Çetin, N. (2003). *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü.
- Esen, Ş. (1991). Recep Küpçü Anılar. *Balkan Türklerinin Sesi Dergisi*, 4, 15-16.
- Fahri Erdinç'ten Sanat ve Siyaset Üzerine Bulgaristan Mektupları*. (2006). (drl. Kemal Özer). İstanbul: Nazım Kitaplığı.
- Fromm, E. (1995). *Sevme Sanatı*. (Yurdanur Salman, Çev.). İstanbul: Payel.
- Küpçü, C. (2007). Eşim Recep Küpçü. *Balkanlarda Türk Kültürü*, 66, 15-16.
- Küpçü, R. (1994). *Şiirler*. İstanbul: Boğaziçi.
- Özbalcı, M. (2000). *Şiire ve Şâire Dair Bazı Notlar, Kültür Köprüsü*, Ankara: Akçağ.
- Şimşir, B. N. (1986). *Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Bilgi.
- Tarancı, C. S. (1983). *Bütün Şiirleri*. (Asım Bezirci, Haz.). İstanbul: Cem.
- Yalçın, H. C. (1945). Bulgaristan Türklerinin Hakları. *Tanin*, 134, 428-429.
- Yenisoy, H. (1997). Bulgaristan Türk Edebiyatı. *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi* içinde (C: 8), Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Yetkin, S. K. (1969). *Şiir Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Varlık.

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE
AND LITERATURE IN THE BALKANS
ARAŞTIRMALARI
EDİBİYATI
TÜRK DİLİ VE
EDİBİYATI
ARAŞTIRMALARI
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE
AND LITERATURE IN THE BALKANS

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
تۈرك دۈني و ادبي ي اراشد يرمه كۈري
balted
ARAŞTIRMALARI
IN THE BALKANS
تۈرك دۈني و ادبي ي اراشد يرمه كۈري

Sovyet Rusya'da Balkan Çalışmaları Alanında Etkin Bir Kurum: Slav Çalışmaları Enstitüsü/
Effective Institute for Balkan Studies in Soviet Russia: Institute for Slavic Studies
***Muvaffak DURANLI**

Dobruca Tatarlarının "Bayböri Ulı Beyrek Batır" ve "Kitab-ı Dede Korkut" Destanlarının Aynı Kökten
Kaynaklanması/
Dobrudja Tatars Origin of "Bayböri Ulı Beyrek Batır" and "Kitab-ı Dede Korkut" Epics from the Same Source
***Güllü YOLOĞLU**

Türkçem Dergisinde Yayımlanan Anlatı Türleri ve Okul Çağındaki Çocuklara Katkıları/
Narrative Types Published in Türkçem Magazine and Its Contributions to School-age Children
***Salih OKUMUŞ**

Balkan Türk Mutfağında "Ayvar", "Pite", "Börek" ve Makedonya Çevresindeki Durumları Üzerine/
On "Ayvar", "Pite", "Börek" in Balkan Turkish Cuisine and Their Situation Around Macedonia
***Cemre Sena YILDIZ**

Türk Şiirinde Bir Derkenar: Recep Küpçü ve Şiirlerinin Tematik Tahlili/
An Apostille In Turkish Poetry: Recep Küpçü and a Thematic Analysis of His Poems
***Yasin YAVUZ**

YAZ-SUMMER 2022

ISSN- 2667-6699

10.24646/2667-6699